

ПВНЗ «МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШКАБАРІНА МАРГАРИТА АНДРІЇВНА

УДК 378.14:371.13:373.3

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

13.00.04 – Теорія та методика професійної освіти

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. А. Шкабаріна

Науковий керівник Мельничук Лілія Борисівна, кандидат педагогічних наук,
доцент

Рівне – 2018

Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» (Педагогічні науки). – Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, Рівне, 2018.

Ціннісні орієнтири кожної історичної епохи визначаються її соціально-економічними, культурними та науковими детермінантами. Сучасні світові тенденції, а саме: поширення інформаційної свободи, розвиток демократії та гуманістичних цінностей, активізація міжкультурної взаємодії – є головними особливостями «креатогенної епохи» (С. Арієті, (S. Arieti), М. Чиксентміхаї (M. Csikszentmihalyi), Д. Саймонтон (D. Simonton), сутність якої визначається тим, що креативна особистість є її породжувальним центром, смисловизначальним ядром, вищим критерієм та метою неперервного суспільного розвитку.

Зазначені тенденції, а також євроінтеграційні процеси впливають на вектор вищої освіти України. Відповідно до законів «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.) та «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), одним із пріоритетних завдань професійної освіти є формування креативної особистості, котра здатна здійснювати інноваційну діяльність, забезпечувати потреби суспільства та ринку праці. Реформи, що відбуваються у системі середньої освіти, також визначають основні вимоги щодо підготовки педагогічних кадрів. Ключовим компонентом Концепції Нової української школи (2016 р.) є умотивований учитель, який має свободу творчості, навчається впродовж життя, вміє імпровізувати та експериментувати.

Школа першого ступеня слугує фундаментом, який формує ключові компетентності молодших школярів. У зв'язку із соціально-економічними

перетвореннями сучасні молодші школярі значно відрізняються від своїх однолітків попередніх десятиліть. На вчителя початкової школи покладено відповідальність розвивати творчу особистість учня, виявляти його здібності, створювати сприятливу атмосферу на уроках, формувати систему морально-етичних цінностей. Учні потребують креативних учителів, які будуть їх розуміти і навчати творчо. Однак практика свідчить, що більшість учителів не проявляють креативності, а використовують переважно традиційні методи організації навчальних занять у початковій школі. У цьому контексті набуває актуальності проблема розвитку педагогічної креативності, яка надасть можливість майбутньому вчителю оригінально розв'язувати професійні завдання, удосконалювати процес навчання та виховання школярів; забезпечить мотивацію на самовдосконалення, саморозвиток та самореалізацію особистості.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи. Предмет дослідження – зміст, методи і форми розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Мета дослідження – обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

У дисертації розкрито теоретичні аспекти розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін. Конкретизовано критерії, показники та рівні розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Обґрунтовано й експериментально перевірено дієвість педагогічних умов. Виокремлені педагогічні умови покладено в основу структурно-функціональної моделі, до складу якої увійшли взаємопов'язані блоки: цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, організаційно-процесуальний, результативний.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше: обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі

вивчення фахових дисциплін, зокрема, реалізацію дидактико-розвивального потенціалу дисциплін фахового циклу через наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей і структури педагогічної креативності вчителів початкової школи; створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації особистісного потенціалу майбутніх учителів початкової школи; використання креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін; розроблено структурно-функціональну модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін, яка відображає єдність цільового (мета і завдання, кінцевий результат), концептуального (закономірності, підходи, принципи), ціннісно-мотиваційного (мотиви, потреби, інтереси), змістового (навчальні дисципліни), організаційно-процесуального (педагогічні умови, етапи, методи, технології, форми, засоби навчання), результативного (критерії, показники та рівні розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи) блоків. Уточнено зміст понять «педагогічна креативність», «педагогічна креативність вчителя початкової школи», «креативна компетентність». Конкретизовано критерії, показники визначення рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Набули подальшого розвитку зміст, форми та методи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у контексті професійного навчання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблений навчальний курс «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи» може слугувати як варіативний компонент навчального плану для студентів галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 013 «Початкова освіта». Представлена методика розвитку педагогічної креативності, а також методичні рекомендації можуть використовуватися викладачами педагогічних закладів вищої освіти для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Методичні розробки уможливають удосконалення змісту навчальних дисциплін «Теорія та методика виховання»,

«Інформаційні технології навчання», «Основи педагогічної творчості», «Педагогічні технології в початковій школі». Теоретичними положеннями дисертаційної роботи можуть послуговуватися викладачі для розробки навчальних і навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів, проведення спецсеминарів та факультативних занять та студенти під час підготовки рефератів, курсових, магістерських робіт.

Ключові слова: майбутні учителі початкової школи, педагогічна креативність, фахові дисципліни, педагогічні умови, структурно-функціональна модель розвитку педагогічної креативності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шкабаріна М. А. Педагогічна творчість та педагогічна креативність : компаративний аналіз / М. А. Шкабаріна // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1(15). – Рівне : РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. – С. 179–184.

2. Шкабаріна М. А. Дослідження педагогічної креативності у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці / М. А. Шкабаріна // Нова педагогічна думка. – 2016. – № 1. – С. 6–8.

3. Шкабаріна М. А. Навчально-виховний потенціал фахових дисциплін у контексті розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Науковий огляд. – №8 (29). – Київ, 2016. – С. 84–92.

4. Шкабаріна М. А. Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2016. – № 4. – С. 66–74.

5. Шкабаріна М. А. Модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : педагогіка. – 2017. – № 2. – С. 89–95.

6. Шкабаріна М. А. Педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Професійна освіта : проблеми і перспективи / ІІТО НАПН України. – К. : ІІТО НАПН України, 2017. – Випуск 12. – С. 55–59.

7. Шкабаріна М. А. Теоретичні аспекти визначення умов розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1 (17). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. – С. 171–176.

8. Шкабаріна М. А. Технологія розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін / М. А. Шкабаріна // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Херсон, 2017. – Випуск LXXVI. – Том 2. – С. 146–150.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Шкабаріна М. А. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів засобами інноваційних технологій як педагогічна проблема / М. А. Шкабаріна // Актуальні питання сучасної педагогіки. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 грудня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 135–137.

10. Шкабаріна М. А. Інноваційні педагогічні технології як засіб формування педагогічної креативності майбутніх учителів / М. А. Шкабаріна // Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст. : Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 січня 2016 року). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 105–107.

11. Шкабаріна М. А. Формування креативної компетентності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати – 2016. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Братислава, 15–18 березня 2016 року). – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. – С. 154–155.

12. Шкабаріна М. А. Формування творчої особистості майбутніх учителів засобами креативної педагогіки / М. А. Шкабаріна // Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті : Збірник наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції : (18–19 березня 2016 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. – С. 73–76.

13. Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів / М. А. Шкабаріна // Наука та освіта : актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (19–20 травня 2016 р., Мукачєво). – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2016. – С. 234–235.

14. Шкабаріна М. А. Поняття педагогічної креативності у сучасному педагогічному дискурсі / М. А. Шкабаріна // Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХ столітті: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції : (м. Харків, Україна, 10–11 червня 2016 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – С. 52–55.

15. Шкабаріна М. А. Особливості педагогічної креативності вчителя початкової школи / М. А. Шкабаріна // Чорноморські наукові студії : матеріали Третьої міжнародної мультидисциплінарної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року). – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. – С. 206–209.

16. Шкабаріна М. А. Особливості застосування кейс-методу у процесі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів / М. А. Шкабаріна // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми гуманітарних наук» (м. Краматорськ, 27 серпня 2017 року). – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 14–17.

17. Шкабаріна М. А. Methodical recommendations for the development of pedagogical creativity primary school teachers / М. А. Шкабаріна // Proceedings of X International scientific conference «Scientific though transformation» (Morrisvill, USA, 22 september 2017). – Morrisville, Lulu Press, 2017. – С. 117–119.

SUMMARY

Shkarbarina M. A. The development of pedagogical creativity of future primary school teachers in the process of studying professional disciplines. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Scientific thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences (Philosophy Doctor) in the speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – International Economic and Humanitarian University named after Academician Stepan Demyanchuk, Rivne, 2018.

Values of each historical era are defined by its socio-economic, cultural and scientific determinants. Current global trends such as the distribution of information freedom, democracy and human values, the intensification of intercultural interaction are the main features of «creatogenic era» (S. Arieti), (M. Csikszentmihalyi), (D. Simonton). The essence of the era is determined by the fact that the creative personality is its generating center, as well as the highest criterion and the purpose of continuous social development.

These trends, as well as European integration processes affect the vector of the higher education in Ukraine. According to the laws «On Education» (2017), «On Higher Education» (2014) and «National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021» (2013), formation of a creative person who is capable of carrying out innovative activity, providing the needs of society and the labor market is one of the priorities of professional education. The reforms that take place in secondary education also determine the basic requirements for teacher training. The key component of the Concept of the New Ukrainian School (2016) is a motivated teacher who has the freedom of creativity, studies throughout life, is able to improvise and experiment.

The elementary school is the foundation for forming the key competencies of junior students. Current younger students are significantly different from their peers of the previous decades due to the socio-economic transformations. The teacher of elementary school is responsible for developing the student's creative personality, demonstrating their abilities, creating the favorable atmosphere at the classes,

forming the system of moral and ethical values. Students need creative teachers who will understand and teach them creatively. However the practice shows that most teachers do not demonstrate creativity and use traditional methods of organizing the training at elementary school. In this context the problem of development of pedagogical creativity becomes actual as it enables future teacher to solve professional tasks unconventionally, to improve the process of the students education and upbringing, to develop the motivation for self-improvement, self-development and self-realization of the personality.

The object of the research is the professional training of the future primary school teachers. The subject of the research includes the content, methods and forms of development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school. The purpose of the research is to develop and experimentally test the pedagogical conditions of the development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school in the process of the professional disciplines studying.

The theoretical aspects of primary school teachers' pedagogical creativity in the process of the professional disciplines studying is shown in the thesis. The criteria, indicators and levels of development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school are specified. The effectiveness of pedagogical conditions is proved and experimentally tested. The pedagogical conditions are defined as the basis of structural-functional model, which reflects the interaction of the following parts: target, conceptual, value-motivational, content, organizational-procedural, effective.

The scientific novelty of the results is for the first time developed and experimentally tested pedagogical conditions of developing the pedagogical creativity of primary school teachers in the process of the professional disciplines studying, including the implementation of didactic and development potential of professional cycle subjects by filling their contents with problem tasks based on the structure of pedagogical creativity of primary school teachers; development of creative educational environment for free self-determination and updating of personal potential of future teachers of elementary school; use of creative resources of innovative technologies in the process of professional disciplines teaching. The

structural-functional model of the development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school in the process of studying professional disciplines is developed, which reflects the unity of the target (goal and task, final result), conceptual (regularities, approaches, principles), value-motivational (motives, needs, interests), content (educational disciplines), organizational-procedural (pedagogical conditions, stages, methods, technologies, forms, means of teaching), effective (criteria, indicators and levels of development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school) blocks. The content of the concepts «pedagogical creativity», «pedagogical creativity of the teacher of elementary school», «creative competence» is defined. The criteria, indicators of determining the levels of development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school are specified. The content, forms and methods of pedagogical creativity of primary school teachers were further developed in the context of professional training.

The practical value of the obtained results is the developed course «Fundamentals of Pedagogical Creativity of Primary School Teacher» which can be used as an optional subject of the curriculum for students of the field of knowledge 01 «Education» in speciality 013 «Primary Education». The methodology for development of pedagogical creativity, as well as methodological recommendations can be used by teachers of higher educational pedagogical institutions for the development of pedagogical creativity of future teachers of elementary school. The methodological developments improve the content of such educational disciplines as «Theory and Methodology of Education», «Information Technologies of Education», «Fundamentals of Pedagogical Creativity», «Pedagogical Technologies in Elementary School». The theoretical positions of the thesis can be used by the teachers for the development of educational and teaching books, didactic materials, conducting special seminars and optional classes in the process of preparing the projects, course papers, master's thesis.

Key words: future elementary school teachers, pedagogical creativity, professional disciplines, pedagogical conditions, structural and functional model of the pedagogical creativity development.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT

Scientific works, in which the main scientific results of the thesis have been published

1. Shkabarina M. A. Pedahohichna tvorchist' ta pedahohichna kreatyvnist' : komparatyvnyy analiz / M. A. Shkabarina // Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ : zbirnyk naukovykh prats'. – № 1(15). – Rivne : RVTS MEHU im. akad. S. Dem"yanchuka, 2016. – S. 179–184.
2. Shkabarina M. A. Doslidzhennya pedahohichnoyi kreatyvnosti u vitcheznyaniy ta zarubizhniy pedahohichniy dumtsi / M. A. Shkabarina // Nova pedahohichna dumka. – 2016. – № 1. – S. 6–8.
3. Shkabarina M. A. Navchal'no-vykhovnyy potentsial fakhovykh dystsyplin u konteksti rozvytku pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Naukovyy ohlyad. – №8 (29). – Kyyiv, 2016. – S. 84–92.
4. Shkabarina M. A. Struktura pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity. – 2016. – № 4. – S. 66–74.
5. Shkabarina M. A. Model' rozvytku pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya : pedahohika. – 2017. – № 2. – S. 89–95.
6. Shkabarina M. A. Pedahohichni umovy rozvytku pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Profesiyna osvita : problemy i perspektyvy / IPTO NAPN Ukrayiny. – K. : IPTO NAPN Ukrayiny, 2017. – Vypusk 12. – S. 55–59.
7. Shkabarina M. A. Teoretychni aspekty vyznachennya umov rozvytku pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ : zbirnyk naukovykh prats'. – № 1 (17). – Rivne : RVTS MEHU im. akad. S. Dem"yanchuka, 2017. – S. 171–176.

8. Shkabarina M. A. Tekhnolohiya rozvytku pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchytelev pochatkovoyi shkoly u protsesi vyvchennya fakhovykh dystsyplin / M. A. Shkabarina // Zbirnyk naukovykh prats' «Pedahohichni nauky». – Kherson, 2017. – Vypusk LXXVI. – Tom 2. – S. 146–150.

Scientific works certifying the approbation of the materials of the thesis

9. Shkabarina M. A. Formuvannya pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchytelev zasobamy innovatsiynykh tekhnolohiy yak pedahohichna problema / M. A. Shkabarina // Aktual'ni pytannya suchasnoyi pedahohiky. Materialy III Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Uzhhorod, 11–12 hrudnya 2015 roku). – Kherson : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», 2015. – S. 135–137.

10. Shkabarina M. A. Innovatsiyini pedahohichni tekhnolohiyi yak zasib formuvannya pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchytelev / M. A. Shkabarina // Klyuchovi pytannya naukovykh doslidzhen' u sferi pedahohiky ta psykholohiyi u KHKHI st. : Zbirnyk tez naukovykh robit uchasnykiv naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. L'viv, 29–30 sichnya 2016 roku). – L'viv : HO «L'vivs'ka pedahohichna spil'nota», 2016. – S. 105–107.

11. Shkabarina M. A. Formuvannya kreatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh uchytelev pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Suchasni naukovy doslidzhennya ta rozrobky : teoretychna tsinnist' ta praktychni rezul'taty – 2016. Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Bratyslava, 15–18 bereznya 2016 roku). – K. : TOV «NVP «Interservis», 2016. – S. 154–155.

12. Shkabarina M. A. Formuvannya tvorchoyi osobystosti maybutnikh uchytelev zasobamy kreatyvnoyi pedahohiky / M. A. Shkabarina // Priorytety rozvytku pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk u KHKHI stolitti : Zbirnyk naukovykh robit uchasnykiv Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi : (18–19 bereznya 2016 r., m. Odesa). – Odesa : HO «Pivdenna fundatsiya pedahohiky», 2016. – S. 73–76.

13. Shkabarina M. A. Rozvytok pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchytelev u konteksti yevrointehratsiynykh protsesiv / M. A. Shkabarina // Nauka ta

osvita : aktual'ni problemy doslidzhen' na suchasnomu etapi : zbirnyk tez dopovidey Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (19–20 travnya 2016 r., Mukachevo). – Mukachevo : Vyd-vo MDU, 2016. – S. 234–235.

14. Shkabarina M. A. Ponyattya pedahohichnoyi kreatyvnosti u suchasnomu pedahohichnomu dyskursi / M. A. Shkabarina // Faktory rozvytku pedahohiky i psykholohi v KHKH stolitti: Zbirnyk tez mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi : (m. Kharkiv, Ukrayina, 10–11 chervnya 2016 roku). – Kharkiv : Skhidnoukrayins'ka orhanizatsiya «Tsentr pedahohichnykh doslidzhen'», 2016. – S. 52–55.

15. Shkabarina M. A. Osoblyvosti pedahohichnoyi kreatyvnosti vchytelya pochatkovoyi shkoly / M. A. Shkabarina // Chornomors'ki naukovy studiyi : materialy Tret'oyi mizhnarodnoyi mul'tydystrylinarnoyi konferentsiyi (m. Odesa, 19 travnya 2017 roku). – Odesa : Mizhnarodnyy humanitarnyy universytet, 2017. – S. 206–209.

16. Shkabarina M. A. Osoblyvosti zastosuvannya keys-metodu u protsesi rozvytku pedahohichnoyi kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv / M. A. Shkabarina // Materialy IX Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Suchasni problemy humanitarnykh nauk» (m. Kramators'k, 27 serpnia 2017 roku). – Vinnytsya : TOV «Nilan-LTD», 2017. – S. 14–17.

17. Shkabarina M. A. Methodical recommendations for the development of pedagogical creativity primary school teachers / M. A. Shkabarina // Proceedings of X International scientific conference «Scientific though transformation» (Morrisvill, USA, 22 september 2017). – Morrisville, Lulu Press, 2017. – S. 117–119.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	23
1.1 Концептуальні засади розвитку педагогічної креативності.....	23
1.2 Педагогічні основи розвитку креативності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи	41
1.3 Дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності майбутніх фахівців початкової школи.....	61
Висновки до першого розділу	76
Список використаних джерел у першому розділі.....	78
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН.....	94
2.1 Діагностика педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту	94
2.2 Моделювання розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.....	114
2.3 Педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи в контексті професійного навчання.....	133
Висновки до другого розділу.....	152
Список використаних джерел у другому розділі.....	155
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРНО- ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ...167	167
3.1 Методика реалізації структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності студентів у процесі вивчення фахових дисциплін..	167

3.2 Аналіз ефективності впровадження структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності студентів.....	194
3.3 Методичні рекомендації щодо розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.....	205
Висновки до третього розділу	215
Список використаних джерел у третьому розділі.....	218
ВИСНОВКИ	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	224
ДОДАТКИ	251
Додаток А. Проблеми креативної педагогіки (за Н. К. Чапаєвим, М. А. Чошановим)	251
Додаток Б. Дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.....	252
Додаток В. Методи діагностики рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.....	254
Додаток Г. План-конспект круглого столу на тему: «Педагогічна креативність у системі вимог до вчителя початкової школи»	258
Додаток Д. Приклади кейсів для розвитку педагогічної креативності.....	259
Додаток Е. Робоча програма навчального курсу «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи»	261
Додаток Ж. Робочий зошит	272
Додаток З. Креативний бій	279

ВСТУП

Актуальність і доцільність теми дослідження. Ціннісні орієнтири кожної історичної епохи визначаються її соціально-економічними, культурними та науковими детермінантами. Сучасні світові тенденції, а саме: поширення інформаційної свободи, розвиток демократії та гуманістичних цінностей, активізація міжкультурної взаємодії – є головними особливостями «креатогенної епохи» (С. Арієті, (S. Arieti), М. Чиксентміхаї (M. Csikszentmihalyi), Д. Саймонтон (D. Simonton), сутність якої визначається тим, що креативна особистість є її породжувальним центром, смисловизначальним ядром, вищим критерієм та метою неперервного суспільного розвитку [256; 258; 262].

Зазначені тенденції, а також євроінтеграційні процеси впливають на вектор вищої освіти України. Відповідно до законів «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.) та «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), одним із пріоритетних завдань професійної освіти є формування креативної особистості, котра здатна здійснювати інноваційну діяльність, забезпечувати потреби суспільства та ринку праці. Реформи, що відбуваються у системі середньої освіти, також визначають основні вимоги щодо підготовки педагогічних кадрів. Ключовим компонентом Концепції Нової української школи (2016 р.) є умотивований учитель, який має свободу творчості, навчається впродовж життя, вміє імпровізувати та експериментувати.

Школа першого ступеня слугує фундаментом, який формує ключові компетентності молодших школярів. У зв'язку із соціально-економічними перетвореннями сучасні молодші школярі значно відрізняються від своїх однолітків попередніх десятиліть. На вчителя початкової школи покладено відповідальність розвивати творчу особистість учня, виявляти його здібності, створювати сприятливу атмосферу на уроках, формувати систему морально-етичних цінностей. Учні потребують креативних учителів, які будуть їх розуміти і навчати творчо. Однак практика свідчить, що більшість учителів не

проявляють креативності, а використовують переважно традиційні методи організації навчальних занять у початковій школі.

Освітні реформи, пов'язані з реалізацією Концепції Нової української школи, передбачають, що у наступному навчальному році всі вчителі початкової школи навчатимуть учнів за новими програмами, буде здійснено їхню перепідготовку. Вчитель отримає академічну свободу і зможе сам обирати шлях для досягнення вимог Державного стандарту початкової загальної освіти. Усі вищезазначені зміни в освіті, труднощі і специфіка молодшого шкільного віку потребують нової парадигми підготовки вчителів початкової школи, а саме креативних фахівців, які будуть готові реалізовувати вимоги Нової української школи, умітимуть нестандартно мислити, генерувати оригінальні ідеї, оперативно вирішувати проблемні ситуації, приймати сміливі рішення. У цьому контексті набуває актуальності проблема розвитку педагогічної креативності, яка надасть можливість майбутньому вчителю оригінально розв'язувати професійні завдання, удосконалювати процес навчання та виховання школярів; забезпечить мотивацію на самовдосконалення, саморозвиток та самореалізацію особистості.

Нині креативність є міждисциплінарним феноменом і широко досліджується у філософському (О. Гагаріна, С. Гольдентріхт, М. Кузнецова, К. Наумова, Б. Сорокін, А. Столетов, В. Яковлев), психологічному (Т. Баришева, Д. Богоявленська, М. Воллах (M. Wollach), Дж. Гілфорд (J. Guilford), Н. Вишнякова, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, Є. Ільїн, Н. Коган (N. Kogan), А. Маслоу (A. Maslow), В. Моляко, О. Музика, В. Рибалка, Р. Стернберг (R. Sternberg), Є. Торренс (E. Torrance), О. Тунік та ін.), педагогічному (О. Акімова, Н. Гузій, О. Дубасенюк, Н. Кічук, О. Морозов, О. Отич, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Сологуб, В. Утьомов, В. Фрицюк, А. Хуторської, І. Шахіна та ін.) дискурсах.

Зміст, структуру, ознаки педагогічної креативності у своїх розвідках вивчали такі вчені: О. Антонова, О. Дунаєва, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, М. Кашапов, К. Кречетніков, О. Куцевол, Л. Петришин, М. Поташник,

Л. Харченко та ін. Теоретико-методологічні основи підготовки майбутніх учителів досліджували: Н. Бібік, В. Бондар, Л. Петриченко, І. Підласий, О. Савченко, Л. Хомич, В. Чайка та ін. Проблему розвитку творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи порушували: Н. Бружукова, І. Зязюн, О. Комар, Я. Кодлюк, А. Кузьмінський, В. Сухомлинський, Л. Хоружа та ін. Однак проблема розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін не була предметом окремого дисертаційного дослідження.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практики підготовки вчителів засвідчив, що в сучасній системі вищої освіти існують певні суперечності:

- між потребою ринку праці у висококваліфікованих креативних учителях та невідповідністю цих вимог випускниками педагогічних закладів вищої освіти;
- соціальним замовленням щодо підготовки вчителів початкової школи з високим рівнем педагогічної креативності та недостатньою розробленістю змістово-технологічного забезпечення цього процесу у закладах вищої освіти;
- потенціалом дисциплін фахового циклу для розвитку педагогічної креативності та їх недостатнім використанням у педагогічній практиці.

Актуальність проблеми, наявні суперечності та необхідність їх розв'язання зумовили вибір теми дослідження **«Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» «Виховання учнівської і студентської молоді на ідеях миру в навчально-виховному процесі школи і ВНЗ» (державний реєстраційний номер 0114U006025).

Тему дисертації затверджено вченою радою ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (протокол №10 від 26.05.2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з

координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №2 від 23.02.2016 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – зміст, методи і форми розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.

Мета дослідження – обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. Розкрити теоретичні аспекти розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

2. Конкретизувати критерії і показники визначення рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.

3. Визначити педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи та їхнє місце у структурі функціональної моделі організації цього процесу під час вивчення фахових дисциплін.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов під час упровадження структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

– обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін, зокрема, реалізацію дидактико-розвивального потенціалу дисциплін фахового циклу через наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей і структури педагогічної креативності вчителів початкової школи; створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації

особистісного потенціалу майбутніх учителів початкової школи; використання креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін;

– розроблено структурно-функціональну модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін, яка відображає єдність цільового (мета і завдання, кінцевий результат), концептуального (закономірності, підходи, принципи), ціннісно-мотиваційного (мотиви, потреби, інтереси), змістового (навчальні дисципліни), організаційно-процесуального (педагогічні умови, етапи, методи, технології, форми, засоби навчання), результативного (критерії, показники та рівні розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи) блоків.

Уточнено зміст понять «педагогічна креативність», «педагогічна креативність вчителя початкової школи», «креативна компетентність».

Конкретизовано критерії, показники визначення рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.

Набули подальшого розвитку зміст, форми та методи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у контексті професійного навчання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблений навчальний курс «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи» може слугувати як варіативний компонент навчального плану для студентів галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 013 «Початкова освіта». Представлена методика розвитку педагогічної креативності, а також методичні рекомендації можуть використовуватися викладачами педагогічних закладів вищої освіти для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Методичні розробки уможливають удосконалення змісту навчальних дисциплін «Теорія та методика виховання», «Інформаційні технології навчання», «Основи педагогічної творчості», «Педагогічні технології в початковій школі». Теоретичними положеннями дисертаційної роботи можуть послуговуватися викладачі для розробки навчальних і навчально-методичних

посібників, дидактичних матеріалів, проведення спецсеминарів та факультативних занять та студенти під час підготовки рефератів, курсових, магістерських робіт.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (довідка про впровадження №04/131 від 13.10.2017 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження №184 від 22.09.2017 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження №03-28/02/4046 від 10.10.2017 р.), Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження №05-16/87 від 12.10.2017 р.).

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, конкретизація, моделювання, ідеалізація, узагальнення – для з'ясування сутності, особливостей, структури та характеристики рівнів розвитку педагогічної креативності; визначення, обґрунтування педагогічних умов та розроблення структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін;

– *емпіричні*: анкетування, тестування, інтерв'ю, бесіда, проєктивні методики, педагогічне спостереження – для визначення стану розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи;

– *педагогічний експеримент* (пілотажний, констатувальний, формувальний) для перевірки ефективності педагогічних умов та структурно-функціональної моделі;

– *статистичні*: χ^2 – критерій К. Пірсона – для опрацювання, інтерпретації та забезпечення достовірності результатів експериментальної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: міжнародні – «Актуальні питання сучасної педагогіки» (Ужгород, 2015), «Ключові питання наукових

досліджень у сфері педагогіки та психології» (Львів, 2016), «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (Братислава, 2016), «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті» (Одеса, 2016), «Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті» (Харків, 2016), «Чорноморські наукові студії» (Одеса, 2017), «Сучасні проблеми гуманітарних наук» (Краматорськ, 2017), «Scientific though transformation» (Morrisville, 2017); всеукраїнська – «Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі» (Мукачево, 2016).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (2015–2017 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 17 публікаціях автора: 7 статтях у наукових фахових виданнях України; 1 – у міжнародному журналі, внесеному до міжнародних наукометричних баз даних; 9 публікаціях матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (265 найменувань, з них 11 іноземними мовами), додатків (8 на 28 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 279 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 177 сторінках. Роботу ілюстровано 21 таблицею та 18 рисунками.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Концептуальні засади розвитку педагогічної креативності

Креативні особистості створюють підґрунтя для науково-технічного прогресу суспільства, оскільки саме оригінальні, інноваційні ідеї та винаходи забезпечують прогрес країни, визначають її інтелектуальний потенціал. Нині розвиток креативних здібностей набув статусу соціальної проблеми. Так, наприклад, Р. Флорида (R. Florida) зазначає, що «креативний клас» (креативні особистості) мають займати панівну роль у суспільстві й працювати у сфері науки та техніки, дизайну, освіти, мистецтва, розваг. Основними цінностями креативного класу мають бути індивідуальність, меритократія, відкритість і різноманітність [211, с. 84–91]. Такий підхід до розуміння соціальної значущості креативності дозволяє стверджувати, що для працівника сфери освіти ця якість є актуальною, оскільки ці особистості провадять науково-педагогічну діяльність, виховують молоде покоління.

В 1950 р. Дж. Гілфорд (J. Guilford) під час вступу на посаду президента Американської психологічної асоціації виступив з доповіддю «Креативність» і запропонував її вивчати та розвивати не лише в обдарованих дітей, але й у звичайних громадян [261]. Саме креативний потенціал країни визначає її статус у світі та рівень життя населення. У 2015 р. Martin Prosperity Institute (Канада) опублікував рейтинг глобального індексу креативності, у якому Україна займає 45 місце з 139 країн [259, с. 41], що визначає перспективу дослідження визначеної проблеми.

Аналіз нормативних документів, а саме Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [71], Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) [203], проекту Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, підготовлений робочою групою при Міністерстві освіти і науки [186],

Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.) [39], проекту Стандарту вищої освіти 013 Початкова освіта (бакалавр) [157] засвідчив, що розвиток творчих здібностей майбутніх педагогів є наразі актуальним завданням вищої освіти України й відповідає стратегічним планам розвитку суспільства країни.

Дослідження креативності широко здійснюють у психологічному, соціальному, педагогічному та філософському аспектах, однак загальноприйнятого погляду щодо структури, ознак і механізмів розвитку цього феномену не має.

У філософському дискурсі креативність найчастіше розглядають у синкретичному зв'язку з творчістю. Її визначають як процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні й духовні цінності [185, с. 554; 208]. Такий підхід також висловлює філософ О. Спіркін і зазначає, що важливою умовою творчості є здібність та сприйнятливність нових ідей, вміння знаходити й вирішувати проблеми, критичність, сміливість, терплячість [179, с. 193–194]. Тобто креативність є умовою, здатністю до творчості, її першопочатком. Існує інший погляд на творчість, що визначає її як вищу форму універсального розуміння креативності, яка іманентно притаманна всім рівням ієрархії буття; сприяє самозбереженню і відтворенню суцього за допомогою якісних трансформацій їх структур [138, с. 1019]. Таким чином, у філософії творчість є предметом постійних дискусій, у творчості закладений принцип новизни. Найчастіше творчість визначають як процес людської діяльності, що породжує різного роду цінності. Також творчість є основою для реалізації особистості, механізмом еволюції.

У свою чергу, креативність у філософському дискурсі розглядають як здатність творити, що веде до нового розгляду проблеми чи ситуації та схильність створювати дещо нове (наприклад, метод, інструмент, витвір мистецтва) [208; 80]. Креативність є основною рисою творчої особистості [176] та знаходиться в постійному супереччі з усталеним, загальноновизнаним, як дуалізм інтелекту та інтуїції, свідомого і несвідомого, загальноприйнятого і

нетрадиційного, складного і простого [135]. Проаналізувавши поняття креативності та творчості, В. С. Грекова зазначає, що ці поняття пов'язані синкретичним зв'язком. Креативну особистість автор визначає як людину, яка володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального, а творчу особистість як особистість, що реалізує свою креативність в різноманітних досягненнях та дослідженнях, включаючи й інноваційні [48, с. 181–182]. Отже, креативність у широкому сенсі є здатністю людини творити і створювати якісно нові цінності.

У психологічній теорії феномен креативності широко вивчається у працях дослідників. Цьому свідчать значна кількість праць, яка постійно зростає. Це очевидно, оскільки дослідження креативності спочатку проводились у цій галузі. Наразі виокремлюють когнітивний, психометричний, містичний, мотиваційний, соціально-особистісний та інші підходи, на підставі яких розроблено концепції креативності [67, с. 42].

Серед концепцій та теорій креативності найбільш відомими є концепції Дж. Гілфорда (J. Guilford) [261], Є. Торренса (E. Torrance) [264], М. Воллаха і Н. Когана (M. Wollach, N. Kogan) [265], «Теорія інвестування» Р. Стернберга (R. Sternberg) [184], «Теорія креативної особистості» А. Маслоу (A. Maslow) [123], підхід В. Дружиніна і Н. Хазратової [61], концепція Д. Богоявленської [25; 26].

Основою концепції Дж. Гілфорда є кубовидна модель структури інтелекту і відмінності між конвергентним та дивергентним типом мислення. В основі моделі є 120 процесів інтелекту, які зведені до 15 наступних чинників: п'ять операцій, чотири види змісту, шість типів продуктів розумової діяльності. Серед операцій креативності автор виокремлює: пізнання, пам'ять, дивергентне продуктивне мислення, конвергентне мислення, оцінювання. Конвергентне мислення є односпрямованим, логічним, призначене аналізувати всі можливі варіанти, для того, щоб обрати один правильний. Цей тип мислення є основою інтелекту. Дивергентний тип мислення спрямований для знаходження багатьох варіантів вирішення завдання, що припускають існування безлічі правильних

відповідей. Це альтернативний тип мислення, що є основою творчої обдарованості, креативності [261].

Дослідником було виокремлено 16 гіпотетичних інтелектуальних здібностей, що характеризують креативність. Серед них: швидкість (кількість ідей, що виникають за деяку одиницю часу); гнучкість (здатність швидко переключатися з однієї ідеї на іншу); оригінальність мислення (здатність продукувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих); допитливість (підвищена чутливість до проблем, що не викликають інтересу в інших); іррелевантність (логічна незалежність реакцій від стимулів). На основі теоретичних досліджень науковець створив тести вимірювання здібностей, що тестують в основному дивергентну продуктивність [261]. Незважаючи на досягнення та перші спроби висвітлення проблеми креативності, концепція Дж. Гілфорда зазнала критичних зауважень [144].

У свою чергу Є. Торренс (E. Torrance) визначив креативність як здатність до загостреного сприйняття недоліків, дефіциту знань, їх дисгармонії, невідповідності. Науковець в структурі творчого акту виокремлював: сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення і формулювання гіпотез, перевірку гіпотез, їхню модифікацію, знаходження результатів. Дослідник займався питанням взаємозв'язку рівня інтелекту та креативності. Автор зазначав, що послаблення розвитку креативності можна посилити завдяки спеціальному навчанню [264].

Концепція М. Воллаха і Н. Когана (M. Wollach, N. Kogan). Дослідники продовжили вивчення феномену креативності. Врахувавши попередні дослідження Дж. Гілфорда, науковці змінили тактику проведення тестування. М. Воллах і Н. Коган під час дослідження зв'язку креативності та інтелекту намагались перевірити рівень креативності та адаптацію людини до соціуму. Автори зазначають, що інтелект і креативність є незалежними факторами, але взаємопов'язаними на рівні властивостей особистості та рівні цілісного пізнавального процесу. На основі здійснених досліджень науковці виокремили чотири групи соціально адаптованих людей. Найбільш адаптивними є діти з

високим рівнем інтелекту і креативності. Менш адаптивними є діти з високим рівнем інтелекту, але з низькою креативністю. Найменш соціально пристосованими виявилися діти з високою креативністю, але з низьким рівнем інтелекту. Демонструють непогану адаптацію діти з низьким рівнем інтелекту та креативності [265].

«Теорія інвестування» Р. Стернберга і Д. Лаверта. Науковець Р. Стернберг виокремлює в інтелекті три аспекти: аналітичний, творчий і практичний. Ці автори вважають креативними таких людей, які здатні «купувати ідеї за низькою ціною і продавати за високою». Р. Стернберг визначає креативність як спроможність йти на розумний ризик, готовність переборювати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до невизначеності, готовність протистояти думці оточуючих. Відсутність творчого середовища блокує прояви креативності. За Р. Стернбергом, творчі прояви детермінуються шістьма основними чинниками: 1) інтелектом як здібністю; 2) знаннями; 3) стилем мислення; 4) індивідуальними рисами; 5) мотивацією; 6) зовнішнім середовищем. Інтелект є основним. Для творчості особливо важливі такі складові інтелекту: 1) синтетична здібність – нове бачення проблеми, подолання меж повсякденної свідомості; 2) аналітична здібність – виявлення ідей, гідних подальшої розробки; 3) практичні здібності – уміння переконувати інших у цінності ідеї («продаж») [184].

Теорія креативної особистості А. Маслоу (A. Maslow). Вчений розглядає креативність як установку на самореалізацію особистості. Основою креативності є мотивація, ціннісні орієнтири, а також особистісні якості. Науковець виокремлює такі типи креативності: креативність першого рівня (результат дії первинних мотивів), другого рівня (складних розумових процесів аналізу, систематизації й осмислення), інтегровану (поєднує два типи). Науковець наголошує на потребі нового типу людини – креативної особистості. Творчий потенціал, за А. Маслоу, це система певних якостей (вольових, інтелектуальних, мотиваційних, емоційних), що дають змогу творити, діяти

нетривіально й оригінально. Також вчений вважає, що креативність виявляється у всіх діях людини [123].

Підхід В. Дружиніна і Н. Хазратової. Дослідники створили концепцію «інтелектуального діапазону», у якій зазначали, що високий рівень інтелекту є важливою умовою для творчості. Творчі досягнення залежать від компетентності й мотивації особистості. Зокрема В. Дружинін виокремлює три основні типи здібностей: інтелект, навчання і креативність. Кожна здібність має свою специфічну мотивацію і форму зовнішньої активності: інтелекту відповідає мотивація досягнень та адаптивна поведінка; навчання – пізнавальна мотивація; креативності – мотивація самоактуалізації й творча активність. Науковцями було узагальнено три типи підходів до розуміння природи творчих здібностей: креативність як відображення високого інтелекту; креативність як загальна здатність особистості; креативність як необхідна, проте недостатня умова творчості [61, с. 220].

У популярній психологічній енциклопедії креативність визначається як рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що становить стійку характеристику особистості [183, с. 328].

Дослідниця Є. Князева дотримується думки про те, що людина здатна розвивати у собі здібності до творчості (креативності), тренувати творче мислення [191, с. 7]. На її думку, креативність безпосередньо пов'язана з інноваціями, оскільки творчі особистості винаходять нове: нові знання, нові мелодії, нові стилі в живописі або архітектурі, нові патерни соціальної організації, лише небагато з якого приживається і набуває поширення в культурі як інновації [191, с. 3]. Науковець визначила риси, які притаманні креативній особистості: відкритість новому досвіду; упертість, зухвалість, сміливість; володіння гіпоманією – здатністю працювати з високою енергією у своїй специфічній області тривалий час; толерантність до подвійностей і суперечностей; здатність думати поза мовою (думки-образи, метафори як шлях до нового); гнучкість, яка допускає зміни; бажання ризикувати; перевага безладу і складності перед сумовитим порядком і простотою; кураж

здійснювати творчі зусилля. Креативна особистість самодостатня, її свідомість камерного типу, у неї сильно розвинена цікавість і інтуїція, вона володіє високо розвинутою здатністю до емпатії [191, с. 4].

Науковець М. Холодна розглядає креативність у вузькому й широкому значенні. У вузькому значенні – це дивергентне мислення (за Дж. Гілфордом, операції дивергентної продуктивності), у широкому сенсі слова – це творчі інтелектуальні здібності, зокрема здатність додавати щось нове в досвід (Ф. Баррон), породжувати оригінальні ідеї в умовах дозволу й постановки нових проблем (М. Воллах), здатність усвідомлювати прогалини й розбіжності, а також формулювати гіпотези щодо відсутніх елементів ситуації (Е. Торренс), здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення (Дж. Гілфорд) [215, с. 183].

Науковці В. Каменська та І. Мельникова під поняттям креативність розуміють певні особливості творчо обдарованої особистості, що створює нові матеріальні та ідеальні продукти [87, с. 72]. В основі креативності лежить спостережливість як здатність до диференційованого і точного сприйняття [87]. Американський психолог К. Роджерс (C. Rogers) визначає креативність як здібність виявляти нові способи вирішення проблем і нові способи вираження. Науковець визначив внутрішні (екзистенціальність (відкритість новому досвіду), внутрішній локус оцінювання, здатність до неординарних поєднань) і зовнішні умови творчої діяльності (психологічна безпека і захищеність (визнання безумовної цінності індивіда, створення середовища, в якому відсутнє зовнішнє оцінювання), психологічна свобода самовираження [160, с. 76]. Х. Гейвін зазначає, що діяти нестандартним способом і отримувати вагомі результати є креативністю [40]. Л. Ермолаєва-Томіна визначає креативність як особистісну якість, яка базується на потенційних можливостях кожної людини, актуалізації неусвідомлюваної потреби бути неповторною індивідуальністю, вільною, але й такою, що приєднується до загального через продукти своєї творчості, гармонійно поєднує індивідуальні та соціально-значущі інтереси. Структуру креативності можна визначити як оптимальний розвиток усіх потенційних можливостей індивідуальності й особистості [68, с. 68]. У свою чергу

В. Дружинін визначає креативність як інтегративну якість психіки особистості, яка забезпечує продуктивні перетворення в діяльності особистості, дозволяючи задовольняти потребу в дослідницькій активності [61, с. 625].

Натомість В. Козленко вважає, що креативність – це певна потреба в дослідницькій діяльності, вона властива всім людям від їхнього народження і виявляється у формі рефлексу: «що з цим можна зробити?» [98]. С. Макшанов і Н. Хрящова визначають креативність як здатність до конструктивного, нестандартного мислення і поведінки [122; 216; 217]. Н. Хрящова зазначає, що багата уява, почуття гумору, високі естетичні цінності, уміння деталізувати образи та проблеми є проявами креативності. Основною умовою актуалізації креативності є самоконтроль і впевненість в собі [217].

Під креативністю О. Яковлєва розуміє певну особистісну характеристику, що передбачає реалізацію власної індивідуальності. Вона є неповторювана та унікальна, тому її реалізація є творчим актом. Характеристики креативності є не предметні (у сенсі наявності продукту матеріального чи ідеального), а процесуальні, оскільки креативність розглядається як процес виявлення власної індивідуальності. Основними процесуальними характеристиками креативності автор називає наступні: а) розгортання креативності у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії; б) спрямованість на іншу людину. Ці характеристики логічно витікають з погляду на креативність як на прояв власної особистості, оскільки людська індивідуальність проявляється у процесі міжособистісного спілкування (прямого чи опосередкованого) і завжди певною мірою є пред'явленням своєї неповторності іншій людині [252].

Науковці І. Дерманова та М. Крилова зазначають, що поняття «креативність» можна розглядати в двох напрямках: як психічний процес та творчий підхід до життя [56, с. 385]. Є. Ільїн, підсумовуючи різноманітність підходів до поняття креативності, зазначає: «варто визначати, про яку креативність йде мова: креативність як здатність, або креативність як особливість особистості (особистість-креатив)» [82, с. 162].

Зважаючи на різноманітність поглядів на поняття креативності, науковці намагались їх систематизувати та узагальнити. Тому С. Тейлор (С. Taylor) розподілив їх на такі типи:

- гештальтські, які описують креативний процес як руйнування чинного гештальту для побудови кращого;
- інноваційні, орієнтовані на оцінку креативності за новизною кінцевого продукту;
- естетичні, або експресивні, що спираються на самовираження творця;
- психоаналітичні, або динамічні, що описують креативність в термінах взаємовідносин (Воно, Я і Над-Я);
- проблемні, що визначають креативність через ряд процесів вирішення завдань;
- визначення, що не потрапили ні в один з перерахованих вище типів [262].

Науковцем О. Буторіною були визначені такі основні підходи до розуміння креативності: здатність до творчості; інтелектуальна творчість; щось нове, оригінальне; віддалені асоціації; реструктурування цілісної системи; незвичайне кодування інформації; дивергентне мислення; результат (або відсутність) внутрішньо особистісних конфліктів; вихід за межі наявних знань; нетрадиційне мислення, що дозволяє швидко розв'язати проблемну ситуацію [32].

Учений Ф. Баррон (F. Barron), здійснивши огляд багатьох досліджень з проблеми креативності, зробив такі загальні висновки.

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на потребу в нових підходах. Це осмислене включення в життя чогось нового, хоча процес може бути неусвідомлюваним або частково усвідомленим. Нова адаптація зазвичай сприяє більшій гнучкості й підвищеній можливості зростання і виживання.

2. «Щось нове» – це зазвичай продукт, який є результатом процесу, що здійснюється людиною. Креативність легше вивчати в трьох аспектах: продукт, процес, людина.

3. Характеристиками цих нових продуктів, процесів, людей є їх новизна, оригінальність, вмільість, валідність, здатність задовольняти потреби, адекватність.

4. Ці творчі продукти різноманітні.

5. Багато продуктів є процесами, а багато процесів є продуктами. А людина – одночасно і продукт, і процес. Створення нового продукту залежить від особистості творця і сили його внутрішньої мотивації [257].

Науковець Л. Єрґоміна зазначає, що у широкому сенсі креативність – це самостійний феномен, який являє собою єдину цілісну систему і функціонує в усіх сферах життя людини як: креативний процес, креативний продукт – результат творчого процесу і властивості (якості) особистості креативного типу. У вузькому сенсі креативність визначається як загальна універсальна здатність до творчості, в тій чи іншій мірі властива кожній людині [67, с. 46].

Науковець у галузі психології Д. Богоявленська ввела поняття креативної активності особистості, що володіє певною психологічною структурою. Творчість дослідниця визначила як ситуативно нестимульовану активність. Основним показником творчості є інтелектуальна активність. Це інтегральне утворення, що включає мотиваційний і інтелектуальний компонент у їх взаємозв'язку. Креативний тип особистості притаманний усім новаторам (винахідникам, художникам, музикантам). Критерієм прояву творчості є характер виконання людиною запропонованих розумових завдань [25; 26].

У свою чергу Т. Баришева і Ю. Жигалов визначають креативність як системне (багаторівневе, багатовимірне) психічне утворення, яке не тільки включає інтелектуальний потенціал, але пов'язане з мотивацією, емоціями, рівнем естетичного розвитку, екзистенціальними, комунікативними параметрами, компетентністю тощо [15, с. 3]. Креативність як детермінанта творчості проявляється в інноваційних перетвореннях людини в усіх (або окремих) сферах життя на рівнях: особистість (потенціал) – процес – результат. Креативну поведінку індивіда можна розглядати як «творче руйнування». Поле значень поняття «креативність» ширше поняття «творчий потенціал», оскільки феномен креативності має потенційну й актуальну форми. Творча особистість – це особистість, яка реалізує свою креативність в інноваційних досягненнях. Творчі здібності – структурні компоненти креативності [192, с. 68].

Проблема структури креативності є досить дискусійною у психолого-педагогічних дослідженнях. На думку Т. Баришевої і Ю. Жигалова, креативність включає сім симптомокомплексів: мотиваційний, емоційний, інтелектуальний, естетичний, екзистенціальний, комунікативний, компетентнісний. Кожен з цих симптомокомплексів є підсистемою креативності та включає ряд психологічних параметрів [14, с. 92]. Системоутворювальними компонентами є: мотивація, інтелектуальні, естетичні параметри. Інтегрують всю структуру екзистенції – креативна модель світу (система уявлень людини про світ як стимул для творчості, про себе як суб'єкт творчих перетворень, про творчість як цінності) [14, с. 62–63].

Дослідник М. Кашапов визначив, що у структуру креативності входять наступні компоненти:

- допитливість (невербальна і вербальна, запитальна);
- інтуїтивність (тямущість) як якість особистості;
- легкість володіння мовою як засобом формулювання думок [89, с. 113].

Науковець Т. Любарт на основі проведених досліджень виділив у структурі креативності такі компоненти: когнітивний, конативний, емоційний та середовищний [120].

Вченим К. Урбаном розроблено компонентну модель креативності. Вона містить шість компонентів креативності, які відносяться до двох груп – когнітивних та особистісних. До когнітивних автор відносить: 1) дивергентне мислення та дивергентні дії; 2) загальні знання та розумову базу; 3) базу спеціальних знань і специфічних умінь. До групи особистісних компонентів К. Урбан зараховує: 1) зосередженість і захопленість завданням; 2) мотивацію та мотиви; 3) відкритість і толерантність до невизначеності [204].

Професор Гарвардського університету Т. Амбейл (Т. Amabile) пропонує модель креативності, яка ґрунтується на взаємодії трьох компонентів: 1) навички, пов'язані із певною галуззю знань (domain-related skills) – знання у певній галузі, технічні навички й талант у спеціальній галузі; 2) креативні навички (creativity-related skills) – робочий стиль мислення, евристики для

генерування нових ідей та особистісні риси; 3) мотивації – бажання зробити якусь справу заради неї самої чи зацікавлення діяльністю певної людини у певний час [255].

Дослідник І. Гриненко у своєму дослідженні визначив структуру креативності майбутнього вчителя. Вона є динамічною взаємодією п'ятих компонентів: мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, конативного, результативного [50, с. 51]. Український педагог В. Фрицюк розробила структуру креативності майбутніх учителів музики. Вона визначила такі її компоненти: музично-пізнавальний (когнітивний), емоційно-мотиваційний (мотиваційний), діяльнісно-творчий (поведінковий) [212, с. 55–59].

Дослідниця В. Антонішена виокремила в структурі креативності особистості такі компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний. Кожен компонент визначається показниками. Когнітивний компонент включає знання способів вирішення завдань, знання алгоритму вирішення проблеми, розуміння сутності проблеми, бачення нового в звичайному, аналіз та синтез; емоційно-ціннісний містить інтелектуальні й креативні здібності, творчий потенціал, інтерес до невідомого, відстоювання своєї думки; практично-діяльнісний визначається вмінням давати кілька правильних відповідей на одне запитання, приймати думку іншого, відстоювати свою думку, комбінувати, моделювати, удосконалювати, створювати нові об'єкти [5, с. 97–106]. Отже, опираючись на погляди вчених щодо структури креативності ми узагальнили та виокремили такі компоненти: мотиваційний (мотивація особистості до креативних дій, позитивне емоційне налаштування, спрямованість на результат, втілення ідеї), когнітивний (необхідний обсяг знань для виконання креативних дій, мисленнєві операції), діяльнісний (включає різного роду навички та вміння: комунікативні, організаторські, дослідницькі та ін.) та особистісний (креативні здібності людини: розвинена уява, фантазія, винахідливість, цілеспрямованість та ін.). Зазначимо, що у педагогічних дослідженнях структура креативності визначається відповідно до об'єкта дослідження, з урахуванням його особливостей.

Серед актуальних питань, пов'язаних з проблемою креативності, залишається характеристика креативної особистості. Науковці досліджують питання про те, яку людину можна вважати креативною, які риси їй притаманні. Дослідник О. Матюшкін до структурних компонентів креативної особистості відносить: інтерес до нетрадиційного, самокритичність, незалежність суджень, гостроту розуму, інтуїцію та творчу уяву, відчуття новизни, здатність використовувати різноманітні докази у процесі вирішення проблем [125, с. 29–33].

У свою чергу О. Морозов визначає такі структурні компоненти креативної особистості: індивідуальні здібності, компетентність, індивідуальні психологічні властивості [133].

О. Тунік виділяє такі критерії креативності: чутливість до проблеми; здатність до синтезу; здатність до виділення схожості й відмінності; здатність до відтворення відсутніх деталей; здатність до прогнозування; дивергентне мислення [202].

Натомість М. Холодна щодо критеріїв креативності розглядає наступний комплекс властивостей інтелектуальної діяльності:

- швидкість (кількість ідей, що виникають в одиницю часу);
- оригінальність (здатність виробляти «рідкісні» ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей);
- сприйнятливність (чутливість до незвичайних деталей, а також готовність гнучко і швидко переключатись з однієї ідеї на іншу);
- метафоричність (готовність працювати в фантастичному контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок, а також уміння в простому бачити складне і, навпаки, в складному – просте) [215].

Отже, креативна особистість володіє певним комплексом якостей, які в залежності від комбінацій та ступеня їх прояву визначають її креативний потенціал. На основі опрацьованої наукової літератури ми узагальнили та

класифікували погляди науковців стосовно якостей креативної особистості (за А. Маслоу) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Якості креативної особистості (за А. Маслоу)

Моральні	Здатність відмовитись від стереотипів, почуття гумору, високі естетичні цінності.
Вольові	Відкритість, упертість, сміливість, працьовитість, ризиковість, цікавість, допитливість, готовність перебороти перешкоди, активність, спостережливість,
Емоційні	Самоконтроль, самокритичність, самовпевненість, бажання саморозвитку, самовираження.
Інтелектуальні	Дивергентне, метафоричне мислення, гнучкість, чутливість до проблем, оригінальність, загострене сприйняття недоліків, здатність бачити проблему з боку, здатність усвідомлювати прогалини і протиріччя, здатність до неординарних поєднань, бачити нове в знайомому, здатність прогнозувати результати, виокремлювати схоже і відмінне.

Науковці (Т. Барішева [15], Д. Богоявленська [25], Н. Вишнякова [36], Т. Любарт [120] та ін.) стверджують, що креативність як процес людської діяльності повинен мати свій вияв, тобто продукт креативності. Слід зазначити, що не кожний продукт може розцінюватися як креативний, незважаючи на те, що він створений за допомогою креативного процесу [82, с. 194].

Дослідниця К. Торшина робить наступні узагальнення щодо креативності та креативного продукту:

– креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів і нових продуктів, вона дозволяє усвідомлювати нове в бутті, хоча процес може мати як свідомий, так і несвідомий характер;

– створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації;

– специфічними властивостями креативного процесу, продукту та особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню та придатність (естетична, екологічна, оптимальна за формою, правильна й оригінальна на певний момент);

– креативні продукти можуть бути різні за природою: нове рішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини чи поеми, нової філософської або релігійної системи, свіже рішення соціальних проблем тощо [198].

Отже, креативний продукт – це результат вияву креативності особистості. За своєю природою він може бути матеріальним та нематеріальним, за значенням суспільно значущим та особистіснозначущим, серед критеріїв креативного продукту виокремлюємо оригінальність, осмисленість, придатність.

Погляди науковців на розмежування видів креативності надзвичайно різняться, оскільки креативність можна розглядати з різних підходів. Є. Ільїн найбільш докладно, на нашу думку, підсумував та схарактеризував дослідження стосовно проблеми видів креативності. Отже, креативність буває:

- культурна, наївна (Є. Торренс);
- інтелектуальна, художня, підприємницька (Д. Фельдман, Р. Стернберг, Т. Любарт);
- велика і мала креативність (Li) або особистісна та історична (М. Боден);
- комунікативна креативність (Т. Баришева, Ю. Жигалов);
- когнітивна й особистісна креативність, що включає, вербальну і невербальну креативність (В. Маришук, Є. Пижьянова);
- креативність таланту і самоактуалізації; складові креативності самоактуалізації: сприйняття, самовираження, «друга наївність», потяг до невідомого (А. Маслоу);
- загальнолюдська, потенційна й актуальна (Г. Глотова);
- емоційна (J. Averill, C. Thomas-Knowls);
- невербальна, вербально-семантична, вербально-символічна, вербально-асоціативна, креативність як творчий підхід до життя (І. Дерманова, М. Крилова) [82, с. 176–179].

Нині креативність широко вивчають у соціології. Досліджуваним є поняття соціальної креативності. Її розуміють як комплексну якість особистості, що дозволяє розуміти й аналізувати причини та динаміку різних соціальних ситуацій,

а також приймати ефективні, творчі, нестандартні рішення щодо ситуацій міжособистісної взаємодії [13, с. 205]. Р. Олексенко зазначає, що у сучасному соціокультурному середовищі відбувається перехід від «homo economicus» (класичної моделі поведінки людини – раціональна поведінка, спрямована на прагнення отримати результат за мінімальних витрат) до «homo creativus» (моделі творчої людини). Саме такі особистості творчо змінюють світ, утілюють в життя різноманітні ідеї, концепції та інші продукти своєї уяви [141, с. 112–113]. Нині відбувається переорієнтація соціальних цінностей суспільства на розвиток креативності, що полягає у вихованні розумних, раціонально дієвих людей, здатних до самовдосконалення, схильних до розумних ризиків, створення та удосконалення матеріальних чи духовних цінностей. Такий перехід зумовлений глобалізаційними та гуманізаційними процесами. Сучасне суспільство зорієнтоване не на споживання природних ресурсів, репродукцію знань, а на прогрес, інновації та трансформації, що переорієнтують статус людини у світі.

На сучасному етапі роль освіти як чинника обернення креативності суспільства та свідомості в засіб вирішення актуальних проблем сучасності зростає [54, с. 19]. Тобто виховання креативної особистості є важливим завданням сучасної освіти. Педагогічна теорія та практика постійно поновлюється новими підходами до визначення поняття «креативність» та шляхами її розвитку.

Науковець Л. Петришин визначає креативність як особистісну властивість, яка містить комплекс індивідуальних і професійних якостей людини, що виявляються у творчому мисленні, здібностях, уміннях, навичках, знаннях та окремих видах практичної креативної діяльності [149, с. 15]. Аналіз поняття креативності у двох напрямках (креативність – універсальна пізнавальна творча діяльність, другий – особистісна якість) дозволив П. Сергієнко охарактеризувати креативність як багатовимірне явище, що синтезує в собі інтелектуальні пізнавальні процеси й особистісні якості [167, с. 67]. У «Словнику українського педагога» креативність визначається як здатність до творчого мислення, здатність породжувати нові ідеї, відхилятися від

традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [51, с. 105]. За Т. Кравченко креативність – це здатність особистості сприйняти проблему та, використовуючи найоптимальніші для цього можливості, створити новий, оригінальний продукт соціальної важливості. Креативність, на думку дослідниці, є більш широким та глибоким проявом творчості, оскільки передбачає й інтелектуальну діяльність [104, с. 31].

Нині усе більше науковців (К. Кречетніков [109], Л. Мороз [132], В. Утемов [206], Л. Харченко [213], А. Хуторської [219] та ін.) розглядають креативність як інтегральну якість особистості. Так, креативність, за А. Хуторським, це інтеграційна здатність, що вбирає в себе цілі системи взаємопов'язаних здібностей-елементів. Наприклад, креативними здібностями є уява, асоціативність, фантазія, мрійливість [219, с. 121]. Креативність, на думку В. Утемова, взаємозалежна з різними психічними процесами (мислення, уява, інтуїція, фантазія, увага) і механізмами (свідомої й несвідомої роботи, інтелектуальної діяльності), з найхарактернішими показниками, що проявляються при подоланні проблем: в оптимальності пропонованих ідей, ефективності міркувань, оригінальності відповіді й ступеня розробленості рішення [206, с. 9].

Дослідник Л. Харченко визначає креативність студента як інтегральну особистісну якість, що формується в процесі предметної підготовки за наявності відповідних педагогічних умов, і які проявляються у процесі навчання як певним чином структуровані мотиви, знання, вміння [213, с. 29]. Л. Мороз розглядає креативність як комплексно-інтегративну якість, своєрідну творчу активність особистості, що виражається у перетворенні дійсності та має гуманістичну спрямованість [132, с. 48]. Наведені визначення науковців свідчать про актуальність та нерозробленість проблеми креативності у педагогіці. Дослідниками не виокремлено єдиного підходу до цієї проблеми. Огляд трактувань креативності дає змогу визначити, що це поняття може розглядатись як:

- здатність до творчості;
- здатність вирішувати проблему, створювати новий продукт;

- певний комплекс професійних та особистісних якостей особистості;
- інтегральну особистісну якість.

У розвинутих країнах розвиток креативності є важливим завданням освіти. Проаналізуємо закордонний досвід розвитку креативності. Так, наприклад, в Німеччині розвиток креативності спрямований на інноваційно-творчу діяльність, рішення непростих технічних і соціальних завдань. У практиці школи Вальдорфа широко використовується культурологічний підхід до освіти, навчальний день підпорядкований особливому ритму, що несе тематику заданої епохи. В США креативність трактується в розширеному сенсі як синтез когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційної й ціннісної орієнтацій особи. Найголовнішим курсом США є гуманізація навчальних планів і збільшення годин на викладання різних видів мистецтв. Освітня політика різних країн по-своєму трактує розвиток креативності: через впровадження новітніх комп'ютерних технологій (Бельгія, Фінляндія, Голландія, Португалія, Іспанія, Швеція), зміни програм внаслідок введення об'ємного переліку предметів творчого циклу, декоративно-прикладних технологій, театрального мистецтва, музичного і хореографічного розвитку (Франція, Італія, США, Великобританія та ін.) [124, с. 93–95].

В університеті Буффало (штат Нью-Йорк) створений міжнародний центр та факультет з вивчення креативності (International Center for Studies in Creativity, Creative Studies Department at Buffalo State University of New York). Учені університету вважають, що будь-яка людина має креативний потенціал, варто створити відповідні умови, як сприяли б її проявам. Для того, щоб вчителю бути креативним, рекомендують бути толерантним до неоднозначностей, частіше дивитись на відоме «по-новому» і бути до всього відкритим. Важливо постійно працювати над собою [28, с. 28–29].

Отже, аналіз наукової літератури з теми дослідження, нормативних документів, вивчення закордонних праць з питань креативності засвідчив актуальність досліджуваної проблеми. Розглянувши поняття креативності у філософському, психологічному, соціальному і педагогічному науковому дискурсі, ми визначили креативність як інтегральну якість особистості, що

включає в себе комплекс взаємопов'язаних моральних, волевих, інтелектуальних та емоційних якостей, які в залежності від зовнішніх (середовище) та внутрішніх факторів (мотивація) та ступеня їх прояву визначають здатність людини до творчості, створення креативних продуктів діяльності, вираження власної індивідуальності, вирішення наявних суперечностей та проблем. Креативність може проявлятися у будь-якій сфері діяльності.

1.2. Педагогічні основи розвитку креативності у контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи

Особистісні риси вчителя є постійною темою для дискусій у суспільстві. Саме від вчителя вимагають високих критеріїв професійної діяльності. Перед педагогом завжди постає велика кількість задач та проблем, оскільки кожен учень є особистістю і до нього вчитель повинен підібрати індивідуальний підхід. Загалом, учитель є не лише професіоналом, що досконало знає свій предмет, але й креативною особистістю, що постійно перебуває у процесі самовдосконалення та прагне до самореалізації, намагається полегшити та урізноманітнити освітній процес, спрямовує свої ідеї на розвиток особистості учня.

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки, науковці (О. Акімова [1], О. Антонова [7], О. Дунаєва [64], М. Кашапов [89], Н. Кічук [91], С. Сисоєва [169] та ін.) вважають, що важливою якістю вчителя є педагогічна креативність. Розглянемо це твердження, звернувшись до праць науковців, які досліджували цю проблему.

Аналогічного до того, як пов'язані поняття креативність та творчість, взаємопов'язаними є поняття «педагогічна креативність» і «педагогічна творчість». Дослідженням педагогічної творчості займалися: В. Андрущенко і Н. Гузій [147], О. Дубасенюк [62], В. Загвязинський [70], М. Зиновкіна [79], І. Зязюн [81] та ін.

Професія вчителя є однією з найбільш відповідальних у суспільстві. До педагога завжди висуваються найвищі критерії, оскільки саме він є зразком наслідування для своїх учнів. У науковій літературі поняття «педагогічна творчість» визначається по-різному. Під нею розуміють особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію суб'єктів освітнього процесу (вчителя і учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними, і спрямована на формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя [147, с. 35]. Тобто педагогічна творчість це двосторонній процес, що передбачає формування творчих здібностей вчителя і учня. У педагогічному словнику творчість учителя визначена у більш вузькому значенні, як вироблення і втілення педагогом в постійно мінливих умовах освітнього процесу та у спілкуванні з дітьми оптимальних і нестандартних рішень [96, с. 331–332]. Найбільш повним вважаємо визначення С. Гончаренка, який визначає педагогічну творчість як оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання і навчання. На його думку, досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість стосується різних напрямків діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості [45, с. 326].

У «Енциклопедії освіти» було здійснено аналіз поняття педагогічної творчості і визначено ряд підходів до трактування цієї дефініції [66, с. 650]. Таким чином, педагогічна творчість може розглядатись у двох значеннях: у широкому значенні – як галузь педагогічної науки, особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, процес, що спрямований на удосконалення навчального-виховного процесу, усебічний розвиток

особистості учня (М. Кашапов [89], З. Левчук [115], С. Сисоєва [169], В. Шубинський [247] та ін.); у вузькому – як здатність учителя оригінально вирішувати завдання, що виникають під час освітнього процесу (В. Кан-Калик [88], М. Нікандров [88], Р. Скульський [171]).

На думку М. Кашапова, у процесі педагогічної творчості вчитель проектує і створює власний досвід, удосконалює свою педагогічну майстерність [89, с. 106–107]. Тобто, вчитель постійно знаходиться у процесі саморозвитку для досягнення вищого рівня педагогічної майстерності.

Специфіку педагогічної творчості науковці визначають у самому її об'єкті. Це дитина, яка постійно змінюється [88, с. 7; 169, с. 107; 106, с. 7; 99]. Видатний педагог та письменник В. Сухомлинський писав: «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [188, с. 5]. Важливим є те, що результатом педагогічної творчості є становлення особистості дитини (учня). Специфічним є сам процес, який представляє взаємоторчість партнерів [172, с. 7–8]. М. Поташник висловлює думку, що педагогічна праця нетворчою не буває і бути не може, бо неповторні діти, обставини, особистість самого вчителя, і будь-яке педагогічне рішення має виходити з цих завжди нестандартних факторів. Якщо людина, яка працює з дітьми, не враховує цих особливостей, то її праця лежить за межею тієї, яку називають «педагогічною» [155, с. 4]. Отже, творча природа педагогічної праці пов'язана з її об'єктом – учнем – особистістю, яка змінюється та розвивається відповідно до вікових особливостей, суспільного та наукового-технічного прогресу, має унікальний характер. У зв'язку з цим, вчитель має «підлаштовуватись» під учня, враховувати його риси характеру, уподобання, що завжди потребує нестандартного, творчого підходу.

На думку М. Кашапова, педагог не буває нетворчим тому, що не існує однотипних ситуацій, а викладач займається співтворчістю, оскільки творить разом з учнями [89, с. 143]. Таким чином, особливістю педагогічної творчості є

те, що вона перетворюється у співтворчість, оскільки вчитель не може творити сам, а робить це разом з учнями. Урок, позаурочна, позакласна робота являє собою творчий процес, після якого учитель та учні набувають нових знань та досвіду.

Основними критеріями творчої педагогічної діяльності вчителя є: розробка принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів; раціоналізація та модернізація змісту, форм, методів та засобів освітнього процесу у світлі реформування освіти, зокрема для розвитку творчих можливостей учнів, їхніх талантів та обдарованості; комплексне і варіантне використання в професійній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у знайомій ситуації, знаходження варіантних шляхів її вирішення; застосування науково-доказового вибору дій у конкретній педагогічній ситуації; проведення систематичного самоаналізу професійної діяльності, науково-дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду та своїх колег; володіння формами і методами управління творчою навчальною діяльністю учнів задля розвитку їхніх творчих можливостей; реалізація на практиці принципів педагогіки співробітництва; прояв гнучкості під час вибору оптимального управлінського рішення у нестандартних (особливо конфліктних) ситуаціях; оригінальне конструювання освітнього процесу [169, с. 100].

Вияв творчості у діяльності вчителя може бути реалізований у незвичайних підходах до вирішення задач, проблем; розробці та незвичайному поєднанні нових методів, прийомів навчання, форм і засобів; удосконаленні вже відомого відповідного до нових цілей; педагогічній імпровізації на основі знань, компетентного розрахунку та інтуїції; здатності бачити безліч варіантів для вирішення однієї проблеми; умінні переносити теоретичні та методичні рекомендації на практику. Виявами творчості, за В. Сластьоніним, також можуть бути відкриття нових можливостей усталених методів, незвичайний спосіб рішення педагогічних завдань [172, с. 8].

Творчу особистість учителя відрізняють гнучке, багате комбінаціями мислення, здатність до виокремлення істотних ознак, здатність швидко

перебудовуватися, володіти такими операціями, як комбінування, варіювання, що об'єднуються зазвичай під поняттям «фантазія» [172, с. 6].

Ми погоджуємось з поглядами дослідників, які зазначають, що педагогічна креативність безпосередньо пов'язана з професійною компетентністю учителя (М. Кашапов [89], І. Особов [143], Ф. Шаріпов [224]). Усі види творчості вчителя можна пов'язати з наступними блоками професійної компетентності.

1. Педагогічна діяльність. У педагогічній діяльності – це діагностична та методична творчість (пошук і знаходження нових способів вивчення учнів, застосування і створення нових діагностичних прийомів; невідомі поєднання методів навчання).

2. Педагогічне спілкування. У педагогічному спілкуванні – це комунікативна творчість (пошук і знаходження нових комунікативних завдань, способів взаємодії з учнями, оригінальних засобів мобілізації міжособистісної взаємодії учнів на занятті, створення нових форм спілкування в груповій роботі тощо).

3. Сфера особистості. У сфері особистості – це самореалізація викладача на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, визначення шляхів свого особистісного і професійного розвитку, побудова програми самовдосконалення [89, с. 107].

Творчий педагогічний процес, на думку В. Сластьоніна, В. Кан-Калика, складається із таких етапів: 1) виникнення педагогічного завдання; 2) аналіз вихідних даних; 3) висування гіпотези, визначення системи заходів для втілення педагогічного задуму в дійсність; 4) аналіз і оцінка результатів творчості [88, с. 25; 172, с. 7]. Т. Калюжна визначила наступні етапи творчої педагогічної діяльності: 1) підготовка (свідома робота на рівні понятійно-логічного мислення); 2) дозрівання (несвідома робота над проблемою); 3) осяяння (перехід несвідомого у свідоме, інакше кажучи, народження гіпотези); 4) розвиток ідей (свідома робота з кінцевого оформлення ідей і її перевірки) [86, с. 291].

У педагогічному дискурсі не існує єдиної класифікації рівнів педагогічної творчості. Науковець В. Кан-Калик визначає чотири рівні: 1) відтворення

наєвних рекомендацій; 2) оптимізація навчально-педагогічної діяльності; 3) евристичний; 4) особистісно-самостійний [88, с. 170]. Натомість В. Загвязинський виокремлює три рівні педагогічної творчості: 1) відкриття; 2) педагогічні винаходи; 3) удосконалення [70, с. 17].

Отже, педагогічна творчість – це цілеспрямований, неперервний процес розвитку особистості учня (співтворчість), що полягає в удосконаленні педагогічної діяльності, підвищенні рівня педагогічної майстерності. Педагогічну творчість визначаємо неперервним процесом тому, що учитель завжди включений у процес творчості (пошук нових рішень, вирішення проблемних завдань, оптимізація процесу навчання, методична, комунікативна творчість, імпровізація є щоденною працею вчителя). Цілеспрямованість педагогічної творчості виявляється в тому, що вона зумовлена певними потребами, суперечностями, проблемами. Процес шкільного життя є мінливим, тому всі дії вчителя спрямовані на їх вирішення. Співтворчість виявляється у тому, що учитель працює з дітьми, його дії спрямовані на учнів, у процесі яких виникає творча взаємодія. Творчий процес ототожнюється з прогресом, удосконаленням, створенням нового, тому педагогічна творчість спрямована на удосконалення педагогічної майстерності.

Розглянемо погляди науковців стосовно визначення поняття «педагогічної креативності» у педагогічній теорії. Загалом, можна виокремити такі основні тенденції тлумачення цього педагогічного явища:

– інтегральна характеристика особистості, що вбирає в себе цілі системи взаємопов'язаних здібностей-елементів (уява, асоціативність, фантазія, мрійливість) (А. Хуторської) [219, с. 112], включає гнучкість інтелекту, розвинену творчу уяву і інтуїцію, здатність до подолання шаблонів і стереотипів, прагнення до пошуку нового, розвинену емоційно-чуттєву сферу, вміння працювати в нестандартних ситуаціях, шукати і знаходити відповіді на проблемну ситуацію і багато іншого (І. Огоновская) [140, с. 10]; яка визначає її здатність до творчості, прийняття нового, нестандартного творчого мислення, генерування великого числа оригінальних і корисних ідей (О. Белявських) [18]; як

умову і передумову ефективної педагогічної діяльності, як показник компетентності педагога і як мета професійного самовдосконалення (А. Кострюков, Д. Мирошникова) [102, с. 86];

– професійна якість особистості, яка проявляється в цілеспрямованій креативній діяльності вчителя, здатного ставити і бачити нестандартні педагогічні завдання і оригінально їх вирішувати (Н. Степаненко) [181, с. 184];

– динамічна якість учителя, яка зумовлює інноваційний активно-пошуковий процес організації педагогічної діяльності з метою формування креативності учнів (О. Дунаєва) [64, с. 7];

– готовність до педагогічної творчості, здатність до творчого пошуку, здатність бачити, ставити й оригінально розв'язувати педагогічні проблеми, швидко орієнтуватися в нових педагогічних ситуаціях, передбачати результати (В. Андрєєв [4, с. 103]; О. Антонова [7, с. 16]);

– здатність до реалізації власної індивідуальності, зробити своє існування творчим, тобто таким, коли людина як особистість і як професіонал може пред'явити щось унікальне, неповторне за допомогою соціально вироблених засобів і в соціально прийнятних формах, з одного боку, а з іншого – в таких, які задовольняють саму особистість (В. Колеснікова) [99];

– певна психічна і соціальна готовність особистості, що дозволяє змінити ситуацію так, що педагог і студент можуть ефективно взаємодіяти в спільній діяльності, досягти взаєморозуміння, зменшити непорозуміння, ліквідувати конфлікти (О. Щербакова) [248, с. 16]. Ми схиляємось до думки про те, що педагогічна креативність являє собою інтегральну характеристику особистості, оскільки в її структуру входять особистісні здібності людини, а також професійні уміння та навички, що дозволяють педагогу ефективно вирішувати проблемні ситуації.

Дослідник М. Кашапов доводить думку про те, що педагогічна креативність проявляється в здатності бачити, ставити і оригінально вирішувати педагогічні проблеми, в умінні прогнозувати освітній процес, швидко і правильно орієнтуватися в екстремальній педагогічній ситуації, передбачити педагогічний

результат [89, с. 124]. Якщо викладачеві притаманна педагогічна креативність, то традиційний урок, який характеризується перевіреною регламентацією, дисципліною, старанністю учнів, що підкоряються вчителю, точними рамками навчального матеріалу, вкоріненими традиціями і стереотипами, перестає бути таким, і перетворюється в спільну діяльність, стає актом співтворчості вчителя і учнів [121].

Ознаками педагогічної креативності є: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-перетворювальний стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виокремлювати головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинуте уявлення; специфічні особистісні якості (любов до дітей, безкорисливість, сміливість, готовність до розумного ризику в професійній діяльності, цілеспрямованість, наполегливість, ентузіазм); специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє «Я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, своєю працею, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї педагогічної праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [169, с. 99].

Педагогічна креативність обумовлена творчим потенціалом педагога, що формується на основі накопиченого соціального досвіду, психолого-педагогічних і предметних знань, нових ідей, умінь і навичок, що дозволяють знаходити і застосовувати оригінальні рішення, новаторські форми і методи, удосконалюючи виконання своїх професійних функцій. У сфері особистості педагогічна креативність проявляється як самореалізація педагога та студента на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, як визначення індивідуальних шляхів свого професійного зростання та побудова програми самовдосконалення. Педагогічна креативність передбачає у педагога наявність високого рівня компетентності в міжособистісному сприйнятті, міжособистісної комунікації, міжособистісній взаємодії [248, с. 16–21].

Дослідницею О. Антоною були розроблені основні параметри, які характеризують педагогічну креативність:

1. Здатність до здійснення творчого підходу у педагогічній діяльності (креативність): швидкість мислення; здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; здатність до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих; відкритість та інтерес до всього нового; здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності; здатність до гнучкого образного мислення, яке може проявлятися у конструюванні нової оригінальної наочності; гнучкість словесного мислення, яскрава образна мова, вміння «запалити» учнів своєю розповіддю; вибірковість до пізнання нового; пошуково-перетворюючий стиль мислення; творча фантазія, розвинене уявлення; проблемне бачення ситуації; прагнення до винаходів, творчості; інтерес до загадок, парадоксів, імпровізації; здатність самостійно приймати рішення; здатність швидко переключати увагу.

2. Здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність: бажання підвищувати професійну компетентність, отримувати нові знання, розвивати відповідні вміння, навички педагогічної діяльності; здатність швидко знаходити, набувати у творчих пошуках нові знання, розширювати свій професійний кругозір; уміння цілеспрямовано вивчати питання або проблеми, пов'язані із педагогічною діяльністю; почуття задоволення від збагачення досвіду педагогічної діяльності і водночас – творчого невдоволення рівнем досягнень, як умова подальшого зростання професійної компетентності.

3. Здатність формувати та реалізувати творчу стратегію педагогічної діяльності: стійка потреба у систематичному збагаченні досвіду педагогічної діяльності; здатність до самостійного формування глибоких і систематичних знань у процесі вирішення ключових навчальних та виховних проблем; уміння розробляти гнучку стратегію творчої педагогічної діяльності на основі визначення мети й побудови відповідної до неї програми; здатність мобілізувати власний досвід, або швидко набувати додаткової компетентності з

метою розв'язання важливої та складної педагогічної проблеми; почуття відповідальності при виконанні творчих професійних завдань [7, с. 16].

Виокремлюють такі етапи розвитку креативності вчителя:

- початковий (вчитель залишається у межах засвоєних базових способів діяльності; утруднені дії, що виходять за межі загальноприйнятих, відсутня ініціатива в постановці цілей; цей етап характеризується низьким рівнем креативності);

- проміжний (вчитель реалізує власні ідеї, порівнюючи між собою різноманітні інноваційні зразки; на основі спостережень, узагальнення фактів приходить до створення більш ефективних способів діяльності або конкретних педагогічних знахідок);

- завершальний (високий рівень креативності, який виявляється у накопиченні спостереження, коли педагогічні знахідки стають для вчителя стимулом для дослідження, пошуку альтернативи, усвідомлення причиново-наслідкових зв'язків і залежностей; діяльність набуває дослідницького характеру [46, с. 85].

Таким чином, здійснений аналіз поняття педагогічної креативності дає нам змогу зробити такі висновки:

- педагогічна креативність є інтегральною характеристикою особистості, тобто об'єднує у собі якості та здібності (уява, інтуїція, асоціативність тощо);

- має динамічний характер (може розвиватись та удосконалюватись);

- є професійною якістю (допомагає успішно здійснювати педагогічну діяльність);

- є здатністю здійснення педагогічної творчості.

На основі наведених визначень виокремлюємо такі основні ознаки педагогічної креативності: розвинений комплекс індивідуальних якостей (комунікативних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних тощо); здатність бачити та оригінально вирішувати педагогічні проблеми (комунікативні, організаційні, методичні); педагогічна спрямованість мислення; бажання проявити власну індивідуальність; здатність долати стереотипи,

неприйняття «шаблонного» мислення; бажання створювати нове, втілювати нові ідеї; володіння та бажання удосконалювати інноваційні методи, прийоми навчання.

Таким чином, на нашу думку, педагогічна креативність – це інтегральна особистісно-професійна якість, що виражається в здатності до здійснення педагогічної творчості, оригінального вирішення проблем, реалізації індивідуальності вчителя, професійного і особистісного самовдосконалення. Специфіка педагогічної креативності визначається напрямом діяльності (педагог дошкільного закладу освіти, вчитель початкової школи, вчитель-предметник, викладач вищої школи). Взаємозв'язок педагогічної креативності і педагогічної творчості в тому, що креативність є інтегральною якістю (сукупністю особистісних і професійних рис), яка у процесі певних дій виражаються у педагогічну творчість.

Розглянемо проблему місця педагогічної креативності в структурі поняття «креативність». Науковець О. Морозов вважає, що креативність можна умовно поділити на інтелектуальну й соціальну. Інтелектуальна креативність включає когнітивну сферу, яка включає в себе аналіз (абстракцію) й синтез (узагальнення). Здібності до аналізу й синтезу є складовими загального інтелекту. Соціальна креативність включає в себе креативність професійну, одним з різновидів якої є педагогічна креативність. Педагогічна креативність складається з комунікативної й дидактичної. Комунікативна креативність спирається на діалог і імпровізацію. Дидактична креативність включає в себе сприйнятливості до інтелектуальних цінностей, а також здатність до новаторства. Метою дидактичної креативності є поєднання сприйнятливості до інтелектуальних цінностей зі здатністю до новаторства [133]. Враховуючи вищезазначені положення щодо розмежування понять «педагогічна креативність», «соціальна креативність», «педагогічна творчість», схематично ми відобразили це на рис.1.1.

Рис. 1.1. Місце педагогічної креативності в структурі понять «соціальна креативність», «педагогічна майстерність»

У зв'язку з реформуванням системи вищої освіти України, важливою складовою підготовки майбутніх педагогів є набуття ними ключових компетентностей, які дозволять у майбутньому здійснювати успішну педагогічну діяльність. У педагогічних дослідженнях поряд з поняттям «педагогічна креативність» часто вживають термін «креативна компетентність», тому вважаємо актуальним уточнити зміст цих понять.

Поняття «компетенція» та «компетентність» значний час є об'єктом багатьох наукових розвідок. Цю проблему досліджували: Н. Бібік [22], І. Зимня [77], Н. Кузьміна [178], О. Пометун [154], Г. Селевко [165], А. Хуторської [220] та багато інших. Поняття креативної компетентності, її структуру та умови формування у своїх роботах досліджували: Д. Бережанська [19], Т. Бугайчук [30], Ю. Бистрова [21], С. Водяха [37] та ін.

Здійснивши аналіз наукових праць дослідників (М. Головань [42], Є. Зеєр [75], І. Зимня [77], О. Овчарук [100], М. Холодна [215], А. Хуторської [218; 220], В. Шадріков [223], С. Шишов [228]), ми вважаємо найбільш повним визначення компетентності Г. Селевка, який визначає це поняття як інтегральну якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності [165, с. 139]. Компетенція – це певна норма, досягнення якої

може свідчити про можливість правильного вирішення завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність виступає в українській і російській мовах як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється інтегративний характер поняття «компетентність» [42].

Провідною компетентністю, яка визначає професійне зростання і розвиток педагога, перехід з одного рівня професіоналізму на більш високий є креативна [106]. Поняття креативної компетентності вперше було введено Р. Епштейном (R. Epstein). Він розглядав креативну компетентність як готовність адаптивно застосовувати отримані знання, доповнювати систему знань самостійно і прагнути до самовдосконалення. Він вважав, що креативність залежить від рівня сформованості однієї або декількох основних компетенцій: компетенція збору (здатність опановувати різні навички, постійна пошукова активність), проблемоутворювальна компетенція (під час проблемної ситуації виникає продуктивний розумовий процес, основою якого є креативність), розширювальна компетенція (здатність виходити за рамки), оточуюча компетенція (соціальні або фізіологічні подразники або незвичайне поєднання таких подразників) [258].

Креативна компетентність, як зазначають науковці (Д. Бережанська [19], Т. Бугайчук [30]) включає систему знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей, або, якщо узагальнювати то це, інтегральна якість особистості [106, с. 115], що необхідна педагогу для творчості.

Креативна компетентність у структурі компетентності педагога відображає творчі досягнення особистості і розуміється як здатність до створення нових професійних продуктів і високих результатів діяльності за рахунок реалізації творчих здібностей особистості [106, с. 72–73]. Креативна компетентність є самостійним особистісним утворенням, що знаходиться в складних багаторівневих зв'язках з професійною компетентністю [106, с. 115].

У структурі креативної компетентності особистості виокремлюють наступні якості:

- здатність до творчості, до вирішення проблемних завдань; винахідливість;
- гнучкість і критичність розуму, інтуїцію, самобутність і впевненість у собі;
- здатність ставити і вирішувати нестандартні завдання, здібність до аналізу, синтезу і комбінування, здатність до переносу досвіду тощо;
- емоційно-образні якості: одухотвореність, емоційний підйом у творчих ситуаціях; асоціативність, фантазія, мрійливість, відчуття новизни, чуйність до протиріч, здатність до емоційного відгуку (емпатійність);
- володіння розкутістю думок, почуттів і рухів; проникливість, вміння бачити знайоме в незнайомому; подолання стереотипів;
- здатність формулювати гіпотези, конструювати версії та їх докази;
- схильність до ризику, прагнення до свободи [224].

Стосовно взаємозв'язку понять «педагогічна креативність» та «компетентність» у процесі навчання І. Особов говорить про їх взаємозумовленість. Компетентність педагога створює основу для реалізації його потенційної креативності при пошуку нестандартних оптимальних рішень у «незвичайних» ситуаціях, для вияву педагогічної творчості, під час самостійного опанування знань і ефективного, творчого їх застосування в соціальних, професійних ситуаціях. У свою чергу, зазначає автор, креативність спонукає педагога до пошуку інноваційних підходів у освітньому процесі, до самостійного оволодіння ієрархією професійних компетентностей (точніше – компетенцій) [143, с. 70].

Узагальнюючи наведені погляди стосовно поняття «креативна компетентність», ми розуміємо її як інтегральну якість, що включає в себе систему знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей, що визначають готовність особистості до прояву креативності у різних сферах діяльності. Тобто, креативна компетентність може бути властива будь-якій особистості незалежно від професійної діяльності – чи то митцю, чи науковцю, чи педагогу, чи іншим навіть робітничим професіям (швея, водій, токарь тощо).

А педагогічна креативність – це якість педагога, який володіє креативною компетентністю.

Науковець І. Підласий зазначав: «Учитель початкової школи – це особливий учитель. Це посередник між дітьми і світом дорослих. Праця вчителя початкової школи незрівнянна за своєю значимістю з ніякою іншою тому, що її результат – людина» [151, с. 362]. Якщо говорити про розвиток педагогічної креативності вчителя початкової школи, що варто розглянути основні положення щодо місця педагогічної креативності у цій професії.

Дослідниця О. Савченко вважає, що вчитель початкової школи має володіти основами професійної творчості:

- знаннями про творчість, які представленні суміжними науками (особливо психологією);

- знаннями загальних природничо-наукових і специфічних закономірностей розвитку відкритих і закритих систем на засадах міждисциплінарного сучасного напрямку в науці – синергетики (самоорганізації);

- знання всіх основних методів творчості і практики розвитку якостей творчої особистості, її здібностей та життєвої стратегії [164]. Тобто для вчителя початкової школи важливо не лише бути творчим, але й володіти знаннями про творчість, методами її розвитку та синергетику.

Аналіз наукової літератури дозволив нам зробити висновок, що в загальному вигляді професіограма вчителя початкової школи складається з загальнолюдських, професійних якостей, що пов'язані роботою з дітьми та особистісних якостей (М. Вашуленко [33], Т. Голубева [43], О. Муковіз [134], Л. Петриченко [148]) (рис.1.2.). Враховуючи проаналізовані погляди вчених на проблему педагогічної креативності, місце творчості у діяльності педагога початкової школи (Ю. Бабанський [9], Н. Бружукова [29], В. Загвязинський [70], І. Зязюн [81], В. Кан-Калик [88], Н. Кічук [91] та ін.), ми визначили, що педагогічна креативність вчителя початкової школи – це інтегральна особистісно-професійна якість, що полягає у здатності до педагогічної творчості, оригінального вирішення

педагогічних проблем, активного використання та удосконалення інноваційних технологій навчання, з урахуванням індивідуальних, вікових особливостей молодших школярів та специфіки викладання предметів у початковій школі. Педагогічну креативність визначаємо як інтегральну особистісно-професійну якість тому, що: по-перше, притримуємось поглядів вчених на креативність як інтегральну якість особистості; по-друге, вважаємо, що ця якість реалізується у педагогічній діяльності, тому набуває статусу професійної (рис. 1.2.).

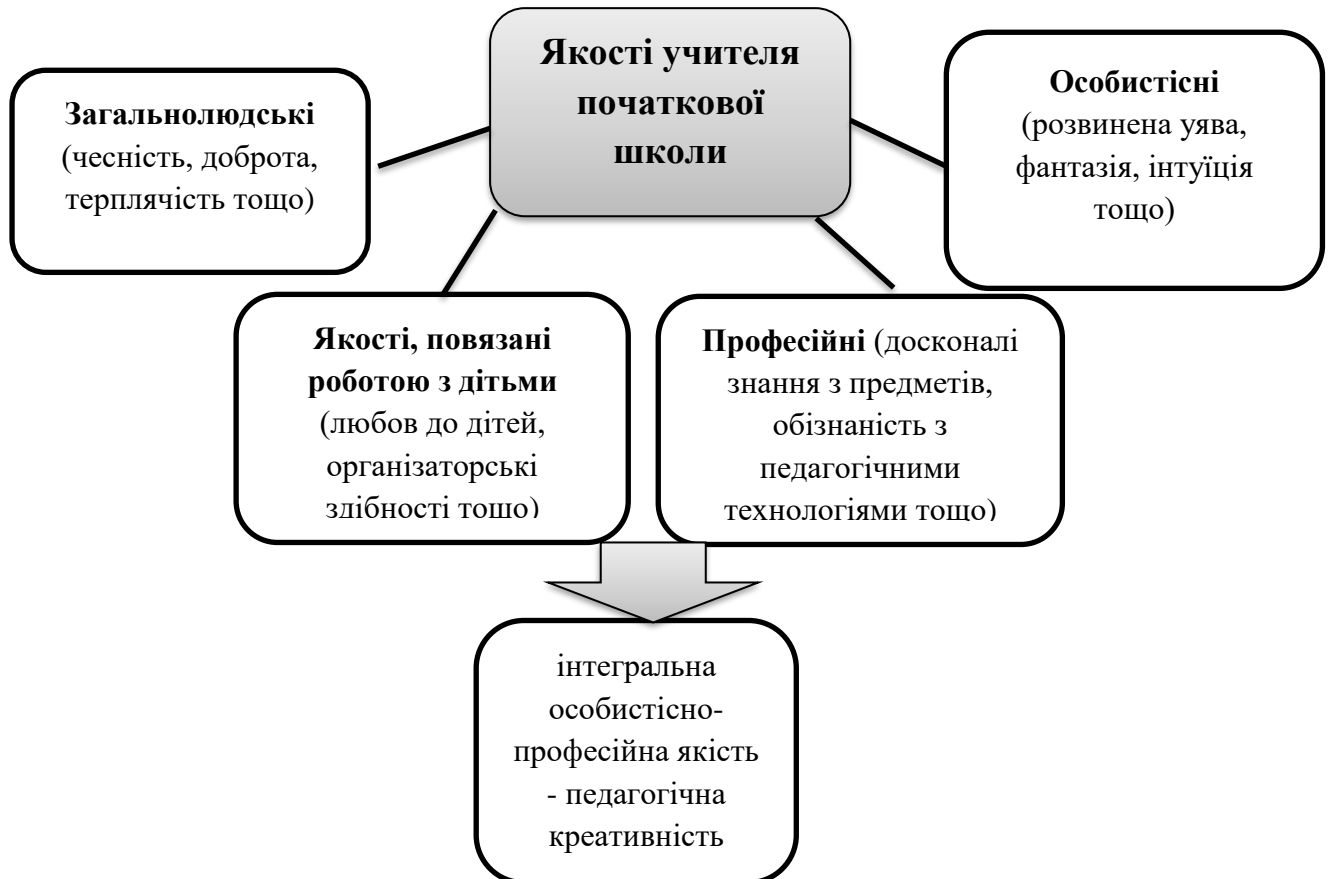

Рис. 1.2. Педагогічна креативність у структурі якостей вчителя початкової школи

Здійснивши аналіз праць із питань розвитку креативності майбутніх учителів (І. Гриненко [50], О. Куцевол [111], В. Фрицюк [212], І. Шахіна [225] та ін.), ми дійшли до висновку, що педагогічна креативність вчителя виявляється у специфіці його трудової діяльності (предмета, який викладає вчитель; віковими особливостями вихованців; професійними обов'язками тощо).

Таким чином, наведемо особливості професійної діяльності вчителя початкової школи, що визначають специфіку його педагогічної креативності.

Враховання вікових особливостей молодших школярів. Кожна вікова категорія характеризується певними психологічними особливостями. Педагогічна креативність вчителя проявляються у підборі та організації навчальної та виховної діяльності з урахуванням потреб та інтересів школярів. Молодший школяр нині поставлений в принципово інші умови розвитку, ніж його одноліток 20–30 років тому. Основні причини цього – інформатизація, вільне спілкування у віртуальному просторі, зміна ціннісних орієнтацій членів суспільства, висока зайнятість батьків, варіативність форм соціалізації та виховання, велика кількість різноспрямованих факторів і суб'єктів соціалізації тощо [76]. Тому вчитель початкової школи повинен не лише знати та усвідомлювати особливості молодого покоління, але й адаптуватись до них, зробити урок сучасним та цікавим для учня, що передбачає прояв педагогічної креативності.

Особливості викладання предметів у початковій школі. Зазначена особливість безпосередньо пов'язана з попередньою, оскільки організація навчальної діяльності учнів початкової школи відбувається відповідно до психологічних особливостей їхньої вікової категорії. У цьому випадку педагогічна креативність виявляється у раціональному підборі методів та прийомів для найбільш ефективного засвоєння навчального матеріалу, його доступного викладу, вмінням зацікавити учнів предметом, мотивувати їх до засвоєння знань. Це можливо за рахунок організації уроку творчо, нестандартно, з бажанням привнести щось своє, використовуючи інноваційні методи та форми організації навчання.

Універсальність вчителя початкової школи. Професія вчителя початкової школи характеризується своєю різнобічною діяльністю. Зазначена особливість характеризується такими ознаками педагогічної креативності: швидке переключення з одного виду діяльності на інший (наприклад, проведення виховної години після занять); вміння генерувати багато ідей (наприклад, під

час розробки конспектів з різних предметів); уміння організувати свою діяльність для отримання найбільш ефективного результату, як для себе, так і для учнів. Багатофункціональність учителя початкової школи передбачає широке поле для творчості, а особливості професійної діяльності вимагають від учителя прояву його креативності.

На нашу думку, педагогічна креативність учителя початкової школи також знаходить свій вияв у стимулюванні учнів до творчості, виявленні їхніх талантів, розвитку здібностей, особистісно орієнтованому підході до кожного учня, оригінальному проведенні класної, позакласної, позашкільної роботи; успішному вирішенні проблемних педагогічних ситуацій; уникненню конфліктів.

На думку А. Цедринського, нині найбільш актуальним завданням сучасної освіти є формування нового типу особистості, «тиражувати» яку можна за допомогою нової парадигми інноваційно-креативної освіти. Для того, щоб інноваційно-креативна освіта стала масовим явищем необхідно вирішити велику наукову проблему стосовно масової підготовки педагогів інноваційно-креативного типу [221, с. 63–64]. Враховуючи мету нашого дослідження актуальним вважаємо розгляд креативної педагогіки, галузі педагогіки метою якої є розвиток креативності особистості.

Вчений А. Хуторської зазначає, що в кінці 1980-х на поч. 1990-х рр. у зв'язку з перебудовою, почалось виникнення авторських шкіл. Усі вони були розділені орієнтовно на 7 груп. Зокрема, з'явилась креативна система навчання, в основі якої лежав принцип вирішення проблемних наукових завдань предмета [219].

У сучасній педагогічній науці креативна педагогіка як самостійна галузь не представлена, а термін «креативна педагогіка» тільки починає широко застосовуватись. Необхідність виокремлення креативної педагогіки зумовлена недостатньою кількістю досліджень з формування й розвитку досвіду професійно-творчої діяльності людини [205, с. 6–8].

Аналіз наукових праць та статей засвідчив, що теоретичні та методичні основи креативної педагогіки були висвітлені у роботах таких вчених: А. Алейніков [1], М. Зиновкіна [79], В. Попов [105], В. Утьомов [205] та ін.

Незважаючи на те, що термін «креативна педагогіка» лише зараз починає застосовуватись, вчений А. Алейніков у 1989 році першим визначив цю галузь педагогіки як науку і мистецтво творчого навчання, або знання і дослідження того, як формувати (розвивати) творчість і творчу особистість, а також вміння і мистецтво застосовувати ці знання, тобто робити це творчо в будь-якому навчальному предметі. Автор зазначає, що педагогіка креативної орієнтації включає педагогічний вплив на суб'єкт для засвоєння певного навчального матеріалу і відрізняється тим, що з метою підвищення ефективності навчання педагогічний вплив здійснюється на фоні відцентрового надкритичного взаємовпливу, при цьому той, хто навчається переводиться з рангу об'єкту впливу в ранг суб'єкта творчості (креативності), а традиційний (основний) навчальний матеріал переводиться з рангу предмету засвоєння в ранг засобу досягнення цілі, додатковий матеріал вміщає опис показу дій евристичних прийомів і методів [1, с. 29–34].

Важливо відрізнити креативну педагогіку від творчого навчання, оскільки викладач може бути творчим, але це не означає, що студенти теж стануть творчими людьми [213, с. 22]. Виникнення цього типу педагогіки зумовлено впливом потреб суспільства [1]. Основними концептуальними положеннями креативної педагогіки є формування і розвиток креативної особистості того, хто навчається [79, с. 24].

Науковці Н. Чапаєв та М. Чошанов проаналізували проблеми та протиріччя креативної педагогіки, а також шляхи їх вирішення. Протиріччя цієї галузі педагогіки полягають у неоднозначності тлумачень самого поняття креативності – редуccionістське та органічне. Редуccionістський підхід означає використання попередньо засвоєних алгоритмів вирішення певної задачі. Органічний підхід віддає перевагу вищим формам і механізмам прояву творчого процесу. У підсумку ми маємо ніби дві креативні педагогіки – редуccionістську і органічну. Першу з них умовно автори кваліфікувати як ентропійно (негативно) орієнтовану креативну педагогіку, другу – як негентропійно (позитивно) орієнтовану педагогіку. Ентропійно орієнтована

креативна педагогіка своїм кінцевим продуктом має «людину часткову», тобто формуються ситуативна людина, реакційні здатності якої нерідко видаються за ознаку креативності. Це, на думку вчених, призводить до розвитку адаптивної активності – людину, з добре розвиненими здібностями і швидкою дією в різних сферах діяльності. Негентропійно (позитивно) орієнтована педагогіка спирається на те, що повнота і «чистота» креативного освітнього процесу може бути реалізована тільки за наявності в ньому позитивної духовно-ціннісної домінанти. «Продуктом» цієї педагогіки має стати людина, здатна з'єднати досвід минулого із сьогоденням і передбачити наслідки своїх дій і відносин до іншої особи, з'ясувати причинний зв'язок явищ і творчо пророкувати їх прояви (П. Лесгафт). Відповідно, ідеалом креативно орієнтованої освіти повинна стати інтегративно-цілісна людина (див. додаток А) [222].

На думку А. Сологуба креативна освіта передбачає використання змісту освіти як матеріалу для дослідження та узгодження організації процесу навчання учнів із процесом наукового дослідження. Учитель залучає школярів до пізнавальної активності, створює креативне середовище засобами співтворчості. Основними методами креативного навчання мають бути дослідницькі та частково пошукові. Основна відмінність між креативним і розвивальним навчанням, на думку А. Сологуба, полягає в тому, що креативне навчання допомагає розвинути як інтелект, так і креативність особистості, а розвивальне – лише інтелектуальні здібності [177, с. 5]. Таким чином, можна узагальнити, що креативна педагогіка має на меті розвиток креативності учнів (студентів) та покликана навчати студентів здобувати знання самостійно, не боятись проявляти індивідуальність, уникати шаблонів та стереотипів, не користуватись готовими, звичними алгоритмами дій.

Отже, педагогічна креативність є невід'ємною якістю сучасного вчителя. Аналіз праць з теми дослідження дозволив зробити висновок, що педагогічна креативність вчителя початкової школи – це інтегральна особистісно-професійна якість, що полягає у здатності до педагогічної творчості, оригінального вирішення педагогічних проблем, активного використання та

удосконалення інноваційних технологій навчання, з урахуванням вікових особливостей молодших школярів та специфіки викладання предметів у початковій школі. Визначені теоретичні аспекти розвитку педагогічної креативності слугуватимуть теоретичним підґрунтям для визначення педагогічних умов та створення структурно-функціональної моделі.

1.3. Дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності майбутніх фахівців початкової школи

Вивчення фахових дисциплін у вищій школі є основою професійної підготовки майбутнього фахівця. Успішне оволодіння знаннями з цих предметів забезпечує майбутнього педагога теоретичним підґрунтям для здійснення подальшої професійної діяльності.

У закладі вищої освіти передбачений логічний розподіл дисциплін на чотири цикли.

1. Науки загальноосвітнього циклу, які є обов'язковими для ЗВО усіх рівнів акредитації, сприяють науковій обізнаності в усіх сферах людської діяльності.

2. Базові (класичні) фахові дисципліни, що забезпечують ґрунтовну змістову підготовку студентів у межах обраної спеціальності та специфіки навчального закладу, теоретико-методологічне підґрунтя галузі, допомагають формувати професійну свідомість та обізнаність майбутніх дипломованих фахівців.

3. Факультативні навчальні дисципліни (необов'язкові для всіх студентів, дисципліни за вибором).

4. Вузькі фахові дисципліни, які викладаються студентам старших курсів на окремих спеціалізаціях – напрямках вищої освіти [103, с. 18].

Під фаховими дисциплінами будемо розуміти дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, які забезпечують майбутнього спеціаліста базовими теоретичними знаннями та практичними навичками.

Нами було проаналізовано навчальні плани для студентів галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 013 «Початкова освіта» на здобуття ступеня бакалавра Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, Рівненського державного гуманітарного університету, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка.

Дисципліною, яка закладає теоретико-практичне підґрунтя з педагогічних знань та умінь є «Загальні основи педагогіки». Креативним потенціалом вищезазначеної дисципліни є те, що вона спрямована на оволодіння майбутніми педагогами початкової школи навичками аналізу та стратегії дій під час проблемних педагогічних ситуацій, що виникають у колективі, у процесі навчально-виховної діяльності тощо. Зміст дисципліни допомагає розвинути навички, які забезпечують залучення студентів до творчої діяльності. Під час вивчення навчальної дисципліни майбутні педагоги ознайомляться з поняттям «педагогічна майстерність» та шляхами її удосконалення, а творчий компонент у діяльності вчителя сприяє удосконаленню його професійної майстерності.

Важливим аспектом підготовки майбутніх учителів є формування їхньої інформаційної культури, готовності до використання інформаційних технологій у педагогічній діяльності. Дисципліна «Інформаційні технології навчання» готує майбутніх педагогів до застосування сучасних інформаційних технологій навчання та ТЗН. Сучасний педагог має бути ознайомлений з сучасними технологіями навчання, використовувати усі ресурси для навчання учнів. Персональний комп'ютер як основний засіб інформаційних технологій навчання, відкриває велике поле можливостей у педагогічній праці, полегшує її, а також є засобом для розвитку педагогічної креативності. Під час підготовки до уроків учитель не обмежений певними інформаційними рамками. Підбір ілюстрацій, відеофільмів, створення власних презентацій є важливим засобом урізноманітнення освітнього процесу, розвитку педагогічної креативності.

Майбутні педагоги матимуть змогу навчитись аналізувати педагогічні інформаційні ситуації і самостійно обирати технологію їх реалізації. Освоєння інформаційних технологій навчання майбутніми вчителями початкової школи допоможе розкрити їхній творчий педагогічний потенціал. Науковець О. Савченко зазначає, що сьогодні для початкової школи актуальною є розробка розвивальних та ігрових дидактичних матеріалів для роботи в комп'ютерних класах [163, с. 28]. Тому вважаємо, що зазначена дисципліна має потужний потенціал для розвитку педагогічної креативності, оскільки застосування, удосконалення інноваційних технологій навчання є ознакою педагогічної креативності.

Фахова дисципліна «Дидактика» закладає теоретичне підґрунтя про основи організації навчальної діяльності у школі першого ступеня. У процесі вивчення курсу майбутні вчителі набудуть навичок розв'язування проблемних ситуацій, а також здобудуть знання про методи та прийоми навчання, форми організації уроків, засоби навчання учнів початкової школи. Оскільки під педагогічною креативністю найчастіше розуміють оригінальне, швидке та ефективне вирішення проблем, що виникають під час освітнього процесу, то під час вивчення цієї фахової дисципліни можна розвивати педагогічну креативність шляхом моделювання проблемних педагогічних ситуацій та пошуку можливих варіантів їх вирішення. На нашу думку, для цього найкраще використовувати кейс-метод (Case study). Це матиме практичне спрямування та сприятиме розвитку нестандартного мислення в майбутніх педагогів. Студенти мають змогу ознайомитись з нетрадиційними типами уроків та особливостями їх проведення. Нетрадиційний урок – це продукт педагогічної креативності вчителів, методистів, дидактів. Демонстрація нетрадиційних форм організації навчання покаже, що вчитель має простір для створення та втілення нових ідей у освітньому процесі.

«Історія педагогіки» вивчає процеси розвитку освіти у різні історичні періоди. Завданням цієї дисципліни є не лише озброїти майбутніх педагогів теоретичними і практичними знаннями, необхідними для організації навчально-виховної роботи, але й підготувати їх до практичного використання кращих

досягнень зарубіжної та вітчизняної педагогіки. Студенти ознайомляться з освітніми системами Великобританії, Німеччини, Франції, Японії, США. Під час вивчення дисципліни майбутні вчителі простежать розвиток педагогічної думки, ознайомляться з реформаторськими ідеями відомих дидактів Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Гербарта, О. Духновича, К. Ушинського, С. Русової, Б. Грінченка та ін. На нашу думку, важливо зробити акцент на тому, що всі ідеї відомих педагогів були інноваційними в свій час, саме завдяки цим ідеям ми маємо сучасну систему освіти. Весь розвиток педагогіки був би неможливий без оригінальних думок, креативного мислення, адже воно є рушійною силою прогресу.

Важливою дисципліною у структурі підготовки майбутніх педагогів є «Педагогічна психологія». Вона дозволяє набути знання про психологічні та інтелектуальні особливості розвитку молодшого школяра у процесі навчання та виховання. Студенти здобудуть комплекс спеціальних знань та оволодіють основними формами і методами роботи вчителя початкової школи, психолога, соціального педагога, що допоможе аналізувати проблемні ситуації та швидко знаходити їх рішення. Під час вивчення модуля «Психологічні засади педагогічної діяльності» майбутні педагоги опрацюватимуть тему здібностей педагога, їх структури. На наш погляд, особливої уваги у цьому контексті заслуговують творчі здібності вчителя. Вони є одними з найважливіших, оскільки професія вчителя є творчою за своєю сутністю. Вивчення цієї дисципліни допоможе майбутнім вчителям початкової школи усвідомити важливість розвитку їхньої педагогічної креативності.

Навчальна дисципліна «Теорія і методика виховання» є однією з провідних у системі професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи. Вона створює науково-теоретичне і практичне підґрунтя для успішного здійснення професійних обов'язків учителя (вихователя, класовода, класного керівника, куратора) [193]. Ця дисципліна формує основи педагогічного мислення, допомагає набути навичок застосування оригінального підходу до педагогічних проблем. Реалізація мети та цілей цієї навчальної дисципліни допоможе

розвинути педагогічну креативність, проявити свій творчий потенціал. Студенти отримують методичні поради щодо підготовки сценарію позаурочної виховної роботи, дізнаються про методику проведення класної години, ігрової діяльності зі школярами, підготовки та проведення свят, а також методичні вимоги до написання сценарію виховних заходів. Усі зазначені види педагогічної діяльності є творчими за своєю природою. Під час вивчення цієї дисципліни майбутні вчителі матимуть змогу проявити свої творчі здібності: самостійно розробити сценарії свят, конспекти класної години, дидактичну гру тощо, а також апробувати власні методичні напрацювання в аудиторії та обговорити їх недоліки та позитивні сторони. Під час вивчення цієї дисципліни майбутні вчителі досягнуть, що професія вчителя не може бути нетворчою, особливо, якщо це вчитель початкової школи, адже молодші школярі потребують особливого, індивідуального підходу. Саме креативний вчитель може зацікавити дітей, сприяти їхньому творчому, загальноінтелектуальному розвитку.

«Основи педагогічної творчості» – це навчальна дисципліна, що безпосередньо полягає у розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи, сприяє формуванню творчої педагогічної індивідуальності. Під час її вивчення студенти ознайомлюються з основами творчої педагогічної діяльності. Метою цього предмета є формування вчителя, що володіє гнучкістю думок, може приймати нестандартні рішення, здатен постійно підвищувати рівень педагогічної майстерності. Студенти з'ясують сутність поняття «педагогічна творчість», обґрунтують, які саме чинники впливають на її розвиток, навчаться розрізняти ознаки творчої педагогічної діяльності та педагогічної креативності. Ця дисципліна допомагає майбутнім вчителям ознайомитись з основами педагогічної творчості, зрозуміти важливість креативності у професійній діяльності. Під час вивчення дисципліни студенти розглядають типові помилки молодих учителів для того, щоб у майбутньому їх уникнути та навчитись діяти креативно у проблемних педагогічних ситуаціях.

Педагогічна теорія не стоїть на місці, вона розвивається, а тому зростає кількість нових педагогічних технологій, або удосконалюються вже відомі. Важко уявити креативного вчителя без знань про сучасні педагогічні технології. Креативний вчитель не лише має впроваджувати їх у освітній, але й модифікувати, враховуючи особливості класу, удосконалювати. Але усе це є неможливим без знання теоретичної бази. Майбутні педагоги зможуть здобути її під час вивчення дисципліни «Педагогічні технології у початковій школі». Мета цієї навчальної дисципліни полягає у тому, щоб сформувати в майбутніх учителів систему знань про технології навчання, особливості їх застосування у початковій школі; найбільш ефективні та прогресивні педагогічні технології навчання молодших школярів. Одними з важливих є вивчення технології формування творчої особистості. Майбутній вчитель має розуміти важливість розвитку творчих здібностей молодших школярів. Студенти також поглиблюють знання про нові інформаційні технології, проектні технології навчання тощо. Знання про різноманітні технології навчання надасть майбутньому вчителю простір для педагогічної творчості. Ми вважаємо, що знання та впровадження інноваційних технологій навчання безпосередньо пов'язані з педагогічною креативністю.

Навчальна дисципліна «Підготовка дитини до школи» допоможе ознайомити майбутніх педагогів з особливостями психологічної готовності дітей до майбутньої навчальної діяльності. Студенти дізнаються про особливості допомоги учням, які не є готовими до навчання у школі. Педагогічна креативність передбачає вирішення педагогом проблем, що виникають у освітньому процесі. Адаптація учнів першого року навчання не завжди відбувається відразу. Дуже часто першокласники стикаються з різними видами труднощів, пов'язаних із зміною середовища, соціального оточення, звичного розпорядку дня. Майбутні педагоги, ознайомившись з типами труднощів першокласників, будуть знати можливі шляхи вирішення проблем, що пов'язані з адаптацією молодших школярів першого року навчання.

Головною особливістю вчителя початкової ланки освіти є його універсалізм. Педагог повинен володіти великим обсягом знань з різних предметів: математики, української мови, природознавства, основ безпеки життєдіяльності тощо. Дисципліна «Методика навчання української мови» допомагає студентам оволодіти основами та особливостями мовної підготовки учнів у початковій школі. Розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів сприятиме ознайомлення їх з новітніми технологіями навчання української мови в початковій школі, навчання оптимально використовувати засоби навчання, інформаційно-комунікаційні технології на уроках мови і читання в початкових класах, враховуючи специфіку навчального матеріалу та індивідуальних особливостей учнів. Допоможе розвинути педагогічну креативність вивчення нестандартних методик навчання та шляхів їх застосування. Майбутні вчителі дізнаються про шляхи підвищення самостійності та творчої активності учнів у процесі роботи над переказами. Креативного вчителя відрізняє вдале використання наочності та технічних засобів навчання. Студенти мають навчитись аналізувати досвід своїх викладачів, учителів для того, щоб у майбутній професійній діяльності застосовувати ці ефективні форми роботи та розробляти різні варіанти конспектів занять. Креативність вчителя початкової школи проявляється в умінні раціонально та творчо вести позакласну роботу, що може поєднуватись з програмовим вивченням інших предметів, у тому числі української мови.

«Образотворче мистецтво з методикою викладання» як навчальна дисципліна спрямована сформувавши основи педагогічного мислення вчителя початкової школи та допомогти майбутньому педагогу оволодіти знаннями про мету, основні засоби, навчальні плани і програми, а також інноваційні педагогічні технології у галузі методики викладання образотворчого мистецтва. Урок образотворчого мистецтва у початковій школі допомагає молодшому школяру відчувати себе творцем, досягнути радості творчого процесу. Особливістю цього предмету є те, що він художній та вимагає від вчителя творчого підходу. Дисципліна передбачає формування універсальних якостей

творчої особистості. Педагогічна креативність майбутніх учителів розвиватиметься шляхом навчання студентів роботи з репродукціями картин, фотоілюстраціями, малюнками дітей, навчанням використовувати різні види наочності у процесі викладання образотворчого мистецтва. Студенти мають досягнути шляхи мотивації молодших школярів до творчості, дізнатись, як розвивати творчі здібності учнів, проводити психологічний аналіз дитячого малюнка. Деякі учні мають особливі задатки, є обдарованими. Завдання вчителя у цьому випадку розкрити цю обдарованість, допомогти молодшому школяру розвивати її у подальшому. Цю якість педагога називають абнотивністю. Під абнотивністю у педагогічній теорії розуміють комплексну здатність викладача до адекватного сприйняття, осмислення і розуміння креативного учня, здатність помітити і надати йому необхідну психолого-педагогічну підтримку. Креативність є складовою частиною абнотивності [89, с. 158]. Дослідниця Т. Доцевич зазначає, що абнотивність, як здатність педагога до організації творчої діяльності та розкриття творчих здібностей та потенціалу, передбачає високий рівень творчих здібностей самого викладача. Науковець на емпіричному рівні довела, що не можна спонукати інших до творчості, якщо сама людина не виявляє достатнього рівня креативності [59, с. 103–104]. Отже, дисципліна «Образотворче мистецтво з методикою викладання» має потужний потенціал для розвитку педагогічної креативності, оскільки цей предмет безпосередньо пов'язаний з творчістю та вимагає від студента творчого підходу.

«Людина і світ з методикою викладання» передбачає оволодіння майбутніми педагогами знаннями з дисципліни та інноваційними методами навчання. Майбутні педагоги сформуєть навички організовувати цілісно орієнтовану та творчу діяльність молодших школярів. Креативний потенціал цієї дисципліни визначається специфікою викладу змісту предмета «Я у світі». у 1–4 класах, а саме застосуванням традиційних та нетрадиційних методів навчання (дидактична гра природничо-соціального змісту, метод проектів тощо), нетрадиційних форм організації навчального процесу (урок-дослід, урок-гра, урок-діалог, урок-подорож тощо), використанням наочних засобів

навчання при вивченні «Я у світі» (демонстрація, спостереження), обладнанням живого куточка, географічного майданчика, навчально-дослідної ділянки [129]. Організація позакласної та позаурочної роботи завжди потребує від вчителя креативного підходу. Тому вивчення методики підготовки, організації та проведення позакласної та позаурочної роботи та її видів (цільові прогулянки, екскурсії, проведення свят, конкурсів, виставки дитячих робіт, спостереження) допоможе розвинути їхню педагогічну креативність. Отже, креативний потенціал цієї навчальної дисципліни визначається специфікою викладання предмета у початковій школі (рис. 1.3.).

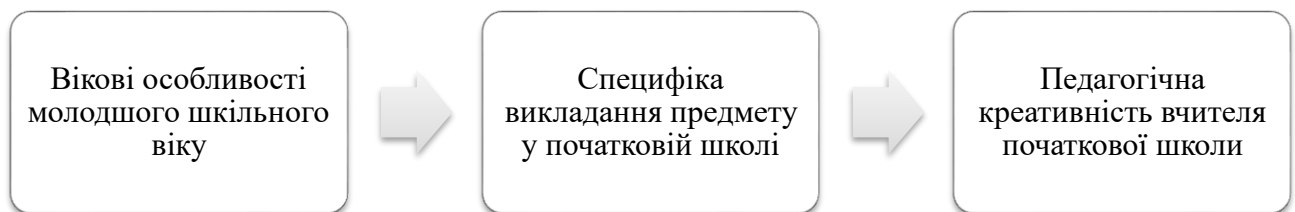

Рис. 1.3. Специфіка педагогічної креативності вчителя початкової школи

Однією з провідних дисциплін у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової ланки освіти є «Методика викладання освітньої галузі «Математика». Основним завданням дисципліни є формування основ з теорії навчання учнів математики. Розвинути педагогічну креативність, на нашу думку, можна під час опрацювання матеріалу про методи навчання математики. Основною формою вивчення математики у початковій школі є застосування практичних вправ. У процесі вивчення математики у першому класі найчастіше застосовують ігрові прийоми роботи, але як зазначає М. Богданович, варто застосовувати ігрові ситуації. Це можуть бути персонажі казок, мультфільмів, дитячих оповідань [24, с. 97–98]. Студенти можуть спробувати створити власні ігрові ситуації, скласти задачі з малюнками тощо, що у свою чергу, є проявом педагогічної креативності.

Майбутні педагоги ознайомляться з метою і завданнями, змістом і методикою уроків музики та позаурочних заходів у початковій школі під час

вивчення навчальної дисципліни «Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання». Ця дисципліна створює фундамент для формування творчого підходу до діяльності вчителя початкової школи. Студенти ознайомляться з класичними музичними творами мистецтва, особливостями застосування музичних ігор, спеціальними музичними програмами, інформаційно-комунікаційними технологіями на уроках музики. Музика – це результат творчості, а урок музичного виховання у початковій школі є спільним творчим актом учителя та учня. Для того, щоб урізноманітнити уроки музики майбутні вчителі вивчатимуть можливості використання матеріалів дитячих музично-театральних спектаклів, ІКТ в системі музичної освіти початкової школи, використання сюжетів казок на уроках музики. Студенти дізнаються про особливості проведення свят та уроків-концертів.

Дисципліна «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання» введе студентів до базової системи теоретичних та практичних понять про основні теоретичні засади виконавського мистецтва. Студентська молодь зможе розвинути елементарні уміння виконавської майстерності для майбутньої практичної творчої діяльності, набути навичок сценічного мовлення, які розглядаються у курсі крізь призму розкриття творчих здібностей та обдарувань майбутніх учителів початкової школи. Ця дисципліна, на нашу думку, як і «Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання» створює основу для формування творчого підходу в педагогічній діяльності. Це пояснюється тим, що зазначені курси вивчають різні види мистецтва та допомагають студентам набути творчих навичок для застосування їх у професійній діяльності. Учні молодшого шкільного віку потребують особливого творчого навчання. Вони краще засвоюють інформацію через емоційне слово вчителя, вдало підібрану наочність. Тому майбутні педагоги навчатимуться застосовувати різноманітні засоби виразності (звукові, візуальні) під час читання художнього твору, відтворювати образ певної дійової особи, інсценізувати різні за жанрами твори художньої літератури (байку, казку, п'єсу) тощо. Студенти

дізнаються про сучасні методики та технології викладання основ сценічного та екранного мистецтва.

Майбутні вчителі початкової школи вивчають «Методику викладання природознавства» для того, щоб сформувати педагогічну свідомість вчителя початкової школи та оволодіти основними дидактичними положеннями з методики навчання природознавства. Потенціал цієї навчальної дисципліни для розвитку педагогічної креативності проявляється в тому, щоб допомогти студентам знайти найбільш раціональну методику проведення уроків природознавства; навчити складати конспекти уроків, плани роботи гуртків, сценарії масових заходів; навчити творчо підходити до організації уроків та позакласних занять. Особливий креативний потенціал має масова позакласна робота з природознавства (свята, екскурсії, походи, вікторини, читацькі конференції, кінолекторії тощо). Створення сценаріїв та організація масової позакласної роботи для молодших школярів потребує креативних ідей, адже вони мають нести виховний, навчальний компонент, а також зацікавити дітей, поглибити їхній інтерес до вивчення природи.

Навчання читання учнів є одним з основних завдань початкової школи. Дисципліна «Методика класного і позакласного читання» покликана ознайомити студентів з метою і завданнями, змістом і методикою уроків класного і позакласного читання. Креативність учителя початкової школи під час навчання читання учнів, на нашу думку, проявляється у вихованні любові до читання, дбайливого ставлення до книги. В еру розвинутих інформаційних технологій вчителю важко донести цю інформацію, адже друкована книга нині не є основним джерелом знань. Читання художніх творів допомагає не лише поповнювати словниковий запас, розвивати інтелектуальні здібності, але й творчі. Під час вивчення курсу майбутні педагоги вивчатимуть особливості розвитку творчих здібностей на основі прочитаного. Розвиток педагогічної креативності можливий за рахунок підбору текстів, що сприяють інтелектуальній активності; введення завдань творчого характеру та ігрових прийомів у зміст уроків; стимулювання уяви учнів шляхом прогнозування

розвитку подій у творі, підбору заголовків (підзаголовків), власного закінчення історії тощо. Отже, креативний потенціал цієї дисципліни для майбутніх учителів полягає в тому, щоб дізнатись шляхи розвитку творчих здібностей учнів на уроках читання, привчити учнів любити читати, прищеплювати любов до книги.

Для того, щоб навчати учнів читати вчителю потрібно досконало володіти своїм мовленням. Учитель має бути зразком для своїх учнів. Навчальна дисципліна «Виразне читання» допомагає студентам удосконалювати мовленнєві навички, дикцію, оволодіти основами ораторського мистецтва. Креативний потенціал дисципліни для майбутніх учителів полягає в використанні набутих вмінь для розвитку власних творчих здібностей. Студенти мають зрозуміти значення засобів логіко-емоційної виразності читання для професійної підготовки вчителя. «Сухе» беземоційне читання під час викладання предметів не зможе зацікавити, мотивувати учнів до успішного навчання.

Навчальна дисципліна «Трудове навчання з практикумом» допомагає студентам здобути знання про методіку проведення уроків трудового навчання у початковій школі, особливості оцінювання творчих робіт молодших школярів, основи техніки безпеки, а також оволодіти практичними навичками роботи з інструментами. Студенти ознайомляться з методиками роботи з різними матеріалами, зможуть проявити свою креативність під час практичних занять (створювати щось нове своїми руками, удосконалювати вже готовий виріб). Педагогічну креативність майбутнім учителям допоможе розвинути самостійні роботи на зразок розробити план роботи гуртка з трудового навчання, підібрати йому назву, написати розширені конспекти уроків трудового навчання за програмою, створити зразки видів творчих робіт (з паперу, ниток, пластиліну, тканини, волокнистих матеріалів тощо). Майбутні учителі початкової школи зможуть проявити свої творчі здібності під час вивчення теми організації позакласних занять з трудового навчання. Студенти матимуть змогу розробити сценарії масових свят, ігор, олімпіад, плани

предметних тижнів трудового навчання, а також план організації конкурсів і змагань для молодших школярів.

Одним із пріоритетних завдань освіти України є формування здорової, творчої та різнобічно розвиненої особистості. Здоров'я людини є найважливішою цінністю у житті, адже погіршення здоров'я негативного впливає на життєдіяльність людини, її самопочуття, самореалізацію. Завдання вчителя початкової школи – привчити молодших школярів до здорового способу життя. У цьому, на нашу думку, проявляється педагогічна креативність вчителя. Під час вивчення курсу «Методика вивчення валеології, основ безпеки життєдіяльності» студенти дізнаються про значення інноваційних методів навчання для формування в учнів основ безпеки життєдіяльності. Важливого значення набуває ознайомлення майбутніх учителів із здоров'язберігаючими технологіями. Як ми вже раніше наголошували, педагогічна креативність вчителя зумовлена специфікою навчального предмета. Л. Сливка зазначає, що особливість методики проведення уроків основ здоров'я у початковій школі полягає в тому, що: доцільною є практична й ігрова діяльність учнів, обов'язковим є зв'язок із життєвим досвідом дітей, структура уроків має бути гнучкою, органічно поєднувати навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів; особливого значення має емоційність і доступність навчального матеріалу, його унаочнення [173, с. 47–48]. Вищезазначені особливості потребують від вчителя креативного, нестандартного підходу, тобто у процесі професійної підготовки майбутній учитель має заздалегідь бути готовим до прояву креативності, розвивати її під час навчання. Загальна характеристика потенціалу фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності представлена у додатку Б.

Здійснивши аналіз фахових дисциплін, ми дійшли до висновку, що у системі підготовки вчителя початкової школи існує комплекс дисциплін спрямований на формування творчої особистості майбутнього вчителя (рис. 1.4.).

Рис. 1.4. Дисципліни, спрямовані на формування творчої особистості майбутнього вчителя

Зазначені дисципліни розвивають загальну культуру, естетичні цінності майбутніх учителів, допомагають набувати навичок мовленнєвої культури, контролю емоцій, виразного читання різних літературних жанрів.

Сучасна система професійної освіти спрямована на застосування інноваційних технологій навчання, тому ми виокремили комплекс навчальних дисциплін, які ознайомлюють та спрямовують майбутніх учителів початкової школи на використання інноваційних технологій та моделей навчання молодших школярів. До цього комплексу зараховуємо дисципліни «Інформаційні технології навчання», «Педагогічні технології в початковій школі», «Інноваційні моделі навчання і виховання учнів початкової школи». Така ґрунтовна підготовка педагогів забезпечує їх арсеналом знань про сучасні педагогічні технології.

Отже, проведений аналіз навчального плану та робочих програм дав змогу проаналізувати дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності. Під фаховими дисциплінами розуміємо дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, які забезпечують

майбутнього спеціаліста базовими теоретичними знаннями та практичними навичками.

Аналіз робочих програм та підручників блоку дисциплін фахових методик дав змогу виявити, що педагогічна креативність учителя початкової школи зумовлюється специфікою навчання предметів, що в свою чергу, зумовлено віковими особливостями молодших школярів.

Під час опрацювання робочих програм фахових дисциплін нами було виокремлено два комплекси навчальних дисциплін. Перший комплекс спрямований на формування творчої особистості майбутнього педагога, другий – на вивчення інноваційних технологій та моделей навчання молодших школярів.

Дидактико-розвивальним потенціалом для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи під час вивчення дисциплін фахового циклу, на нашу думку, буде вивчення проблемних педагогічних ситуацій, типових помилок учителів, інноваційних технологій навчання, методик проведення позаурочної, позакласної виховної роботи; створення власних вправ, сценаріїв, конспектів уроків, презентацій, планів роботи гуртків.

Висновки до першого розділу

Нині розвиток креативності є соціальною проблемою, вирішення якої є пріоритетним завданням в Україні та закордоном. Креативність – це інтегральна якість особистості, що включає в себе комплекс взаємопов'язаних моральних, вольових, інтелектуальних та емоційних якостей, які в залежності від зовнішніх (середовище) та внутрішніх факторів (мотивація) та ступеня їх прояву, визначають здатність людини до творчості, створення креативних продуктів діяльності, вираження власної індивідуальності, вирішення наявних суперечностей та проблем. На основі фундаментальних психолого-педагогічних праць узагальнено погляди на проблему компонентів креативності, а саме виокремлено мотиваційний (мотивація особистості до креативних дій, позитивне емоційне налаштування, спрямованість на результат, втілення ідеї), когнітивний (необхідний обсяг знань для виконання креативних дій, мисленнєві операції), діяльнісний (включає різного роду навички та вміння: комунікативні, організаторські, дослідницькі та ін.) та особистісний компонент (креативні здібності людини: розвинена уява, фантазія, винахідливість, цілеспрямованість та ін.).

Проведено аналіз, уточнено поняття «педагогічна творчість», «педагогічна креативність», «креативна компетентність». Педагогічна творчість – це цілеспрямований, неперервний процес розвитку особистості учня (співтворчість), що полягає в удосконаленні педагогічної діяльності, підвищенні рівня педагогічної майстерності.

Визначено основні тенденції до тлумачення педагогічної креативності: інтегральна характеристика особистості, професійна якість, динамічна якість учителя; готовність до педагогічної творчості; здатність бачити, ставити й оригінально розв'язувати педагогічні проблеми; здатність до реалізації власної індивідуальності; певна психічна і соціальна готовність.

Педагогічна креативність – це інтегральна особистісно-професійна якість, що виражається в здатності до здійснення педагогічної творчості, оригінального вирішення проблем, реалізації індивідуальності вчителя, професійного і особистісного самовдосконалення. Специфіка педагогічної креативності

визначається напрямом діяльності вчителя (педагог дошкільного навчального закладу, вчитель початкової школи, вчитель-предметник, викладач вищої школи тощо). Встановлено, що взаємозв'язок педагогічної креативності і педагогічної творчості в тому, що креативність є інтегральною якістю (сукупністю особистісних і професійних рис), яка у процесі певних дій виражаються у педагогічну творчість.

Креативну компетентність, ми визначили як якість, що вміщує в себе систему знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей, що визначають готовність особистості до прояву креативності у різних сферах діяльності.

Педагогічна креативність вчителя початкової школи визначена як інтегральна особистісно-професійна якість, що полягає у здатності до педагогічної творчості, оригінального вирішення педагогічних проблем, активного використання та удосконалення інноваційних технологій навчання, з урахуванням індивідуальних, вікових особливостей молодших школярів та специфіки викладання предметів у початковій школі. Зосереджено увагу на тому, що педагогічна креативність вчителя початкової школи виявляється у своєрідності трудової діяльності, а саме: врахування вікових особливостей молодших школярів, що проявляються у підборі та організації навчальної та виховної діяльності з урахуванням потреб та інтересів учнів; особливостей викладання предметів у початковій школі, що знаходить вияв у раціональному підборі методів та прийомів для найбільш ефективного засвоєння навчального матеріалу, його доступного викладу, вмінням зацікавити учнів до предмету, мотивувати їх до засвоєння знань; універсальності вчителя початкових класів, що потребує швидкого переключення з одного виду діяльності на інший; вміння генерувати багато ідей; уміння організовувати свою діяльність для отримання найбільш ефективного результату тощо.

Під фаховими дисциплінами розуміємо дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, які забезпечують майбутнього спеціаліста базовими теоретичними знаннями та практичними навичками. Визначено дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях автора: [229; 231; 233; 234; 239; 241; 242; 243].

Список використаних джерел у першому розділі

1. Алейников А. Г. О креативной педагогике / А. Г. Алейников // Вестник высшей школы. – 1989. – №12. – С. 29–34.
2. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Из-во Казанского университета, 1988. – 228 с.
3. Антонішина В. Л. Структурний аналіз поняття «креативність» у психолого-педагогічних дослідженнях / В. Л. Антонішина. – 2011. – С. 97–106.
4. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя / О. Є. Антонова // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки : В 2-х ч. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. Ч. 2. – С. 11–17.
5. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – С. 367–378.
6. Банюхова А. Е. Личностные аспекты креативности / А. Е. Банюхова, О. С. Шемелина // Ярославский педагогический вестник. – 2010 – № 4 – Том II. – С. 205–211.
7. Барышева Т. А. Психологическая структура креативности (опыт эмпирического исследования) / Т. А. Барышева // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2012. – №145. – С. 54–64.
8. Барышева Т. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : учеб. пособие / Т. А. Барышева, Ю. А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.
9. Беляевских А. Н. О понятии «креативность» в аспекте формирования профессиональной компетенции будущего специалиста / А. Н. Беляевских // Успехи современного естествознания. – 2013. – №10. – С. 72–73.
10. Бережанська Д. Г. Педагогічні умови формування креативної компетентності старшокласників на уроках художньої культури /

Д. Г. Бережанська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. – 2010. – Вип. 9. – С. 68–71.

11. Бистрова Ю. В. Креативна компетентність особистості : зміст та основні напрямки формування у вищій школі / Ю. В. Бистрова // Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні : монографія / К. М. Андрущенко [та ін.] ; за ред. : Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. – Харків, 2015. – С. 396–407.

12. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік // під заг. ред. Овчарук О. В. – К., 2001. – 111 с.

13. Богданович М. В. Методика викладання математики в початкових класах : навч. пос. / М. В. Богданович, М. В. Козак, Я. А. Король. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2006. – 336 с.

14. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1983. – 132 с.

15. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : «Академия», 2002. – 320 с.

16. Бригинська О. М. Навчання та розвиток креативності студентів в університеті Буфало / О. М. Бригинська // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9–10 лютого 2013 року. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 28–30.

17. Бружукова Н. М. Система подготовки будущих учителей начальных классов к педагогическому творчеству / Н. М. Бружукова. – Грозный, 1993. – 185 с.

18. Бугайчук Т. В. Характеристика креативной компетентности преподавателя высшей школы [Электронный ресурс] / Т. В. Бугайчук, С. Л. Янбых. – Режим доступа : http://www.yspu.org/images/d/d1/Креативная_компетентность.pdf

19. Буторина О. В. Кросскультурное исследование креативности в управленческом потенциале руководителя / О. В. Буторина // Психология XXI века : материалы Международной научно-практической конференции. – СПб., 2003. – С. 276–278.

20. Вашуленко М. С. Мовленнєва підготовка вчителя початкових класів / М. С. Вашуленко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : науковий збірник. – 2002. – С. 41–46.

21. Вишнякова Н. Ф. Тест «Креативність» / Н. Ф. Вишнякова, Р. В. Ткач // Обдарована дитина. – 1998. – № 5–6. – С. 44–49.

22. Водяха С. А. Креативная компетентность : подходы к измерению // Оценка качества обучения в образовательных учреждениях [Текст]: сб. науч. ст. Всерос. науч.-практ. конф., Екатеринбург, 11–12 окт. 2012 г. / Урал. гос. пед. ун-т. ; сост. Ю. В. Братчикова; науч. ред. С. А. Минюрова. – Екатеринбург, 2012.– С. 28–33.

23. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1176 від 14.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/. Дата звернення 14.10.2017 р.

24. Гейвин Х. Когнитивная психология (The essence of cognitive psychology) / Х. Гейвин. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 272 с.

25. Головань М. С. Компетенція і компетентність : досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.

26. Голубева Т. В. Подготовка учителя начальных классов к использованию приемов театрализации в обучении школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. В. Голубева. – Калининград, 2002. – 185 с.

27. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : ЛИБІДЬ, 1997. – 374 с.

28. Гончарова О. А. Креативний компонент інноваційної діяльності майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. А. Гончарова // Науковий

вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – Режим доступу : lib.mdpu.org.ua/nvsp/6/12.pdf

29. Грекова В. С. Творчість та креативність : синкретичний зв'язок / В. С. Грекова // Гілея : науковий вісник. – 2014. – Вип. 82. – С. 180–183.

30. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Гриненко. – Т., 2008. – 192 с.

31. Грищук А. В. Словник українського педагога / А. В. Грищук. – К. : КВІЦ, 2015. – 236 с.

32. Денисенко Н. В. Креативність свідомості та суспільства як момент відповідності якості освітянських процесів вимогам часу / Н. В. Денисенко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2007. – № 2 (20). – Ч. 2. – С. 16–19.

33. Дерманова И. Б. Креативность, личностные особенности и стратегии совладания старших школьников / И. Б. Дерманова, М. А. Крылова // Материалы научно-практической конференции «Ананьевские чтения». – СПб., 2004. – С. 384–386.

34. Доцевич Т. І. Абнотивність як здатність до творчої діяльності викладача вищої школи / Т. І. Доцевич // Актуальні проблеми психології Т. 12. Психологія творчості. – Вип. 20. – С. 98–106.

35. Дружинин В. Н. Психология творчества / В. Н. Дружинин // Психологический журнал. – 2005. – № 10. – С. 101–109.

36. Дубасенюк О. А. Світоглядні та методологічні принципи креативності в освітній системі сьогодення / О. А. Дубасенюк, О. М. Власенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка . – 2012. – Вип. 63. – С. 232–235.

37. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Дунаєва ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – 20 с.

38. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
39. Еремина Л. И. Развитие креативности личности : психологический аспект /Л. И. Еремина // Общество : социология, психология, педагогика. – 2014. – №1 – С. 42–47.
40. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – 2-е изд. – М. : Академический Проект : Культура, 2005. – 304 с.
41. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. –160 с.
42. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
43. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Ф. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
44. Землянская Е. Н. Теория и методика воспитания младших школьников : учебник и практикум для академического бакалавриата / Е. Н. Землянская. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 507 с.
45. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
46. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество / М. М. Зиновника. – М. : МГИУ, 2008. – 258 с.
47. Зорин В. И. Евразийская мудрость от А до Я : философский толковый словарь / В. И. Зорин. – Алматы : Создік-Словарь, 2002. – 407 с.
48. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К., 1997. – 302 с.
49. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.

50. Калюжна Т. Г. Педагогічна творчість як основа інноваційної діяльності майбутнього вчителя / Т. Г. Калюжна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2014. – С. 290–294.

51. Каменская В. Г. Психология развития : общие и специальные вопросы / В. Г. Каменская, И. Е. Мельникова. – СПб. : Детство-Пресс, 2008. – 368 с.

52. Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала : монография / М. М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с.

53. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.

54. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с.

55. Козленко В. Н. Проблема креативности личности / В. Н. Козленко // Психология творчества / под ред. Я. А. Пономарева. – М. : Наука, 1990. – С. 131–148.

56. Колесникова В. И. Педагогическое творчество и уровни его проявления / В. И. Колесникова // Вопросы воспитания : теория и практика. Сборник научных трудов. – Пятигорск : ПГЛУ, 2006. – Вып.15. – С. 48–64.

57. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К. І.С.», 2004. – 112 с.

58. Кострюков А. В. Подходы к рассмотрению креативности в педагогической практике будущих учителей / А. В. Кострюков, Д. В. Мирошникова // Вестник ОГУ. – 2015. – №2 (177). – С. 83–86.

59. Коханова І. Вузькі фахові дисципліни як запорука отримання якісної вищої бібліотечної освіти (досвід ХДАК) / І. Коханова // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 3. – С. 18–20.

60. Кравченко Т. В. Формування педагогічної креативності майбутніх інженерів-технологів / Т. В. Кравченко // Педагогіка та психологія : наука, реальність, застосування. Матеріали науково-практичної конференції

(м. Харків, Україна, 20–21 квітня 2012 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. – С. 30–32.

61. Креативная педагогика. Методология, теория, практика [Электронный ресурс] / под ред. д.т.н., проф. В. В. Попова, акад. РАО Ю. Г. Круглова. – 4-е изд. (эл.). – Электрон. текстовые дан. (1 файл pdf : 322 с.). – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – Систем. требования: Adobe Reader XI ; экран 10".

62. Креативность как ключевая компетентность педагога : монография / под ред. проф. М. М. Кашапова, доц. Т. Г. Киселевой, доц. Т. В. Огородовой. – Ярославль : ИПК «Индиго», 2013. – 392 с.

63. Кречетников К. Г. Развитие креативности личности в высшей школе. Требуется перестройка педагогической системы [Электронный ресурс] / К. Г. Кречетников // Е-журнал «Педагогическая наука : история, теория, практика, тенденции развития». – 2010. – Выпуск №4. – Режим доступа : http://www.intellectinvest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vyuski_n4_2010_st_2/

64. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : дис... д-ра пед. наук : 13.00.02 / О. М. Куцевол; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 448 с.

65. Левчук З. С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педвуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук. / З. С. Левчук. – Минск, 1992. – 19 с.

66. Любарт Т. Психология креативности [Электронный ресурс] / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. – М. : «Когито-Центр», 2009. – Режим доступа : <http://log-in.ru/books/psikhologiya-kreativnosti-lyubart-t-mushiru-k-tordzhman-s-zenasni-f-uchebnye-posobiya/>.

67. Макарушина Е. Н. Педагогические условия эффективного применения модели креативной направленности обучения студентов вузе [Электронный ресурс] / Е. Н. Макарушина // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №1. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie->

usloviya-effektivnogo-primeneniya-modeli-kreativnoy-napravlenosti-obucheniya-studentov-vuze

68. Макшанов С. И. Барьеры проявления и пути развития креативности / С. И. Макшанов, Н. Ю. Хрящева // Педагогическое обозрение. – 1994. – № 2. – С. 23–35.

69. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.

70. Матвеевская Н. Креативность в мировой педагогике. Концепции. Методы. / Н. Матвеевская. – Lambert Academic Publishing, 2013. – 132 с.

71. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопр. психологии. – 1989. – №6. – С. 29–35.

72. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ» : навч. посіб. / автор та укладач О. О. Ліннік. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 248 с.

73. Мороз Л. М. Характеристика структурних компонентів креативності вчителів іноземних мов / Л. М. Мороз // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 1. – С. 47–52.

74. Морозов А. В. Формирование креативности преподавателя высшей школы : дис. ... д-ра пед. наук. / А. В. Морозов. – М., 2004. – 500 с.

75. Муковіз О. П. Дистанційне навчання у системі неперервної освіти вчителів початкової школи : теорія та методика : монографія / О. П. Муковіз. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2016. – 393 с.

76. Начала современного естествознания : тезаурус / В. Н. Савченко, В. П. Смагин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 336 с.

77. Новейший философский словарь / сост. и гл. Ред. А. А. Грицанов. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

78. Огоновская И. С. Пространство педагогической креативности и факторы ее ограничения / И. С. Огоновская // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2013. – №5. – С. 9–15.

79. Олексенко Р. І. Від «homo economicus» до «homo creativus» у соціокультурному середовищі / Р. І. Олексенко // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – Вип. 7. – С. 112–114.

80. Особов І. П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників [Электронный ресурс] / І. П. Особов // Гуманитарные научные исследования. – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://human.snauka.ru/2011/10/213>

81. Особов І. П. Педагогічна креативність і компетентність як чинники професійного розвитку студентів / І. П. Особов // Освіта Донбасу. – 2011. – №5. – С. 67–71.

82. Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с.

83. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в поза аудиторній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. О. Петриченко. – Х., 2007. – 240 с.

84. Петришин Л. Й. Теоретико-методичні основи формування креативності майбутніх соціальних педагогів : автореферат... д-р пед. наук, спец. : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Л. Й. Петришин. – Старобільськ : ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2015. – 44 с.

85. Підласий І. П. Педагогіка початкової школи : підручник [Електронний ресурс] / І. П. Підласий. – 2010. – Режим доступу : <http://ibib.ltd.ua/neravnomernost-razvitiya-26112.html>.

86. Пометун О. Формування громадянської компетентності : погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – №23. – С.18–20.

87. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество / М. М. Поташник. – М. : Знание, 1987. – 80 с.

88. Проект стандарту вищої освіти 013 Початкова освіта (бакалавр) [Електронний ресурс]. – К., 2016. – Режим доступу :

<http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoji-osviti.html> (дата звернення 14.10.2017)

89. Роджерс К. К теории творчества : взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.

90. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

91. Савченко О. Я. Врахування у підготовці вчителя ситуації розвитку сучасної сільської школи [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко. – Режим доступу : www.library.udpu.org.ua/library_files/.../visnuk_19.pdf

92. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.

93. Сергиенко П. Г. Понятие «креативность» как научная категория / П. Г. Сергиенко // Актуальные проблемы профессионального музыкального образования : межвуз. сб. науч. тр. / Челяб. гос. ин-т музыки им. П. И. Чайковского. – Челябинск, 2010. – С. 81–85.

94. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

95. Скульський Р. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної творчості / Р. Скульський. – К. : В. пік, 1992. – 135 с.

96. Слостенин В. А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В. А. Слостенин // Сибирский педагогический журнал. – 2005. – №4. – С. 3–13.

97. Сливка Л. Теоретико-методичні аспекти викладання валеології та основ безпеки життєдіяльності в початковій школі : навч.-метод. посіб. / Л. Сливка. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – 204 с.

98. Современная западная философия : словарь / сост. и отв. ред. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М. : Острожье, 1998. – 544 с.

99. Сологуб А. Технологія креативного навчання / А. Сологуб // Управління освітою. – 2006. – 11(131) червень. – С. 4–5.

100. Софьина В. Н. Акмеологическая концепция развития профессиональной компетентности в вузе : монография / В. Н. Софьина Н. В. Кузьмина. – СПб. : Изд-во НУ «Центр стратегических исследований», РАО, 2012. – 200с.
101. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1972. – 303 с.
102. Степаненко Н. А. Методическая система развития педагогической креативности студентов на основе информационно-коммуникационных технологий / Н. А. Степаненко // Сибирский педагогический журнал. – 2011. – №5. – С. 183–189.
103. Степанов С. С. Креативность / С. С. Степанов // Популярная психологическая энциклопедия. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – С. 328–331.
104. Стернберг Р. Инвестиционная теория креативности [Текст] : (Психология творчества) / Р. Стернберг, Е. Григоренко // Психологический журнал. – 1998. – №2. – С. 144–160.
105. Столович Л. Н. Креативность / Л. Н. Столович // Философский словарь / под. ред. И. Т. Флорова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 554.
106. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – К., 2014 – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf
107. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 310 с.
108. Творчество : эпистемологический анализ / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Отв. ред. Е. Н. Князева. – М. : ИФ РАН, 2011. – 226 с.
109. Творчество : теория, диагностика, технологи : словарь-справочник / под общ. ред. Т. А. Барышевой. – СПб. : ООО «Книжный дом», 2008. – 296 с.
110. Теорія та методика виховання : роб. навч. прогр [для студ. напр. підгот. 6.010102 «Початкова освіта»] / уклад. О. В. Матвієнко. – Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. – 42 с.

111. Торшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии / К. А. Торшина // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 124–133.
112. Туник Е. Е. Природа и диагностика творческих способностей / Е. Е. Туник. – СПб. : [б.и.], 1992 – 220 с.
113. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
114. Урбан К. К. Поощрение и поддержка креативности в школе / К. К. Урбан // Иностранная психология. – 1999. – № 11. – С. 41–51.
115. Утёмов В. В. Педагогика креативности : прикладной курс научного творчества : учебное пособие / В. В. Утёмов, М. М. Зиновкина, П. М. Горев. – Киров : АНОО «Межрегиональный ЦИТО», 2013. – 212 с.
116. Утёмов В. В. Развитие креативности учащихся основной школы посредством решения задач «открытого» типа : автореф. дис. канд. пед. наук. : 13.00.01 / В. В. Утёмов. – Киров, 2012. – 27 с.
117. Философия : энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
118. Флорида Р. Креативный класс : люди, которые меняют будущее. – пер. с англ. / Р. Флорида.– М. : Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с.
119. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики : дис.... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2004. – 219 с.
120. Харченко Л. Н. Технология формирования креативности студентов. / Л. Н. Харченко. – Москва : Директ-Медиа, 2014. – 271 с.
121. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
122. Хрящева Н. Ю. Тренинг креативности : основания, задачи, содержание / Н. Ю. Хрящева, С. И. Макшанов // Ленинградская школа в

развитии современной психологии : тез. науч.-практ. конф. 28–31 окт. 1996 г. – СПб. : Ин-т психологии, 1996. – С. 49–50.

123. Хрящева Н. Ю. Креативность как фактор самореализации личности в изменчивом мире / Н. Ю. Хрящева // Социальная психология в трудах отечественных психологов / Сост. А. Л. Свенцицкий. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 171–175.

124. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

125. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в обновляющейся школе : сб. науч. тр. / под ред. Ю. И. Дика, А. В. Хуторского. – М. : ИОСО РАО, 2002. – 488 с.

126. Хуторской А. В. Компетентность как дидактическое понятие : содержание, структура и модели конструирования / А. В. Хуторской, Л. Н. Хуторская // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентного подхода : меж вуз. сб. науч. тр. / под ред. А. А. Орлова. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. у-та им. Л. Н. Толстого, 2008. – Вып. 1. – С. 117–137.

127. Цедринский А. Д. Инновационно-креативная парадигма современного образования / А. Д. Цедринский // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – №10. – С. 63–65.

128. Чапаев Н. К. Креативная педагогика : проблемы, противоречия, пути их разрешения [Электронный ресурс] / Н. К. Чапаев, М. А. Чошанов // Инновационные проекты и программы в образовании – №3. – 2012. – С. 30–40. – Режим доступа : <http://www.in-exp.ru/proekt/479-2012-03-11-05-51-37.html>

129. Шадриков В. Д. Базовые компетенции педагогической деятельности / В. Д. Шадриков // Сибирский учитель. – 2007. – №6. – С. 5–15.

130. Шарипов Ф. В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза [Электронный ресурс] / Ф. В. Шарипов // Высшее образование сегодня. – № 1, 2010. <http://contrlist.ucoz.ru/2014/2014-11/Mirror4/sharipov.pdf>

131. Шахіна І. Ю. Формування креативності у майбутніх учителів математики засобами мультимедіа : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. Ю. Шахіна ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.

132. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 316 с.

133. Шкабаріна М. А. Дослідження педагогічної креативності у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці / М. А. Шкабаріна // Нова педагогічна думка. – 2016. – № 1. – С. 6–8.

134. Шкабаріна М. А. Навчально-виховний потенціал фахових дисциплін у контексті розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Науковий огляд. – №8 (29). – Київ, 2016. – С. 84–92.

135. Шкабаріна М. А. Особливості педагогічної креативності вчителя початкової школи / Чорноморські наукові студії : матеріали Третьої Міжнародної мультидисциплінарної конференції, м. Одеса, 19 травня 2017 року. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. – С. 206–209

136. Шкабаріна М. А. Педагогічна творчість та педагогічна креативність : компаративний аналіз / М. А. Шкабаріна // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1(15). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. – С. 179–184.

137. Шкабаріна М. А. Поняття педагогічної креативності у сучасному педагогічному дискурсі / М. А. Шкабаріна // Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХ столітті : Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції : (м. Харків, Україна, 10–11 червня 2016 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – С. 52–55.

138. Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів / М. А. Шкабаріна // Наука та освіта : актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (19–20 травня 2016р., Мукачєво). – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2016. – С. 234–235.

139. Шкабаріна М. А. Формування креативної компетентності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати – 2016 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 року). – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. – С. 154–155.

140. Шкабаріна М. А. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів засобами інноваційних технологій як педагогічна проблема. Актуальні питання сучасної педагогіки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 грудня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 135–137.

141. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся / В. С. Шубинский. – М., 1988. – 450 с.

142. Щербакова Е. Е. Педагогическая креативность как фактор профессионального развития студентов : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Е. Е. Щербакова. – Чебоксары, 2006. – 40 с.

143. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – Москва : Московский психолого-социальный институт : Флинта, 1997. – 224 с.

144. Amabile T. M. The Social Psychology of Creativity / T. M. Amabile. – N.Y., 1983. – 415 p.

145. Arieti S. Creativity : The Magic Synthesis / S. Arieti. New York : Basic Books, – 1981. – 448 p.

146. Barron F. Putting Creativity to Work / The Nature of Creativity // F. Barron, R. J Sternberg (Ed.). Cambridge, 1988. – P. 76–98.

147. Csikszentmihalyi M. Society, culture, and person : a system view of creativity / M. Csikszentmihalyi // The nature of creativity / Ed. R. Sternberg, – New York : Cambridge University Press, –1988. P. 325–339.

148. Epstein R. Generativity theory and creativity. In M. A. Runco & R. S. Albert (Eds.), Theories of creativity (Rev. ed.) / R. Epstein. – Cresskill, NJ : Hampton Press, 2005.

149. Florida R. The Global Creativity Index 2015 [Electronic resource] / R. Florida, C. Mellander, K. King. – Access mode : <http://martinprosperity.org/media/Global-CreativityIndex-2015.pdf>

150. Guilford G. P. Creative Talents : Their nature, uses and development / G. P. Guilford. – Buffalo, N.Y. : Bearly Limited, 1986.

151. Simonton D. Genius, creativity and leadership: Historiometric inquiries / D. Simonton. – Cambridge : Harv. Univ. Press, 1984. – 231p.

152. Taylor C. W. Various approaches to and definions of creativity / C. W. Taylor, R. Sternberg, T. Tardif (eds.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – P. 99–126.

153. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking / E. P. Torrance. – Scholastic Testing Service, Inc., 1974.

154. Wollach M. A. A new look at the creativity – intelligence distinction / M. A. Wollach, N. A. Kogan // Journal of Personality. – 1965. – No. 33. – Pp. 348–369.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

2.1. Діагностика педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту

З того часу, як креативність стала об'єктом досліджень науковців всього світу, проводились різного роду дослідження присвячені її діагностиці. Нині вченими накопичений значний досвід вимірювання рівня креативності, розроблена велика кількість тестів та анкет.

Вітчизняними та зарубіжними науковцями була створена база діагностичного матеріалу щодо креативності, її різновидів. Найбільш відомими є: тест на творче мислення Є. Торренса [264], тест на діагностику рівня розвитку дивергентного мислення Дж. Гілфорда [261], експрес-метод Д. Джонсона [200], тест віддалених асоціацій С. Медніка [38], модифікації тестів Є. Торренса та Дж. Гілфорда О. Тунік [201; 202] тощо.

Для того, щоб у подальшому провести педагогічний експеримент необхідно визначити критерії, показники та рівні педагогічної креативності майбутніх вчителів початкової школи. На нашу думку, насамперед, важливо з'ясувати зміст зазначених понять.

Дослідниця І. Дичківська під критерієм розуміє характеристику властивості (якості) об'єкта, оцінювання якого можливе за одним із способів вимірювання або за експертним методом [58, с. 344]. Термін «критерій» також означає сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу і результатів діяльності, що відповідають поставленим цілям [95, с. 105]. Серед вимог до критеріїв вивчення рівня сформованості окремих педагогічних явищ

виокремлюють: 1) об'єктивність відображення властивих якостей предмета вивчення незалежно від волі і свідомості суб'єкта; 2) суттєвість – виявлення суттєвих ознак досліджуваного явища; 3) істотність – вивчення істотних ознак, які характеризують певний предмет або педагогічне новоутворення; 4) повторюваність – дослідження повторюваності характерних ознак, властивостей, факторів функціонування певного педагогічного явища або дії [199, с. 112–115]. Поняття «показник» тлумачиться В. Калініним як якісні або кількісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознак об'єкта, що вивчається [85, с. 65]. Тобто критерій має включати в себе показники, які його характеризують.

На основі здійсненого аналізу наукових джерел з теми дослідження (див. пункт 1.1 та 1.2) нами було виокремлено наступні критерії педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи: когнітивний, особистісний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний. Вибір критеріїв обумовлюється тим, що педагогічну креативність ми розуміємо як інтегральну особистісно-професійну якість майбутнього вчителя. Особистісний критерій відображає особистісну складову педагогічної креативності. Когнітивний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний критерії є складниками професійно-педагогічної якості (рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Критерії педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи

Когнітивний критерій відображає сукупність професійних знань майбутнього фахівця початкової освіти. Нами було визначено такі показники когнітивного критерію:

- загальні професійні знання та компетенції;
- знання про педагогічну креативність;
- обізнаність з інноваційними технологіями навчання молодших школярів.

Особистісний критерій. Під час виокремлення цього критерію ми опирались на праці дослідників, які вважають, що креативність – це інтегральна якість особистості (К. Кречетніков [109], Л. Мороз [132], В. Утемов [206], Л. Харченко [213], А. Хуторської [219] та ін.). На нашу думку, для того, щоб володіти достатнім рівнем педагогічної креативності важливо мати розвинені креативно-особистісні якості, які є підґрунтям для педагогічної креативності. Без недостатньо розвинених креативних рис особистість не може їх успішно реалізовувати у професійній діяльності. До особистісного компоненту відносимо такі показники:

- дивергентне мислення;
- розвинуті креативні якості (наполегливість; відкритість до нового; впевненість у своїх силах; винахідливість; неприйняття стереотипів, шаблонності; проникливість; самостійність; асоціативне мислення; розвинута інтуїція);
- адекватне сприйняття критики з боку викладачів (друзів, сім'ї).

Мотиваційно-емоційний критерій педагогічної креативності майбутнього педагога відображає мотивацію студента для розвитку власної педагогічної креативності, усвідомлення її важливості у майбутній професійній діяльності, а також емоційне налаштування до розвитку цієї якості. З огляду на вищезазначене, виокремлюємо такі показники цього критерію:

- внутрішня мотивація до саморозвитку, професійної реалізації;
- позитивне ставлення до розвитку педагогічної креативності;
- бажання залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності;

– прагнення застосовувати, удосконалювати та створювати власні інноваційні технології у майбутній професійній діяльності.

Діяльнісний критерій відображає реалізацію набутих умінь студента. Він є особливо важливим, оскільки майбутній педагог може мати розвинуті здібності (особистісний критерій) та глибокі знання (когнітивний критерій), але не застосовувати їх. Вважаємо, що діяльнісний критерій педагогічної креативності має такі показники:

- вміння реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем;
- виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи;
- розвинуті комунікативні вміння (уміння спілкуватись з молодшими школярами; вирішувати проблемні комунікативні ситуації; мати особливий підхід у спілкуванні з батьками учнів);
- вміння імпровізувати.

Варто зазначити, що всі визначені критерії є взаємопов'язаними один з одним.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним розглянути зміст визначених показників, які є структурними компонентами критеріїв педагогічної креативності (таблиця 2.1). Водночас будемо враховувати специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи, а також погляди вчених на зазначену проблему.

Розглянемо показники когнітивного критерію.

1. Загальні професійні знання. Без належного рівня теоретичної підготовки та набутих під час навчання у вищій школі компетенцій педагог не зможе успішно здійснювати професійну діяльність. Вчитель як людина, яка навчає та виховує інших, має володіти високим рівнем знань з різних галузей науки. Враховуючи універсалізм учителя початкової школи, а також розповсюдженість інформаційних технологій, вважаємо, що цей показник є одним із найважливіших. Прогалини в знаннях не дають змогу особистості

Таблиця 2.1

**Критерії та показники педагогічної креативності майбутніх
учителів початкової школи**

Критерії	Показники
Когнітивний	- загальні професійні знання; - знання про педагогічну креативність; - обізнаність з інноваційними технологіями навчання молодших школярів;
Особистісний	- дивергентне мислення; - розвинуті креативні якості (наполегливість; відкритість до нового; впевненість у своїх силах; винахідливість; неприйняття стереотипів, шаблонності; проникливість; самостійність; асоціативне мислення; розвинута інтуїція); - адекватне сприйняття критики з боку викладачів (друзів, сім'ї).
Мотиваційно-емоційний	- внутрішня мотивація до саморозвитку, професійної реалізації; - позитивне ставлення до розвитку педагогічної креативності; - бажання залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності; - прагнення застосовувати, удосконалювати інноваційні технології у майбутній професійній діяльності
Діяльнісний	- вміння реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем; - виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи; - розвинуті комунікативні вміння (уміння спілкуватись з молодшими школярами; вирішувати проблемні комунікативні ситуації; мати особливий підхід у спілкуванні з батьками учнів); - вміння імпровізувати.

діяти креативно. Лише належний рівень професійних знань може дати поштовх для здійснення педагогічно-креативної діяльності.

2. Знання про педагогічну креативність. Майбутній вчитель має бути ознайомлений з усіма якостями, якими повинен володіти сучасний вчитель. Без цих знань неможливо усвідомлювати їх важливість. Тому, у цьому контексті, важливо не лише бути ознайомленим з цим поняттям, але й глибоко розуміти його значення для майбутньої професії.

3. Обізнаність з інноваційними технологіями навчання молодших школярів. Сучасний вчитель має володіти арсеналом педагогічних технологій. Вони допоможуть вчителю урізноманітнити навчальний процес, розвинути педагогічну креативність. Креативність безпосередньо пов'язана з інноваціями,

інноваційною діяльністю. Знання про інноваційні технології навчання дають педагогу поле для педагогічної творчості.

Особистісний критерій.

1. Дивергентне мислення. Цей тип мислення, за Дж. Гілфордом, є основою креативності. Розвинуте дивергентне мислення дозволяє особистості знаходити декілька правильних відповідей (рішень) з однієї задачі чи проблеми [261]. Вважаємо, що дивергентне мислення є важливим показником особистісного критерію.

2. Розвинуті креативні якості. Наполегливість як якість допомагає індивіду не здаватись та досягати поставлених цілей. Відкритість до чогось нового дозволяє студентові бути вільним, виражає прагнення людини дізнаватись щось нове. У контексті розвитку креативності досить важливо бути впевненим у собі, адже, якщо особистість невпевнена, у неї виникає страх, який у майбутньому блокує усі цілі та не дозволяє рухатись далі. Креативна людина не приймає стереотипи та шаблонне виконання завдань, оскільки вони не дають можливості для власної творчості, запровадження чогось нового. Діючи тривіально не можливо досягнути чогось, відкрити або створити щось цінне. Проникливість як здатність помічати, звертати увагу на певні явища чи процеси є однією з характеристик креативності. Творчі люди можуть помічати у звичайному щось незвичайне і навпаки. Самостійність допомагає людині вирішувати проблеми без допомоги інших, це визначає її незалежність, здатність приймати рішення та вирішувати проблеми. Асоціативне мислення, на думку науковців (Л. Шрагіна [246], С. Меднік (S. Mednich) [38]), є одним із показників креативності. Воно проявляється в здатності індивіда до творення метафор – слів з переносним значенням, що відрізняються оригінальністю, мають прихований сенс. Інтуїція дозволяє несвідомо щось вгадати чи передбачити. У контексті креативності ця якість може допомогти прийти до нестандартного вирішення проблеми. Винахідливість як риса особистості дає змогу студенту придумувати щось, знаходити вихід із скрутного становища.

3. Адекватне сприйняття критики з боку викладачів (друзів, сім'ї). Критика може бути присутня в усіх сферах життя людини. Різке сприйняття критики змушує студента сумніватись у своїх силах. Якщо майбутній педагог навчиться сприймати критику адекватно, він матиме поштовх для саморозвитку, зверне увагу на окремі риси або навички, які потребують удосконалення.

Мотиваційно-емоційний критерій

1. Мотивація до саморозвитку, професійної реалізації. Думку про те, що внутрішня мотивація є основою креативних процесів висловлювали багато вчених (В. Асєєв [8], А. Маслоу [123], О. Ястремська [254] та ін.). Без мотивації неможливо досягнути поставленої мети. Для учителя саморозвиток є не лише особистісною потребою, але й професійною. З цього приводу Л. Сущенко зазначає, процес саморозвитку педагога – це становлення й інтеграція в педагогічній діяльності особистісних, професійних якостей і здібностей, методологічних, методичних, дослідницьких знань і вмінь. Головне, на думку дослідниці, це активне якісне перетворення педагогом свого внутрішнього світу, яке приводить, власне, до самоактуалізації та реалізації його творчого потенціалу [189]. Тобто, саморозвиток є одним із шляхів реалізації творчих здібностей особистості. У контексті нашого дослідження, бажання саморозвитку в майбутнього вчителя є одним із важливих шляхів розвитку його педагогічної креативності.

2. Позитивне ставлення до розвитку педагогічної креативності. Позитивне ставлення до певних явищ або діяльності допомагає людині швидше та успішніше оволодіти певними навичками, засвоїти знання тощо. Воно сприяє зацікавленості особистості, що в подальшому може призвести до стійкого бажання навчитись або осягнути щось. Тому, вважаємо, що позитивне ставлення майбутнього вчителя до розвитку педагогічної креативності в подальшому допоможе йому досягнути її високого рівня.

3. Бажання залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності. На нашу думку, неможливо залучати до творчості інших, якщо ти сам не є творчою

особистістю. Креативна людина може своїм прикладом, або бажанням залучити до творчого процесу інших, водночас розвинути їхні творчі здібності.

4. Прагнення застосовувати, удосконалювати інноваційні технології у майбутній професійній діяльності. Удосконалення, застосування інноваційних технологій, з урахуванням особливостей, побажань учнів та власного педагогічного досвіду – це показник високого рівня педагогічної креативності. Тому вищезазначене бажання студента під час навчання в університеті свідчить про серйозне ставлення до майбутньої професії, бажання професійно вдосконалюватись.

Діяльнісний критерій.

1. Вміння реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем. У педагогічній діяльності важливо не лише мати ґрунтовні знання, ідеї, але й вміння вдало їх реалізовувати. Креативна ідея, яка існує на теоретичному рівні не може вважатись креативною, адже її дієвість, новизна не перевірена, не має її кінцевого результату. Цей показник взаємозалежний з показником особистісного критерію – впевненість в собі, адже він допомагає педагогу втілювати креативні рішення в життя.

2. Виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи. Креативного вчителя відрізняє неприйняття готових конспектів уроків, свят, позакласних годин. Творчий вчитель завжди бажає внести щось нове, прилаштувати урок «під себе» та своїх учнів. Він знаходиться у пошуку чогось нового та незвичайного. Результат творчості такого вчителя – урок, який відрізняється оригінальністю, продуманістю, естетичною витонченістю.

3. Розвинуті комунікативні вміння. Для вчителя початкової школи особливо актуальними є уміння спілкуватись з молодшими школярами, а для цього потрібно мати особливий підхід до кожного учня, що потребує креативності [52]. Це вміння у поєднанні з педагогічною креативністю допоможе педагогу вирішувати проблемні комунікативні ситуації, що можуть виникнути під час освітнього процесу. Вчитель початкової школи постійно

спілкується з батьками учнів, у контексті цього, педагог повинен мати особливий підхід у спілкуванні з ними.

4. Вміння імпровізувати. На думку педагога С. Зарицького, імпровізація і педагогічний експромт лежать в основі педагогічної творчості. Її виникнення зумовлюють: несподіване становище в класі; раптова ідея, що найповніше відповідає змісту уроку; спонтанна ситуація-спогад; випадкове виявлення залежностей у логіці матеріалу, які не були взяті до уваги; самоконтроль у процесі уроку [73]. Погоджуючись з думкою педагога, вважаємо, що вміння імпровізувати є показником педагогічної креативності як здатності до здійснення педагогічної творчості.

Визначені компоненти та проаналізовані показники утворюють систему педагогічного явища «педагогічна креативність майбутнього вчителя початкової школи». У зв'язку з цим, зазначимо, що всі критерії та показники слід розглядати у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Для того, щоб провести експериментальне дослідження потрібно на основі визначених критеріїв та показників виокремити рівні сформованості педагогічної креативності майбутніх учителів початкової ланки освіти.

На основі аналізу наукових джерел нами було виокремлено три рівні педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи: адаптивний (низький), репродуктивний (середній), продуктивний (високий).

I рівень – адаптивний (низький) характеризується: низьким рівнем загальних, професійних знань, а також знань про педагогічну креативність; необізнаністю з інноваційними технологіями навчання молодших школярів; слабо розвинутим дивергентним мисленням та креативними якостями; неналежним сприйняттям критики; відсутністю внутрішньої мотивації до саморозвитку, професійної реалізації; негативним ставленням до розвитку педагогічної креативності; небажанням залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності; відсутністю прагнення застосовувати, удосконалювати інноваційні технології у майбутній професійній діяльності; несформованістю вмінь реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем; небажанням

виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи; незначно розвинутими комунікативними вміннями; відсутністю вміння імпровізувати.

II рівень – репродуктивний (середній) характеризується: середнім рівнем загальних, професійних знань, а також знань про педагогічну креативність; частковою обізнаністю з інноваційними технологіями навчання молодших школярів; посередньо розвинутих дивергентним мисленням та креативними якостями; адекватним сприйняттям критики з певною епізодичністю; частковою вмотивованістю до саморозвитку, професійної реалізації; нейтральним ставленням до розвитку педагогічної креативності; фрагментарною потребою залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності; посереднім прагненням застосовувати, удосконалювати та створювати власні інноваційні технології у майбутній професійній діяльності; неістотними вміннями реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем; певними досягненнями у виявленні креативності під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи; достатньо розвинутими комунікативними вміннями; помірно розвинутих вмінням імпровізувати.

III рівень – продуктивний (високий) характеризується: високим рівнем загальних, професійних знань, а також знань про педагогічну креативність, інноваційні технології навчання молодших школярів; високо розвинутих дивергентним мисленням та креативними якостями; постійним адекватним сприйняттям критики; значною вмотивованістю до саморозвитку, професійної реалізації; позитивним ставленням до розвитку педагогічної креативності; постійною потребою залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності; істотним прагненням застосовувати, удосконалювати та створювати власні інноваційні технології у майбутній професійній діяльності; значними вміннями реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем; успішними досягненнями у виявленні креативності під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи; високо розвинутих комунікативними вміннями; відмінним вмінням імпровізувати.

Отже, визначені критерії, показники та рівні розвитку педагогічної креативності майбутніх фахівців початкової школи покладені в основу підбору діагностичного інструменту дослідження та подальшої експериментальної роботи.

У контексті нашого дослідження важливим є визначення методів діагностики педагогічної креативності майбутнього педагога. Вибір методів здійснювався відповідно до визначених критеріїв та показників (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Методи діагностики педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

Критерій/Показник	Методи діагностики
Когнітивний: - загальні професійні знання;	Оцінювання рівня знань з фахових дисциплін;
- знання про педагогічну креативність;	анкетування (додаток В);
- обізнаність з інноваційними технологіями навчання молодших школярів.	оцінювання рівня знань з дисциплін «Інформаційні технології навчання», «Педагогічні технології в початковій школі», «Інноваційні моделі навчання і виховання учнів початкової школи».
Особистісний: - дивергентне мислення;	Тест дивергентного (творчого) мислення Ф. Вільямса (F. Williams) (Модифікований та адаптований тест С. Тунік) [201];
- розвинуті креативні якості;	тест «Креативність» (Н. Вишнякова) [36], опитувальник креативності (Д. Джонсон) (D. Johnson), (Модифікований та адаптований тест С. Тунік) [200], тест вербальної креативності С. Медніка (адаптація А. Вороніна, Т. Галкіна) [38];
- адекватне сприйняття критики з боку викладачів / друзів / сім'ї.	тест «Як Ви ставитеся до критики?»[250].
Мотиваційно-емоційний: - мотивація до саморозвитку, професійної реалізації;	Методика діагностики навчальної мотивації студентів (А. Реан і В. Якунін, модифікація Н. Бадмасвої) [12], шкала оцінки потреби в досягненнях [27, с. 20–21];
- позитивне ставлення до розвитку педагогічної креативності;	методика «Здібності педагога до творчого саморозвитку» (І. Нікішина)[137];
- бажання залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності;	тестування (додаток В), бесіда.
- прагнення застосовувати, удосконалювати та створювати власні інноваційні технології у майбутній професійній діяльності.	тестування (додаток В).

Діяльнісний: - вміння реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем;	Опитувальник «Визначник домінуючого рівня проблемності у процесі вирішення педагогічних завдань» (М. Кашапов, Є. Дьяченко) [89, с. 663–666]; методика «Педагогічні ситуації» (За Р. Немовим) [136, с. 429–434];
- виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи;	аналіз самостійної роботи, творчих завдань студентів, спостереження;
- розвинуті комунікативні вміння;	методика «КОЗ-1» [27, с. 228–232], спостереження;
- вміння імпровізувати.	педагогічне спостереження.

Одним із основних методів дослідження педагогічних явищ є педагогічний експеримент.

Мета констатувального етапу дослідження: визначити рівень педагогічної креативності майбутніх вчителів початкової школи.

Відповідно до поставленої мети визначено завдання констатувального дослідження:

- 1) запропонувати комплекс діагностичного інструментарію для дослідження критеріїв і показників педагогічної креативності;
- 2) визначити об'єм вибірки, підібрати приблизно однорідні групи за рівнем педагогічної креативності;
- 3) порівняти результати розподілу студентів експериментальної та контрольної груп за рівнями досліджуваних критеріїв;
- 4) обробити експериментальні дані, виявити рівень розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкових класів.

Дослідження проводилося на базі Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, Рівненського державного гуманітарного університету, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Загалом у експерименті брали участь 400 студентів спеціальності

013 «Початкова освіта» першого та другого року навчання. Експериментальна група складалася з 195 осіб, контрольна група з 205 осіб.

Нами було визначено рівні розвитку педагогічної креативності студентів за кожним критерієм. Отже, з метою діагностики когнітивного критерію та його показників ми здійснили аналіз навчальних досягнень студентів з фахових дисциплін; провели анкетування «Педагогічна креативність» (додаток В), що складалось з семи питань змістовно пов'язаних один з одним та дозволяли визначити рівень знань студентів про педагогічну креативність. Анкета була складена відповідно до вимог такого типу методів дослідження [168, с. 190]. Для забезпечення валідності, надійності та вірогідності даних проводилось експертне опитування, «пілотне» дослідження-опитування, а також перевірка повторним анкетуванням. Усі розроблені нами методи діагностики були перевірені на валідність, надійність та вірогідність даних відповідно. Аналіз анкетних даних дав змогу визначити, що у більшості студентів виникли труднощі під час відповіді на питання «Що, на вашу думку, означає поняття педагогічна креативність?». Більшість відповідей характеризувались розмитістю, невизначеністю. Наприклад: «здатність учителя бути неординарним», «щось нове в діяльності педагога», «можливість цікаво провести урок» тощо. Складнощі також викликало питання «Як, на вашу думку, може проявлятися креативність у педагогічній діяльності?». Однак студенти чітко назвали якості, якими повинен володіти вчитель, щоб бути креативним. Це винахідливість, впевненість, оригінальність, бажання створювати нове. Важливим є той факт, що 92% респондентів зауважили, що педагогу важливо бути креативним, але обґрунтування цього твердження викликало труднощі. Отже, це означає, що студенти володіють низьким рівнем обізнаності про педагогічну креативність.

Для нашого дослідження важливим є порівняння результатів поділу студентів експериментальних та контрольних груп за досліджуваними критеріями. Для цього нами був обраний непараметричний критерій X^2 (критерій Пірсона), що дозволяє зіставити розподіл об'єктів двох сукупностей за станом певної якості на основі вимірів за шкалою найменувань цієї якості в двох незалежних вибірках [47, с. 96]. Обчислення проводились за формулою:

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^C \frac{(n_{1i} O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}}, \quad (2.1)$$

де n_1, n_2 – кількість студентів у експериментальній та контрольній групах (об'єми вибірок);

C – кількість категорій;

O_{2i} – кількість респондентів певної категорії другої вибірки (n_2);

O_{1i} – кількість респондентів певної категорії першої вибірки (n_1) [47, с. 106].

Отже, результати діагностики когнітивного критерію майбутніх учителів початкової школи представлено у таблиці 2.3 та на рис. 2.2.

Таблиця 2.3

Результати розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнем розвитку когнітивного критерію

Рівні / Групи	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень		Загальна кількість		χ^2
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	
ЕГ	33	16,9	115	58,9	47	24,2	195	100	0,16
КГ	37	18	117	57,1	51	24,9	205	100	
Заг.	70	17,5	232	58	98	24,5	400	100	

У результаті підрахунків ми отримали значення $\chi^2=0,16$. Для значущості $p=0,95$ та числа ступенів свободи $C = 3 - 1 = 2$ становить $\chi^2 = 5,991$. Тобто отримане значення менше критичного, це дає змогу вважати, що суттєвої різниці між рівнями сформованості когнітивного критерію в обох групах не має.

З метою діагностики особистісного критерію ми застосовували таку сукупність методів: тест дивергентного (творчого) мислення Ф. Вільямса (F. Williams) (Модифікований та адаптований тест Є. Туник); тест «Креативність» (Н. Вишнякова), опитувальник креативності (Д. Джонсон) (D. Johnson), тест вербальної креативності С. Медніка (адаптація А. Вороніна, Т. Галкіна), тест «Як

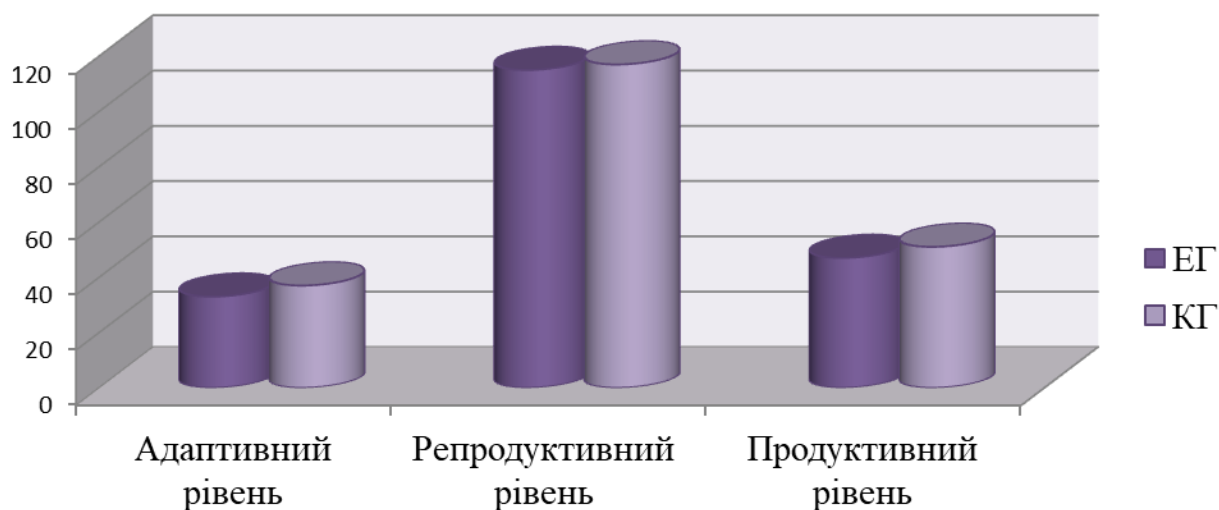

Рис. 2.2. Гістограма рівнів розвитку когнітивного критерію педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

Ви ставитеся до критики?». Група тестів, що була присвячена діагностиці показника «креативні якості особистості», була визначена так, щоб усі визначені якості (наполегливість; відкритість до нового; впевненість у своїх силах; винахідливість; неприйняття стереотипів, шаблонності; проникливість; самостійність; асоціативне мислення; розвинута інтуїція) були діагностовані. Застосування комплексу тестів пояснюється тим, що більшість тестів креативності діагностують лише окремі її компоненти.

Діагностика креативних якостей студентів за допомогою тесту «Креативність» (Н. Вишнякової) дав змогу порівняти два образи креативності «Я-реальний» та «Я-ідеальний» студентів. У результаті нами було встановлено, що найбільш суттєві розбіжності в образах «Я-реальний» та «Я-ідеальний» має показник «творче ставлення до професії». У 72 % опитаних образ «Я-реальний» та «Я-ідеальний» має різницю більше ніж на 5 балів з 10. Це дає підстави стверджувати, що переважна більшість майбутніх вчителів не є готовими виявляти креативність у майбутній професійній діяльності («Я-реальний»), але це також означає, що студенти володіють потенціалом та бажанням («Я-

ідеальний»). Результати діагностики особистісного критерію представлені у таблиці 2.4 та рис. 2.3.

Таблиця 2.4

Результати розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнем розвитку особистісного критерію

Рівні / Групи	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень		Загальна кількість		X ²
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	
ЕГ	23	11,8	131	67,2	41	21	195	100	0,326
КГ	23	11,3	143	69,7	39	19	205	100	
Заг.	46	11,5	274	68,5	80	20	400	100	

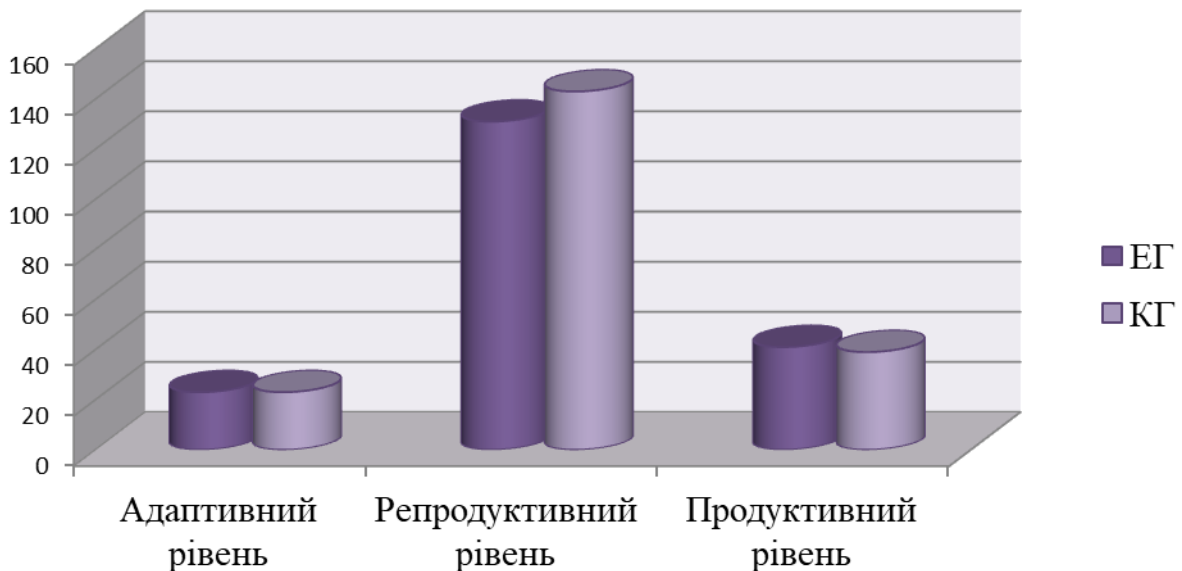

Рис. 2.3. Гістограма рівнів розвитку особистісного критерію педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

Результати обчислення критерію X^2 показали, що отримане значення $X^2=0,326$ менше критичного. Отже, суттєвої різниці між рівнями сформованості особистісного критерію в експериментальній та контрольній групах не виявлено.

Для оцінювання мотиваційно-емоційного критерію нами були використані такі засоби діагностики: методика діагностики навчальної мотивації студентів (А. Реан і В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої), шкала оцінки потреби в досягненнях; методика «Здібності педагога до творчого саморозвитку» (І. Нікішина), тестування (додаток В), бесіда. Проведена діагностика та бесіди зі

студентами дали змогу визначити, що майбутні педагоги мають слабо виражене усвідомлення важливості розвитку власної педагогічної креативності, результати тестування засвідчують, що 71% студентів є невпевненими у позитивному результаті своєї майбутньої творчої педагогічної діяльності. Більша половина студентів (58%) не можуть визначитись чи бажають вони застосовувати інноваційні технології. Дані діагностики мотиваційно-емоційного критерію представлені у таблиці 2.5 та на рис. 2.4. За допомогою обчислень ми отримали показник $\chi^2=0,545$, що менше критичного значення 5,991, тобто підтверджується гіпотеза H_0 . Отже, суттєвих відмінностей між рівнями сформованості мотиваційно-емоційного критерію у майбутніх фахівців не має.

Таблиця 2.5

Результати розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнем розвитку мотиваційно-емоційного критерію

Рівні Групи	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктив- ний рівень		Загальна кількість		χ^2
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	
ЕГ	50	25,6	108	55,3	37	19,1	195	100	0,545
КГ	51	24,9	109	53,2	45	21,9	205	100	
Заг.	101	25,2	217	54,3	82	20,5	400	100	

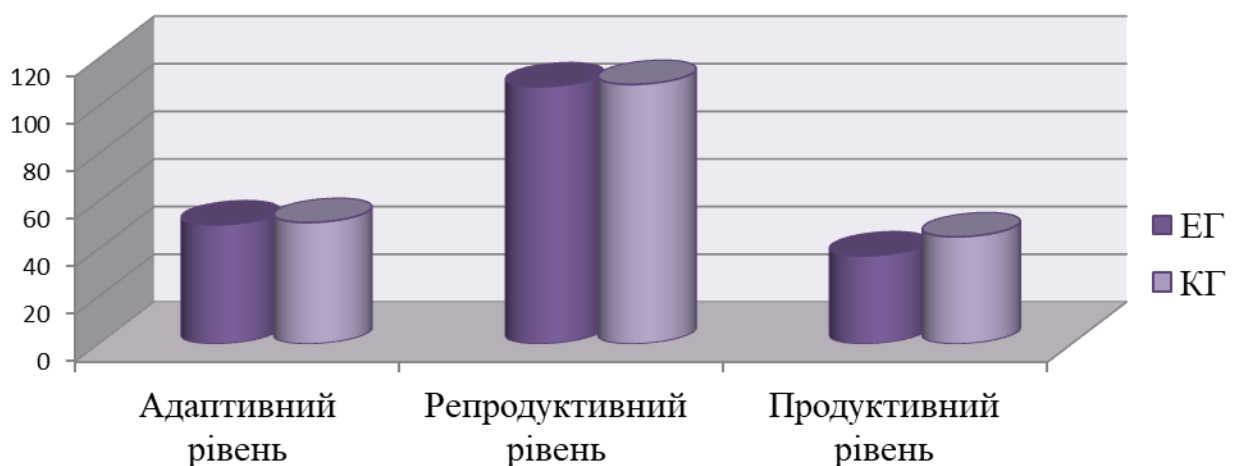

Рис. 2.4. Гістограма рівнів розвитку мотиваційно-емоційного критерію педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

Діяльнісний критерій був продіагностований за допомогою опитувальника «Визначник домінуючого рівня проблемності у процесі вирішення педагогічних завдань» (М. Кашапов, Є. Дьяченко); аналізу самостійних робіт, творчих завдань студентів, педагогічного спостереження; методики «КОЗ-1». За даними опитувальника М. Кашапова та Є. Дьяченко ми визначили, що 73% опитаних студентів мають ситуативний рівень проблемності. Це означає, що майбутні педагоги можуть встановлювати різні варіанти вирішення педагогічних завдань (ситуативний рівень), але вони не здійснюють рефлексію і не враховують власної особистості і специфіки навчання (надситуативний рівень). На надситуативному рівні відбувається орієнтація на інноваційну педагогічну діяльність, що вимагає подальшого професійного і особистісного розвитку вчителя [89, с. 169]. Отже, майбутнім педагогам необхідно розвинути вміння творчого вирішення ситуацій. Результати діагностики діяльнісного критерію представлені у таблиці 2.6 та на рис. 2.5. Відповідно до представлених результатів зазначимо, що кількість студентів продуктивного рівня розвитку педагогічної креативності за діяльнісним критерієм складає у КГ – 19,1%, у ЕГ – 22,1%, репродуктивного – КГ – 56,1%, ЕГ – 54,8%, адаптивного – КГ – 24,8%, ЕГ – 23,1%. Розрахунок критерію Пірсона за діяльнісним критерієм склав $X^2=0,608$, що менше критичного значення 5,991. Тобто експериментальна і контрольна група є тотожними.

Таблиця 2.6

Результати розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнем розвитку діяльнісного критерію

Рівні / Групи	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень		Загальна кількість		X ²
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	
ЕГ	45	23,1	107	54,8	43	22,1	195	100	0,608
КГ	51	24,8	115	56,1	39	19,1	205	100	
Заг.	96	24	222	55,5	82	20,5	400	100	

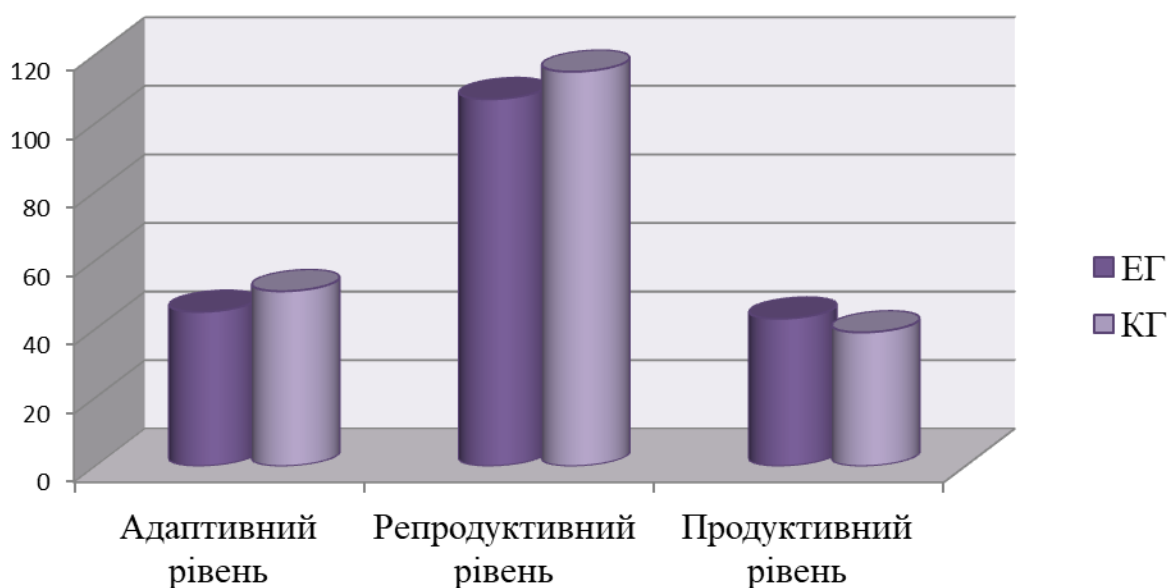

Рис. 2.5. Гістограма рівнів розвитку діяльнісного критерію педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

На основі отриманих даних ми встановили, що адаптивний рівень розвитку педагогічної креативності в експериментальній групі складає 19,5%, а у контрольній групі – 20%. Кількість майбутніх педагогів репродуктивного рівня педагогічної креативності складає в ЕГ – 59%, в КГ – 59,1%. Студентів із продуктивним рівнем в ЕГ налічується 21,5%, в КГ – 20,9%.

Розрахунок критерію Пірсона за підсумковими даними склав $X^2=0,027$. Він є менше критичного значення 5,991. Це дає змогу говорити про те, що за рівнем педагогічної креативності ці дві групи є схожими. Загальні результати діагностичного зрізу представлені у таблицях 2.7, 2.8 та на рис. 2.6. Відповідно до результатів, констатуємо, що кількість майбутніх учителів адаптивного рівня педагогічної креативності складає у КГ – 20%, у ЕГ – 19,5%, студентів репродуктивного рівня налічуємо у КГ – 59,1%, у ЕГ – 59%, студентів з продуктивним рівнем у КГ – 20,9%, у ЕГ – 21,5%.

Таблиця 2.7

Результати кількісного розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнями розвитку педагогічної креативності на констатувальному етапі

Рівень педагогічної креативності	Група	Когнітивний	χ^2	Особистісний	χ^2	Мотиваційно-емоційний	χ^2	Діяльнісний	χ^2
Адаптивний	ЕГ	33	0,16	23	0,326	50	0,545	45	0,608
	КГ	37		23		51			
Репродуктивний	ЕГ	115		131		108		107	
	КГ	117		143		109		115	
Продуктивний	ЕГ	47		41		37		43	
	КГ	51		39		45		39	

Таблиця 2.8

Результати розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнями розвитку педагогічної креативності на констатувальному етапі

Рівні / Групи	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень		Загальна кількість		χ^2
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	
ЕГ	38	19,5	115	59	42	21,5	195	100	0.027
КГ	41	20	121	59,1	43	20,9	205	100	
Заг.	79	19,7	236	59	85	21,3	400	100	

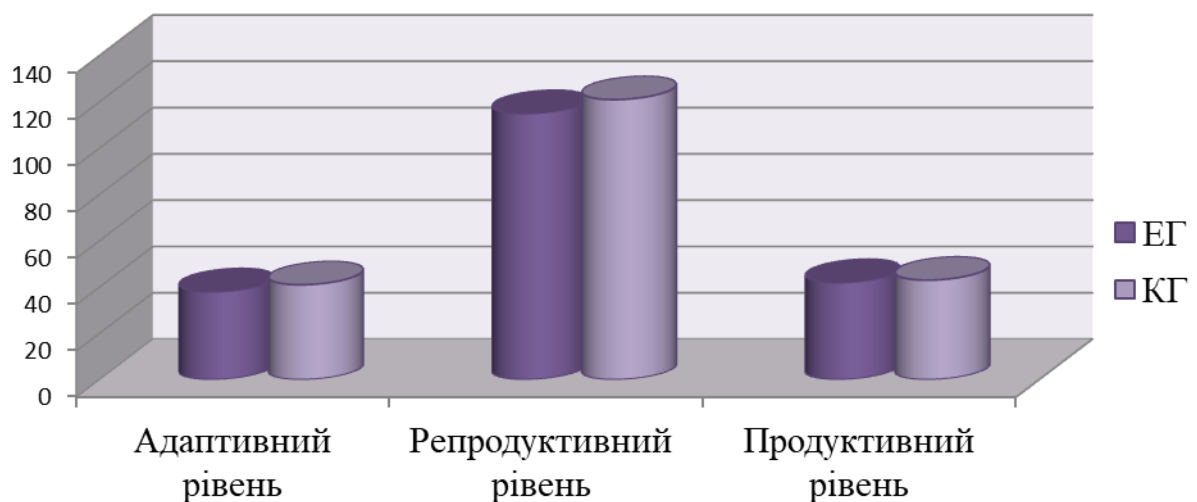

Рис. 2.6. Гістограма рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі

Отже, спираючись на здійснений теоретичний аналіз наукових джерел, на розуміння педагогічної креативності як інтегральної особистісно-професійної якості майбутнього вчителя, врахувавши специфіку підготовки майбутніх учителів початкової школи, нами було визначено когнітивний, особистісний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний критерії, а також показники і рівні педагогічної креативності. Відповідно до мети та завдань констатувального етапу експерименту можемо зробити наступні висновки: експериментальна і контрольна групи є приблизно однорідні за рівнем педагогічної креативності; зведені показники засвідчують, що більшість студентів 59% має репродуктивний рівень педагогічної креативності, показники продуктивного рівня складають 21,3%, адаптивного – 19,7% відповідно. Проведений експеримент дав змогу виокремити наступні труднощі:

- студенти недостатньо обізнані з терміном «педагогічна креативність», його ознаками;
- майбутні педагоги мають креативний потенціал, але не готові виявляти його у педагогічній діяльності;
- у студентів відсутня чітка мотивація до здійснення педагогічної творчості в майбутній професії.

2.2. Моделювання розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін

Здійснений попередній аналіз рівня педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи дав змогу виявити, що її рівень не відповідає сучасним вимогам соціального замовлення, і тому потребує вдосконалення. Оскільки одним з найрозповсюдженіших теоретичних методів у педагогічних дослідженнях є моделювання, і враховуючи дані констатувального експерименту, ми вважаємо необхідним створення моделі розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

Теоретичною базою для створення моделі слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців з питань моделювання педагогічних об'єктів та процесів. Моделювання у педагогічній теорії досліджували: С. Гончаренко [44], О. Дахін [53], Є. Лодатко [118], С. Сисоєва [168], В. Ясвін [253] та ін.

Вважаємо за потрібне розглянути теоретичні аспекти моделювання визначені науковцями. Науковець С. Гончаренко зазначає, що під моделлю слід розуміти штучну систему елементів, яка з певною точністю відображає деякі властивості, сторони, зв'язки об'єкта, що досліджується [44, с. 120]. На думку С. Сисоєвої, модель – це об'єкт, який відповідає іншому об'єкту (оригіналу), замінює його при пізнанні і дає про нього або його частини інформацію. Моделі найчастіше бувають у вигляді малюнків, схем, таблиць, символів або описуються у вигляді текстів [168, с. 100].

Механізм моделювання складається зазвичай із таких операцій: перехід від природного об'єкта до моделі, побудова моделі, експериментальне дослідження моделі, перехід від моделі до природного об'єкта, який полягає в перенесенні результатів, одержаних при дослідженні, на даний предмет [44, с. 120].

У найбільш загальному вигляді наукове моделювання визначається як метод дослідження різних об'єктів на їх моделях – аналогах певного фрагмента природної чи соціальної реальності [253, с. 34].

Поруч із терміном «моделювання» широко застосовується термін «проектування». Найчастіше вони використовуються як синонімічні. О. Дахін провівши зіставлення цих термінів зробив висновок, що вони мають взаємне смислове «вкладення», тобто проект як система є підсистемою моделі, і навпаки, саме проектування може складатися з більш дрібних моделей. Проектування передбачає створення приватних моделей, моделювання, в свою чергу, складається із сукупності елементів, в тому числі включає теорію проектування [53].

Одним із визначальних критеріїв працездатності будь-якої моделі – фізичної, математичної, семантичної – є її ступінь адекватності дійсності [53]. Тому нашим завданням є наблизити модель розвитку педагогічної креативності

майбутніх учителів початкової школи до сучасного стану професійної підготовки майбутніх педагогів у ЗВО. Також зауважимо, що ефективність моделі визначатися комплексом педагогічних умов, що сприятимуть реалізації прогнозованої мети дослідження (див. пункт 2.3.).

Нині велика група моделей присвячена моделюванню професійної освіти. Ці моделі враховують особливості спеціальності, навчального закладу, дидактичних умов навчання для вироблення професійних компетенцій. При цьому використовується принцип системності, враховуються внутрішні і зовнішні чинники професійної освіти [249, с. 139].

Враховуючи мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження нами було обрано структурно-функціональну модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Створення моделі допоможе нам унаочнити процес розвитку педагогічної креативності.

Традиційно до складу моделі професійної підготовки вчителя вносять кілька основних компонентів, серед яких:

- 1) цільовий компонент (цілемотиваційний, соціально-цільовий тощо);
- 2) змістовий компонент (змістово-діяльнісний, змістово-процедурний тощо) – виявляє специфіку змісту професійної підготовки, побудованої з урахуванням комплексу принципів;
- 3) процесуальний (діяльнісний, технологічний, діяльнісно-процедурний тощо) – вміщує характеристику основних форм професійної підготовки, засобів її здійснення, в тому числі авторську складову процесу професійної підготовки;
- 4) результативний (оцінно-результативний, оцінно-рефлексивний, дослідницько-рефлексивний, аксіологічний тощо) – яким детерміновано співвіднесення мети і результату розробленої моделі та здійснюється перевірка отриманих результатів у процесі експерименту [159, с. 276].

Структурно-функціональна модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін представлена як система, до складу якої входять такі компоненти (блоки):

цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, організаційно-процесуальний, результативний (рис. 2.7.). Запропонована модель відображає сутність фахової підготовки вчителів початкової школи з високим рівнем педагогічної креативності.

Розглянемо детальніше кожен із цих блоків.

Цільовий блок є основним компонентом моделі, оскільки визначає її зміст, структуру та кінцеву мету, яку необхідно досягнути. У контексті нашого дослідження метою є: розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін. Для досягнення цієї мети потрібне виконання таких завдань:

1) сформувати у майбутніх педагогів мотивацію до розвитку педагогічної креативності;

2) поглибити знання студентів про педагогічну креативність та інноваційні технології навчання молодших школярів;

3) розвинути вміння вирішувати педагогічні проблеми; виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи.

Концептуальний блок включає в себе закономірності, принципи, підходи.

Під закономірностями навчання розуміють об'єктивні, стійкі та істотні зв'язки, що зумовлюють ефективність навчального процесу [209]. Нами були обрані закономірності, які в найбільш повній мірі забезпечують ефективність розвитку педагогічної креативності. До них відносимо: 1) виховний і розвивальний характер навчання; 2) зумовленість навчання суспільними потребами; 3) залежність навчання від реальних можливостей студентів [209]. У вищій школі перша закономірність спрямована на виховання у студента прагнення до професійного самовдосконалення, чому відповідає синергетичний та акмеологічний підхід до навчання. Друга закономірність полягає у тому, що навчання має бути зорієнтоване на практичне оволодіння професією, для відповідності суспільним потребам, цьому відповідає компетентнісний підхід. Третя закономірність визначає гармонійний розвиток особистості студента, що є

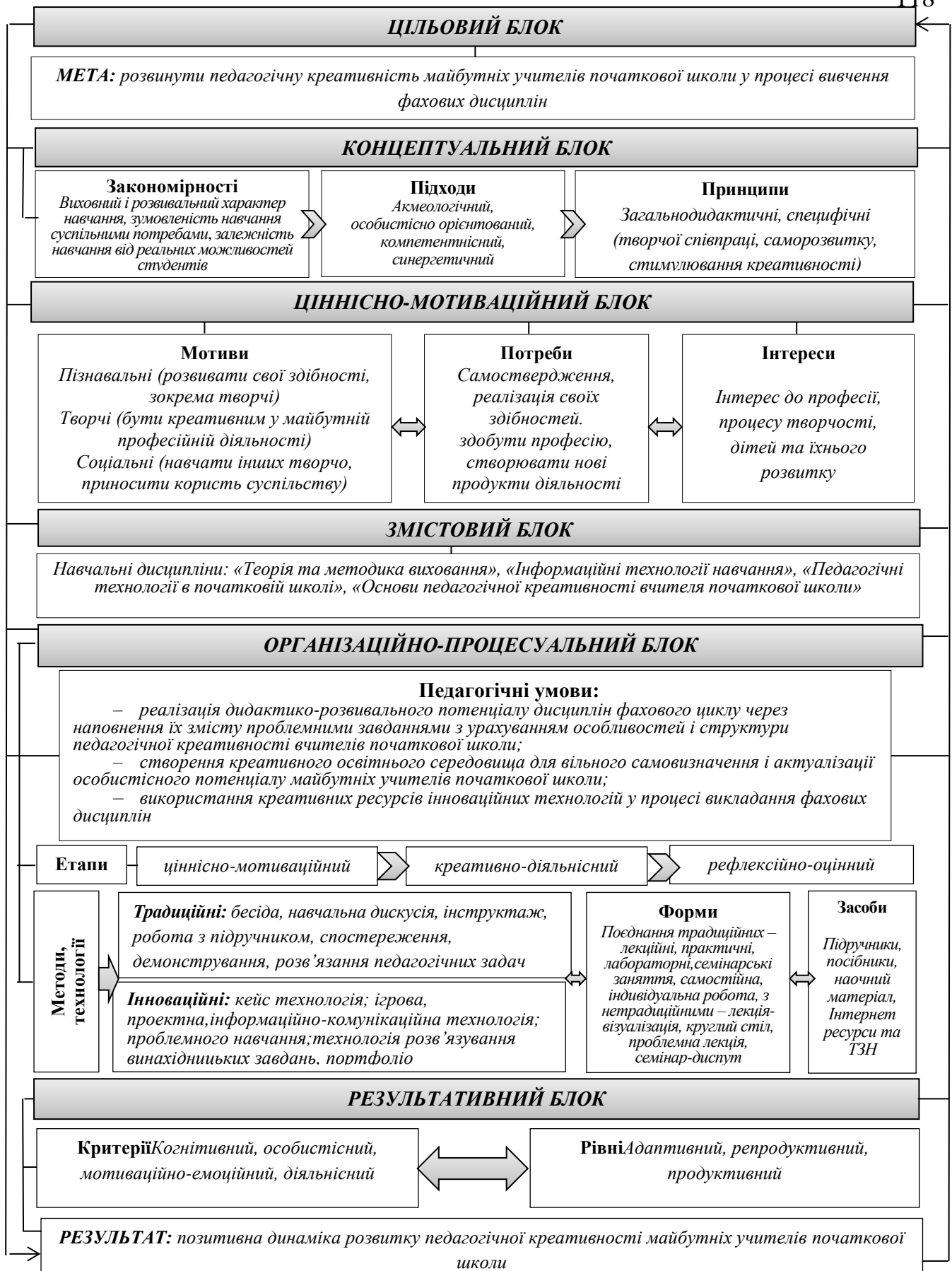

Рис. 2.7. Структурно-функціональна модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін

завданням особистісно орієнтованого підходу.

У зв'язку з необхідністю обґрунтування та підтвердження визначених підходів розглянемо це питання більш детально. Дослідниця І. Зимня «підхід до навчання» у ЗВО розуміє, по-перше, як світоглядну категорію, у якій відбиваються соціальні настанови суб'єкта як носіїв суспільної свідомості; по-друге, як глобальну та системну організацію освітнього процесу, що включає усі його компоненти і самих суб'єктів педагогічної взаємодії (викладача, учителя – учня, студента, слухача ІПК); по-третє, як поняття, що є ширшим за поняття стратегії навчання і повинно включати в себе відповідні методи, форми, прийоми [78, с. 97]. Аналіз наукових джерел з цієї проблеми дав змогу визначити, що науковці визначають різний комплекс методологічних підходів для підготовки вчителів початкової школи.

Так, Ю. Клименюк вважає, що важливим є діяльнісний підхід, який передбачає наявність у майбутніх учителів початкової школи здатності до застосування професійних умінь у власній практичній діяльності; постійне вдосконалення набутих умінь і навичок для переходу на вищий рівень педагогічної майстерності [92, с. 107]. О. Снігур теж надає перевагу діяльнісному підходу, але у контексті формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи [175, с. 127–128]. Т. Тихонова виокремлює особистісно-діяльнісний підхід, який у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи полягає в забезпеченні розвитку і саморозвитку особистості студента на основі виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності [196, с. 102]. В. Імбер виокремлює мотиваційний підхід [83, с. 85]. О. Шиман надає перевагу особистісно-мотиваційному підходу, який проявляється у ставленні майбутнього вчителя початкової школи до оволодіння новими інформаційними технологіями навчання, у готовності використовувати їх у своїй професійній діяльності [227, с. 177].

Отже, визначення комплексу методологічних підходів обумовлюється метою або необхідним завданням, які постають перед дослідником і яку

потрібно вирішити, та закономірностями навчання. Таким чином, у контексті нашого дослідження важливо підібрати ті методологічні підходи, які найбільш оптимально забезпечать розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз літератури дав змогу встановити, що для розвитку педагогічної креативності найбільш ефективними є особистісно орієнтований, компетентнісний, синергетичний, акмеологічний підходи.

Особистісно орієнтований підхід передбачає співтворчість студента та викладача в освітньому процесі. Цей підхід передбачає, що студент є головним під час навчання, а основне завдання викладача полягає у тому, щоб розкрити індивідуальні особливості майбутнього педагога, його здібності та допомогти йому розкрити їх. Основні теоретичні положення про особистісно орієнтований підхід відображені у працях М. Алексєєва [3], І. Беха [20], О. Дубасенюк [158], О. Пехоти [150] та ін. У своїх дослідженнях висловлювали думку про те, що вищезгаданий підхід є дієвим для розвитку креативності зазначали такі науковці: Т. Бузовська [31], О. Дунаєва [63], Н. Міщенко [131] та ін. На думку О. Дунаєвої, формування педагогічної креативності майбутніх учителів в умовах особистісно орієнтованого підходу базується на індивідуально-творчому розвитку особистості, що передбачає не запам'ятовування та репродукування інформації, а її творче перетворення, знаходження в ній особистісного сенсу, формування до неї особистісного ставлення, оцінку її важливості, розуміння виховної потужності педагогічних ідей, теорій, методичних рекомендацій [63]. Таким чином, вищезазначений підхід допоможе розкрити та розвинути творчі здібності майбутнього педагога, усвідомити себе як особистість та майбутній професіонал, сформувати індивідуальний стиль креативно-професійної діяльності майбутнього педагога початкової школи.

Компетентнісний підхід у сучасній системі освіти є одним із провідних. Це зумовлює значну кількість наукових досліджень з проблем компетентнісного підходу (Н. Бібик [22], І. Драч [60], О. Заблоцька [69], О. Пометун [154], Г. Селевко [165] та багато ін.). Дослідник В. Лунячек, розглядаючи професійну

підготовку студентів (слухачів) в умовах ЗВО з позицій компетентнісного підходу, зазначає, що її результатом є формування компетентності щодо майбутньої професійної діяльності (відповідних знань, розумінь, умінь, цінностей, інших особистих якостей), які набула та здатна продемонструвати особа після завершення навчання в межах певної спеціальності [119, с. 159–160]. Важливим для нашого дослідження є твердження, що компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях [214]. Отже, компетентнісний підхід безпосередньо допомагає розвивати такі ознаки педагогічної креативності, як здатність вирішувати проблемні ситуації, творчо підходити та оригінально вирішувати завдання з урахуванням знань та накопиченого життєвого та професійного досвіду.

Нині синергетичний підхід є новим виміром навчально-освітнього процесу [107, с. 3]. Під педагогічною синергетикою В. Кремень визначає сферу педагогічного знання, яка ґрунтується на законах і закономірностях синергетики, тобто законах і закономірностях самоорганізації та саморозвитку педагогічної, тобто освітньо-виховної, системи. Вона дає можливість по-новому підійти до розроблення проблем розвитку педагогічних систем і педагогічного процесу, розглядаючи їх насамперед із позиції відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток [107, с. 3–4]. У свою чергу Л. Ткаченко зазначає, що особливе значення має застосування синергетичного підходу для розвитку креативності (креативної особистості). Дослідницею визначено методологічні орієнтири для розвитку креативності за умови застосування синергетичного підходу:

- 1) ставлення до особистості як до відкритої системи, в якій постійно відбувається обмін інформацією, яка підвладна різноманітним впливам оточуючого середовища, у якій постійно змінюють один одного стани нерівноважності й спокою, що сприяє її розвитку;

2) врахування того, що особистість є системою, яка постійно самодетермінується й саморозвивається, і розвиток її в принципі не обмежений;

3) саморозвиток, базуючись на креативності, виступає чинником самотворчості особистості;

4) виховний вплив на особистість має відбуватися в суб'єкт-суб'єктній педагогічній взаємодії, в якій розвиваються обидва суб'єкти, за допомогою м'якого управління (врахування флуктуацій і можливості надмалого впливу);

5) педагогічний вплив має бути орієнтований на внутрішні потреби і властивості суб'єкта розвитку, а отже, має спонукати до креативних рішень та творчості відповідно до здібностей та обдарувань особистості;

6) саморозвиток креативності особистості, творчі вияви здійснюються на основі її духовності, збагаченню якої має передусім сприяти суб'єкт впливу [197].

Акмеологічний підхід – базисна узагальнююча категорія, що передбачає сукупність принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові та практичні проблеми в обсязі їх реального онтологічного буття.

Акмеологічний підхід спирається на проблематику розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів підготовки. Суть акмеологічного підходу полягає у вивченні особистості як цілісного феномена; орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу. За умов застосування акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їхньої підготовки і вдосконалення [6, с. 17–18].

Акмеологічний підхід для розвитку педагогічної креативності, на нашу думку, полягає у підсиленні професійної мотивації, виявленні, стимулюванні і використанні творчого потенціалу особистості.

Під педагогічними принципами розуміють систему основних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості [210]. У педагогіці виокремлюють загальнопедагогічні та спеціальні принципи. До загальних принципів організації освітнього процесу відносять: принцип цілеспрямованості; принцип зв'язку навчання з життям; принцип науковості; принцип доступності, врахування вікових та індивідуальних особливостей; принцип систематичності, послідовності; принцип свідомості, активності, самодіяльності, творчості у педагогічному процесі; принцип зв'язку навчання й виховання із суспільно корисною, продуктивною працею; принцип наочності; принцип колективного характеру виховання і навчання; принцип поваги до особистості у поєднанні з розумною вимогливістю до неї; принцип вибору оптимальних методів, форм, засобів навчання і виховання; принцип міцності, усвідомленості і дієвості результатів навчання, виховання і розвитку; принцип комплексного підходу до навчання й виховання [210]. Вважаємо доцільним дотримання загальних принципів та виокремити спеціальні, які допоможуть досягнути позитивного результату для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Праці дослідників, присвячені цій проблемі (О. Власенко і О. Дубасенюк [62], І. Левін [114], С. Сисоєва [169], А. Хуторської [219]) були проаналізовані нами та створили теоретичне підґрунтя для виокремлення спеціальних принципів. Отже, до спеціальних принципів відносимо: принцип творчої співпраці, саморозвитку, стимулювання креативності.

Принцип творчої співпраці передбачає реалізацію спільної творчої взаємодії студентів один з одним, а також з викладачем, що націлює, керує творчим процесом та є його активним учасником. Цей принцип допоможе майбутньому педагогу проявляти власні творчі здібності, обмінюватись творчим досвідом з іншими, бути активним учасником процесу творчості. Зазначений принцип допоможе студентам з низьким рівнем креативності підвищити свій рівень за рахунок взаємодії з іншими майбутніми педагогами з більш вищим рівнем креативності, а включення викладача допоможе уникнути

бар'єрів, що можуть гальмувати процес творчості, проявити розкутість, відкритість до нового. На думку Є. Щербакової «Співтворчість сприяє подоланню стереотипів, розкриттю творчого потенціалу кожної особистості в колективі» [248, с. 21].

Принцип саморозвитку. В основі цього принципу покладена внутрішня мотивація майбутнього педагога до власного професійного та особистісного розвитку. Педагогічна креативність проявляється у процесі саморозвитку майбутнього педагога. Оскільки саме у процесі самовдосконалення особистість застосовує свої здібності, прагне вдосконалити себе і оточуючий світ, що є проявом креативності. Таким чином, принцип саморозвитку передбачає розвиток педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи.

Принцип стимулювання креативності. Цей принцип є особливо важливим у освітньому процесі. Студенти, які підійшли до виконання завдань творчо, проявили креатив, мають почути схвалення їхньої роботи. На нашу думку, якщо студент не буде чути похвали, то можливо у майбутньому він не матиме бажання здійснити свою роботу творчим шляхом. Кожній особистості важливо відчувати, що її робота варта уваги. Дослідниця І. Дичківська з цього приводу зазначає, що у процесі розвитку творчих здібностей несхвальна оцінка творчих спроб є неприпустимою для педагога [58].

Усі визначені принципи є взаємопов'язаними один з одним та створюють разом із загальнодидактичними принципами оптимальну систему вимог, реалізація яких забезпечить розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи (рис. 2.8.).

Ціннісно-мотиваційний блок моделі включає в себе мотиви, потреби, інтереси. Цей блок відображає особистісну складову професії вчителя. Під мотивами у психології розуміють усвідомлені спонукання людини до діяльності або поведінки [35]. П. Пашкевич зазначає, що при виборі професії вчителя людина керується такими мотивами: бажанням бути у студентському колективі, значимістю професії вчителя, перспективністю, відповідними

Рис. 2.8. Принципи розвитку педагогічної креативності в умовах вищої школи

інтересами, сімейними традиціями, отриманням вищої освіти [145]. У свою чергу А. Степанко провела дослідження та визначила, що соціальні, пізнавальні та естетичні мотиви є найбільш значимими та переважають у виборі професії вчителя початкових класів [182]. Проаналізувавши праці з цієї проблеми, нами були визначені такі мотиви майбутнього вчителя, що сприятимуть розвитку педагогічної креативності: пізнавальні (розвивати свої здібності, зокрема творчі), творчі (бути креативним у майбутній професійній діяльності), соціальні (навчати інших творчо, приносити користь суспільству).

Мотиви тісно пов'язані з потребами і навпаки. Їх зв'язок виявляється в тому, що потреби реалізуються в поведінці і діяльності [35]. Ми вважаємо, що для розвитку педагогічної креативності майбутній вчитель початкової ланки освіти має мати таку сукупність потреб: самоствердження (визначення значимості своєї особи майбутнім вчителем), потреба реалізувати свої здібності (передбачає застосування своїх умінь, навичок, здібностей у різних видах діяльності), здобути професію (бути суспільно значимим), створювати нові продукти діяльності (визначає самореалізацію, бажання бути корисним для інших). Взаємозв'язок мотивів та потреб показаний на рис. 2.9.

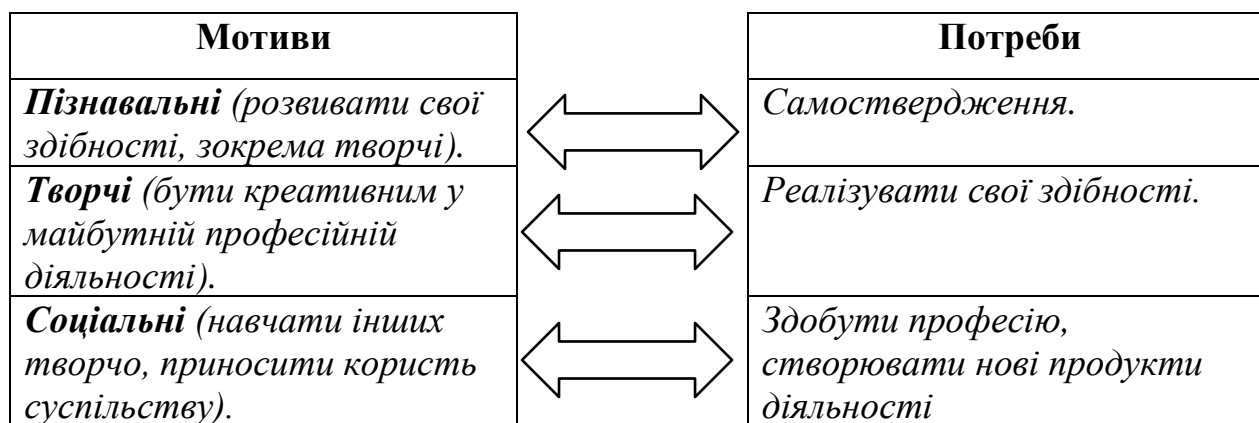

Рис.2.9. Взаємозв'язок мотивів та потреб майбутнього вчителя початкової школи у контексті розвитку педагогічної креативності

Поняття інтерес трактується як спрямованість особистості на певний предмет, явище. В інтересах більш за все виражається пізнавальна потреба людини. Наявність інтересів виступає сприятливою передумовою діяльності, навчання [35]. Ми визначили інтереси, які, на нашу думку, будуть найбільш сприятливі для розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя. Ними є: інтерес до професії, до процесу творчості, дітей та їхнього розвитку.

Змістовий блок включає в себе теоретичну та практичну підготовку. Теоретична підготовка представлена фаховими дисциплінами (дисципліни циклу професійної та практичної підготовки). Визначений дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін (пункт 1.3.), дав нам змогу врахувати основні теоретичні акценти підготовки майбутніх фахівців на які слід зосередити увагу (додаток Б). Однак, серед усіх фахових дисциплін ми виокремили ті, у процесі викладання яких ми будемо впроваджувати модель, а саме: «Теорія та методика виховання», «Інформаційні технології навчання», «Основи педагогічної творчості», «Педагогічні технології в початковій школі». Теоретична підготовка включає також варіативну частину – авторський навчальний курс «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи». Навчальний курс за своїм змістовим наповненням створений так, щоб підвищити рівень кожного критерію. У програму курсу включено інноваційні

методи навчання, а також нетрадиційні форми організації навчальної діяльності. Вибір кожного методу визначався метою, яку потрібно досягти на занятті, а також обирався найоптимальніший метод, який, на нашу думку, сприяв кращому засвоєнню матеріалу, удосконаленню вмінь, навичок. Оскільки метою нашого дослідження є розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін, то вважаємо, що важливою є практична підготовка, яка передбачає практичні, лабораторні та семінарські заняття.

Організаційно-процесуальний блок включає в себе форми, методи, технології і засоби навчання, етапи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи та педагогічні умови.

Основною формою теоретичної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО є лекція. Вона забезпечує майбутніх педагогів системою необхідних знань з обраного фаху. До форм організації освітнього процесу відносимо також практичні, лабораторні, семінарські заняття, самостійну роботу та нетрадиційні форми їх організації.

У педагогічному дискурсі науковці по-різному тлумачать поняття «методи навчання». М. Фіцула охарактеризовує методи навчання як спосіб упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителів та учнів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання [210, с. 129]. У свою чергу А. Кузьмінський визначає методи навчання як упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань [110, с. 150]. Отже, саме за допомогою методів навчання викладач може досягнути поставленої мети та розв'язати освітні завдання. Відповідно до мети нашої моделі, важливо підібрати ті методи, що найбільш оптимально забезпечать її реалізацію.

Поряд із традиційними методами навчання широкого поширення набули інноваційні методи. Інноваційне навчання спонукає студентів до ініціативності, творчого підходу та активної позиції у всіх видах навчальної діяльності, передбачає не отримання, а здобування, створення, конструювання знань, умінь,

компетентностей самим студентом, що значно підвищує результативність навчання [23, с. 70]. Головними ознаками інноваційного навчання є:

- орієнтація на розвиток особистості кожного студента, формування його готовності до реального життя та професійної діяльності, до розвитку творчого мислення, критичного аналізу навколишнього світу й себе в ньому;

- формування готовності студента до постійного оволодіння новими видами діяльності й спілкування;

- високий рівень активності студентів, викладач виступає в ролі педагога-менеджера і режисера навчання; студент виступає як суб'єкт діяльності разом з викладачем, а його особистісний розвиток виступає як одна з головних освітніх цілей;

- заохочення і підтримка ініціативи студентів, поступовий і цілеспрямований перехід від навчання і виховання до формування здатностей до самонавчання і самовиховання;

- участь кожного студента у визначенні мети, завдань, ухваленні рішень;

- у процесі навчання розкриваються й залучаються сутнісні сили кожної особистості, мобілізуються її задатки, здібності, обдарованість;

- на перший план висувуються творчі, дослідницькі, продуктивні завдання, що визначають суть і мотиви вибору навчальних репродуктивних завдань;

- формується новий тип організації мотиваційної сфери студента, де мотиви самоактуалізації, співтворчості, самопізнання впливають на загальну креативність студента і сприяють створенню нової позиції особистості [97]. Таким чином, використання інноваційних методів навчання безпосередньо впливає на розвиток креативності студента, що є метою нашого дослідження.

Вартий уваги той факт, що у педагогіці існує декілька класифікацій інноваційних освітніх технологій (І. Дичківська [58], І. Підласий [152], Г. Селевко [166] та ін.). У нашому дослідженні ми будемо послуговуватись класифікацією С. Шевчук, яка визначила найбільш розповсюджені у педагогічній практиці інноваційні технології навчання професії. Автор до них

відносить: технологію ситуаційного навчання (кейс-метод); ігрові технології; проектну технологію; технологію проблемного навчання; інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ); технологію розв'язування винахідницьких завдань, портфоліо [226, с. 19]. Незважаючи на активне розповсюдження інноваційних методів навчання вважаємо, що їх доцільно раціонально використовувати разом із традиційними (рис.2.10.).

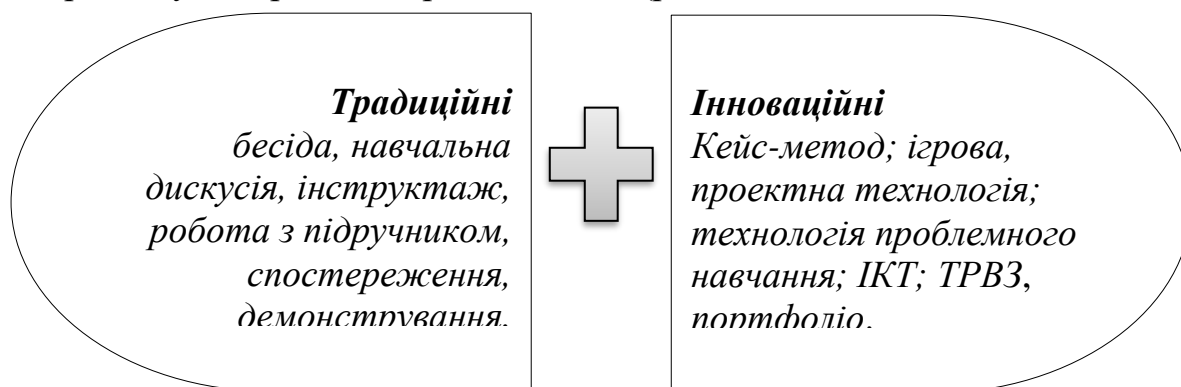

Рис. 2.10. Поєднання традиційних та інноваційних методів і технологій навчання у процесі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

Для кращого засвоєння студентами навчального матеріалу використовують різні засоби навчання. До засобів навчання відносимо: підручники, посібники, наочний матеріал, Інтернет ресурси та ТЗН.

Важливим компонентом організаційно-процесуального блоку нашої моделі є виокремлення етапів розвитку педагогічної креативності. Семантика лексеми «розвиток» має процесуальний зміст. У педагогічній думці під процесом навчання розуміють педагогічно обґрунтовану, послідовну, безперервну зміну актів навчання, у процесі якої виконуються завдання розвитку та виховання особистості [146]. Акти навчання означимо поняттям «етапи», а їх впровадження сприятиме реалізації нашої мети. Отже, ми виокремили такі етапи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи:

- 1) мотиваційно-ціннісний (початковий);
- 2) креативно-діяльнісний (основний);
- 3) рефлексійно-оцінний (завершальний).

Вважаємо доцільним охарактеризувати зміст кожного етапу. Мотиваційно-ціннісний (початковий) етап розвитку педагогічної креативності передбачає формування в майбутніх педагогів професійних цінностей, сприяння позитивної налаштованості на майбутню професійно-креативну діяльність. На цьому етапі важливе місце посідає мотивація до розвитку педагогічної креативності. Майбутні педагоги мають ознайомитись з якостями, якими має володіти вчитель початкової школи, усвідомити важливість цієї професії та її відповідальність. У цей період актуально висвітлити позитивні моменти розвитку педагогічної креативності, пояснити студентам особливості цієї інтегральної особистісно-професійної якості, розповісти яким чином вона проявляється у професійній діяльності. Цей етап характеризується активним стимулюванням студентів до творчості та співтворчості. Зазначений етап відповідає ціннісно-мотиваційному блоку нашої моделі і покликаний сформулювати мотиви, потреби та інтереси студентів, що сприятимуть розвитку педагогічної креативності.

Кінцевим результатом упровадження мотиваційно-ціннісного (початкового) етапу розвитку педагогічної креативності є позитивна налаштованість майбутніх педагогів на розвиток педагогічної креативності, усвідомлення її важливості; сформованість професійних цінностей, ознайомлення з професіограмою вчителя початкової школи; підготовленістю студентів до активної творчої (індивідуальної та групової) діяльності. Таким чином, цей етап є так званою «підготовкою» студентів для подальшого розвитку педагогічної креативності.

Креативно-діяльнісний (основний) етап націлений на активне залучення студентів до креативної діяльності у навчально-виховному процесі під час вивчення фахових дисциплін; набуття знань про педагогічну креативність та інноваційні технології навчання. На цьому етапі активізується когнітивний, особистісний та діяльнісний критерії педагогічної креативності; відбувається зміщення акценту з репродуктивної педагогічної діяльності на інноваційно-креативну. Характерним є зникнення психологічних бар'єрів, які перешкоджають

проявам творчих здібностей. Отже, цей етап є основним у процесі розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів початкової школи.

Наслідками реалізації креативно-діяльнісного (основного) етапу є володіння знаннями про педагогічну креативність, інноваційні технології навчання молодших школярів; підвищення рівня розвитку креативних особистісно-професійних якостей; посилюється прагнення до удосконалення професійних компетентностей.

Рефлексійно-оцінний (завершальний) етап прогнозує усвідомлення студентом себе як креативної особистості, здатної реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем, виявляти креативність під час майбутньої професійно-педагогічної діяльності тощо; сформованістю професійних орієнтирів, зокрема на креативно-інноваційну діяльність; осмислення майбутніми педагогами свого креативного потенціалу, бажанням застосовувати його в подальшому; закріплення набутих знань та вмінь; усвідомлення значення набутих якостей в умовах ЗВО та школи першого ступеня. Таким чином, на цьому етапі всі критерії педагогічної креативності об'єднуються в одну цілісну систему.

Результатом вищезазначеного етапу має бути комплексний розвиток педагогічної креативності майбутнього фахівця, усвідомленість значення цієї якості, бажання розвивати її у майбутньому.

Організаційно-процесуальний блок включає визначені та обґрунтовані педагогічні умови (див. пункт 2.3.).

Результативний блок моделі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи включає в себе критерії, показники та рівні розвитку зазначеної якості. Цей блок допоможе здійснити діагностику та оцінити результати ефективності визначених педагогічних умов.

Оскільки ми обрали для нашого дослідження структурно-функціональну модель, вважаємо доцільним охарактеризувати функції, які вона виконує:

- аксіологічну (полягає в формуванні професійних цінностей, високих ідеалів вчителя початкової школи, сприйняття креативності як засобу професійного та особистісного самовдосконалення);
- гносеологічну (полягає у пізнанні нових знань через творчий акт);
- контрольню-оцінну (за допомогою критеріїв, показників та рівнів розвитку педагогічної креативності здійснюється діагностика та корекція діяльності);
- об'єднувальну (усі структурні компоненти моделі є взаємопов'язаними, тому можуть розглядатись і функціонувати в комплексі).

Отже, відповідно до поставленої мети та завдань дослідження структурно-функціональна модель складається із цільового, концептуального, ціннісно-мотиваційного, змістового, організаційно-процесуального, результативного блоків, що виступають як цілісна система, елементи якої взаємопов'язані. Складність феномену педагогічної креативності та її розвитку потребувало теоретичного обґрунтування елементів моделі. Розглянута структурно-функціональна модель не вичерпує усієї багатогранності досліджуваного феномену, однак усі визначені елементи та критерії є найбільш значущими для нашої розвідки. Створена модель дає змогу перейти до наступного етапу нашого дослідження – реалізації цієї моделі під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

2.3. Педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи в контексті професійного навчання

Проаналізувавши ситуації проявів креативності в різних професіях, навіть нетворчих, Т. Любарт дійшов до висновку, що творчість можлива у будь-якому професійному контексті, але вірогідність новаторства підвищується, якщо організація допускає і підтримує творчість своїх співробітників [120]. Для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи необхідно визначити педагогічні умови, які сприяли б цьому. Для вирішення поставленого завдання вважаємо доцільним здійснити аналіз понять «умова» та «педагогічні умови».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подані такі визначення слова «умова»: «необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності за яких відбувається або здійснюється що-небудь» [34, с. 1506]. У філософському словнику поняття «умова» означено як категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує [209, с. 703]. Тобто під умовою розуміють певні обставини, які перешкоджають або, навпаки, сприяють чомусь. У психологічній теорії «умовою» позначають сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища [101, с. 206].

У педагогічному дискурсі вчені по-різному тлумачать поняття «педагогічні умови». Педагогічні умови – це особливості організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості студента, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення [65, с. 136]. На думку Ю. Бабанського, педагогічні умови – це відповідні фактору педагогічні обставини, які сприяють (або протидіють) проявам педагогічних закономірностей, обумовлених дією факторів [10, с. 80]. А Багдуєва під педагогічними умовами розуміє обставини

процесу навчання і виховання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання з метою досягнення дидактичних цілей [11, с. 12]. Отже, під педагогічними умовами розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи розуміємо сукупність необхідних взаємопов'язаних обставин, впровадження яких, у освітній процес ЗВО, сприятиме здійсненню поставленої дидактичної мети.

У педагогічній теорії виокремлено два рівні педагогічних умов. Перший рівень педагогічних умов – це особистісні характеристики студентів, які детермінують успішність протікання навчально-виховного процесу. Другий рівень педагогічних умов – безпосередні обставини реалізації процесу (навчання, виховання) – власне класичні педагогічні умови:

- змісту та організації діяльності студентів;
- міжособистісних відносин, спілкування в групі;
- відносини педагогів зі студентами;
- адаптація студентів до нового освітнього середовища;
- взаємодії навчального закладу з навколишнім середовищем тощо [190, с. 90–92.].

Отже, у нашому дослідженні ми будемо визначати «класичні» педагогічні умови, які сприятимуть розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів. Для визначення педагогічних умов розглянемо погляди вчених на зазначену проблему.

Науковець С. Смірнов зазначає, що умови або фактори, що впливають на перебіг творчої діяльності, бувають двох видів: ситуативні та особистісні. До останніх відносяться стійкі властивості, риси особистості або характеру людини, які можуть впливати на стани, викликані певною ситуацією. До ситуативних чинників, що негативно впливають на творчі можливості людини, відносяться: ліміт часу; стан стресу; стан підвищеної тривожності; бажання швидко знайти рішення; сильна або дуже слабка мотивація; наявність фіксованої установки на конкретний спосіб вирішення; невпевненість у своїх

силах; страх; підвищена самоцензура; спосіб пред'явлення умов завдання, що провокує невірний шлях вирішення тощо.

До особистісних факторів, що негативно впливають на процес творчості, відносять: конформізм; невпевненість в собі (часто супроводжується загальною низькою самооцінкою), а також занадто сильну впевненість (самовпевненість); емоційну пригніченість і стійке домінування негативних емоцій; відсутність схильності до ризику; домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху; високу тривожність як особистісну рису; сильні механізми особистісного захисту та ряд інших. Серед особистісних рис, що сприяють творчому мисленню, виокремлюють наступні: впевненість у своїх силах; домінування емоцій радості і навіть певну частку агресивності; схильність до ризику; відсутність страху здатися дивним і незвичайним; відсутність конформності; добре розвинене почуття гумору; наявність багатой за змістом підсвідомості (бачення різноманітних за змістом снів, володіння підпороговою чутливістю, переживання феномену синестезії тощо); любов до фантазування і побудови планів на майбутнє тощо [174, с. 99–100].

С. Смірновим наведено деякі рекомендації, які допомагають розвинути креативність у освітньому процесі. Автор рекомендує: не придушувати інтуїцію учня; формувати в учня впевненість у своїх силах; максимально спиратися у процесі навчання на позитивні емоції (подиву, радості, симпатії, переживання успіху тощо); стимулювати прагнення учня до самостійного вибору цілей, завдань і засобів їх вирішення; заохочувати схильність до ризикованої поведінки; не допускати формування конформного мислення, боротися з угодовством і орієнтацією на думку більшості; розвивати уяву і не пригнічувати схильність до фантазування; формувати чутливість до протиріч, вміння виявляти і свідомо формулювати їх; частіше використовувати в навчанні завдання відкритого типу; ширше застосовувати проблемні методи; навчати учнів спеціальним евристичним прийомам рішення задач різного типу; спільна дослідницька діяльність з викладачем; заохочувати прагнення людини

будь-якого віку бути самим собою, його вміння слухати своє «Я» і діяти відповідно до його «порад» [174, с. 102–103].

Психолог Л. Єрмолаєва-Томіна вважає, що головною умовою розвитку креативності є пробудження адаптаційного рефлексу (творчий викладач-творчий студент). Наступною умовою є поєднання і одночасний розвиток образотворчих і творчих навичок – оволодіння творчими операціями з відпрацюванням виразних засобів мови образотворчого мистецтва. Не менш важливою умовою формування здібностей до художньої і творчої діяльності є дотримання принципу диференціації та інтеграції. Всі здатності до творчості необхідно будувати на розвитку психічних процесів – сприйнятті, пам'яті, мисленні і уяві. У формуванні творчих здібностей обов'язковим є самопізнання і пошук індивідуального стилю діяльності з опорою на психофізіологічні особливості, які включають: швидкість включення в роботу, тривалість працездатності, умови, необхідні для пробудження і протікання творчості. Крім того, необхідні систематична і постійна включеність у творчість і пошук нового у процесі виконання всіх видів діяльності, вимога не притримуватись стандартів та шаблонів. Підтримці творчого потенціалу сприяє постановка нових завдань і цілей, оволодіння більш складними видами творчої діяльності [68, с. 213–215].

Автори монографії «Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології» вважають, що для формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя важливо застосовувати індивідуально орієнтований підхід, а одним із основних методів є особистісно зорієнтований тренінг, в якому акцентується увага на розвиток особистісних якостей. Також важливим засобом є вироблення позитивної Я-концепції. Велику роль у цьому процесі відіграє застосування ігрових форм навчання, групових дискусій, розв'язання педагогічних задач та створення умов психологічної захищеності [147, с. 157–167].

Розвиток креативних здібностей безпосередньо пов'язаний з мотивацією особистості. Т. Любарт з цього приводу зазначає, що говорячи про креативність варто розрізняти два типи мотивації – внутрішню і зовнішню. Під внутрішньою мотивацією розуміють збудники, або внутрішні бажання, які задовольняються в

результаті виконання завдання. При зовнішній мотивації ми приділяємо увагу не стільки проблемі, скільки винагороді, яку зможемо отримати ззовні після її вирішення [120].

Умови розвитку креативності можуть бути сприятливими та навпаки. У своєму дослідженні М. Кашапов вважає, що істотну роль у затримці розвитку креативності студентів відіграють викладацькі бар'єри: відсутність мотивації на творче викладання; страх перед невдачею; страх критики, осуду з боку консервативно-мислячих колег, побоювання бути «білою вороною»; небажання йти на конфлікт; боязнь інновацій, уніфікація навчальних заходів. Ще одним бар'єром є «запедагогізованість» – авторитарний стиль педагогічного спілкування, зайва жорсткість в оцінці вчинків учнів, іноді обмеження їхньої фантазії, власної думки в підході до тієї чи іншої навчальної задачі [89, с. 226].

Одним із важливих бар'єрів, що перешкоджає прояву креативності є «психологічна інерція». За визначенням авторів посібника «Креативна педагогіка» – це звичка до стандартних дій у типових ситуаціях або завзяте прагнення людини думати і діяти відповідно до вироблених і набутих звичок і уявлень [205, с. 55].

Українськими педагогами накопичений значний досвід розвитку креативності майбутніх учителів. У своєму дисертаційному дослідженні І. Гриненко довів, що рівень креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю можна підвищити за рахунок організації знаково-символьної діяльності на основі технології креативного багаторівневого кодування інформації; аксіологізації гуманітарних знань завдяки рефлексії їх ціннісного та смислового аспектів і актуалізації основних аксіологічних ідей Добра, Істини, Краси; створення на заняттях креативного клімату в наслідок усунення бар'єрів креативності [50]. Педагог О. Дунаєва визначила такий комплекс педагогічних умов, що сприяють формуванню педагогічної креативності: усвідомлення студентами на рівні переконань соціально-професійної вагомості педагогічної креативності через організацію педагогічного спілкування в підсистемі «викладач-студент-учень», підґрунтям якого виступають інноваційні процеси в

освітній галузі; створення педагогічно-креативного середовища у вищій школі; сприяння розвитку позитивної професійної Я-концепції майбутніх учителів [64]. Дослідниця І. Шахіна доводить, що використання засобів мультимедіа є ефективною умовою формування креативності майбутніх учителів математики [225]. В. Фрицюк вважає, що розвинути високий рівень креативності майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки можна досягти за допомогою таких педагогічних умов: розвиток творчої мотивації; формування чітких уявлень про сутність креативності; активізація самостійної творчо-пошукової діяльності; забезпечення зразків креативної поведінки; створення підтримуючого середовища [212]. Н. Міщенко, досліджуючи шляхи розвитку професійної креативності, визначила такі педагогічні умови: сприяння розкриттю творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі теоретичної і практичної підготовки; розробка й реалізація в навчальному педагогічно-креативному середовищі системи різнорівневих творчих завдань, психолого-педагогічних тренінгів, тестів; застосування технології формування творчої особистості, інформаційно-комунікаційної, проектної, інтерактивної, кредитно-модульної технологій навчання [131]. Аналіз дисертаційних праць [50; 64; 131; 212; 225] дав змогу з'ясувати, що визначення педагогічних умов дослідниками відбувається шляхом глибокого аналізу проблеми розвитку креативності та специфіки підготовки студентів відповідного профілю навчання, а також об'єкта та предмета дослідження.

У контексті нашого дослідження важливим є висновок І. Подорожної, здійснивши аналіз наукових джерел, дослідниця виявила основні шляхи розвитку креативності майбутніх учителів різних профілів навчання:

- 1) формування чітких уявлень про сутність креативності;
- 2) формування стійкої творчої мотивації;
- 3) створення установки на саморозвиток та самовдосконалення креативних якостей особистості;
- 4) створення на заняттях креативного клімату;

- 5) активізація науково-дослідницької діяльності;
- б) використання різноманітних інноваційних педагогічних технологій, які сприяють розвитку креативності [153, с. 249].

На думку Т. Яковенко, важливими є наступні умови розвитку креативності:

- реалізація принципів гуманістичної психології у взаємодії викладача й студента;
- створення клімату взаємної довіри, психологічної безпеки;
- забезпечення незалежності у виборі й прийнятті рішень;
- реалізація принципів розвивального навчання – проблемності, діалогічності, індивідуалізації;
- використання інтелектуальних завдань, які неможливо вирішити звичайним способом;
- обмін думками й питаннями між членами групи, між групою й викладачем;
- прийняття різних аспектів креативності: усних і письмових відповідей, що мають літературну або нелітературну форму походження або реакції іншої людини;
- надання можливості активно задавати питання [251].

Отже, спираючись на праці дослідників із зазначеної проблеми, ми дійшли висновку, що для розвитку креативності майбутніх учителів початкової школи важливими є:

- розвинуті творчі здібності студента;
- спеціально створене середовище;
- наявність «креативного зразку», тобто викладача;
- постійна включеність студента в творчий процес;
- стійка внутрішня мотивація;
- позитивна «Я-концепція» майбутнього фахівця;
- застосування індивідуально орієнтованого підходу;
- бажання самопізнання, саморозвитку;

– використання проблемних задач, евристичних прийомів, задач відкритого типу, ігор, розв’язування педагогічних задач під час фахової підготовки.

Таким чином, на основі здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів констатувального етапу експерименту нами були визначені такі педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін:

– реалізація дидактико-розвивального потенціалу дисциплін фахового циклу через наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей і структури педагогічної креативності вчителів початкової школи;

– створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації особистісного потенціалу майбутніх учителів початкової школи;

– використання креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін.

Однією з визначених умов є реалізація дидактико-розвивального потенціалу дисциплін фахового циклу через наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей і структури педагогічної креативності вчителів початкової школи. Професійна педагогічна освіта володіє широкими можливостями для розвитку креативності. У пункті 1.3. нашого дослідження ми здійснили спробу визначити дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін. Під потенціалом розуміють можливості, наявні продуктивні сили, що можуть бути реалізовані в перспективі [57, с. 8]. Реалізацію визначеного потенціалу пропонуємо здійснювати за рахунок наповнення змісту фахових дисциплін проблемними завданнями. Базисом проблемного навчання є конструювання завдань творчого характеру, що активізують інтелектуальну активність студентів, воно стимулює початковий процес та сприяє виробленню психологічної установки на подолання пізнавальних труднощів. Проблемний характер мають лише ті завдання, які містять практичну чи теоретичну трудність, яка потребує дослідницької активності [117; 126; 127]. Під час

розв'язання проблемних завдань, у контексті нашого дослідження, важливим є урахування особливостей і структури педагогічної креативності. Таким чином, це допоможе, розвивати педагогічну креативність усвідомлено і глибоко, а також активізувати потенціал студентів саме на розвиток педагогічної креативності.

Наступною умовою є створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації особистісного потенціалу майбутніх учителів початкової школи. На думку В. Ясвіна, освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [253, с. 14]. У педагогіці завжди актуальним залишається проблема створення освітнього середовища, яке в найбільш повній мірі розкриває різні види здібностей студента. Концепцію креативного освітнього середовища розробив К. Кречетніков. За визначенням науковця, креативне освітнє середовище являє собою багатовимірну індивідуалізовану самоорганізаційну цілісність, призначену для створення умов, що сприяють розвитку творчих здібностей учнів, а також забезпечує їхню самореалізацію і особистісний ріст [108, с. 12]. Як вважає автор, глобальною метою функціонування креативного освітнього середовища ЗВО є створення умов, максимально сприятливих для задоволення потреб самоактуалізації кожної особистості, підготовки висококультурних, морально і фізично здорових висококваліфікованих кадрів, здатних самостійно і компетентно вирішувати завдання управління людьми і технікою, швидко орієнтуються в найскладніших ситуаціях, що володіють творчим мисленням, активною життєвою позицією, навичками самоосвіти, самовиховання, самоаналізу [108, с. 17–18]. Креативне освітнє середовище надає кожному студенту можливість (самостійного або у взаємодії з педагогом, який виступає в ролі старшого товариша, партнера) формування індивідуалізованої освітньої траєкторії [94, с. 308].

Розглянемо основні шляхи створення освітнього середовища, що сприяє формуванню творчої особистості (за К. Кречетніковим). Основним чинником є

гуманізація навчального процесу (головний прояв гуманізації – це розвиток особистості). Середовище повинне мати високий ступінь невизначеності, потенційної багатоваріантності й принципової незавершеності. Невизначеність мобілізує тих, хто навчається, на активний пошук власних орієнтирів, а не на пасивне прийняття готового; багатоваріантність забезпечує можливість пошуку; незавершеність стимулює розвиток уяви, фантазії, проєктивних початків. Креативне освітнє середовище повинне мати великий ступінь свободи, оскільки свобода є специфічною формою активності. Освітнє середовище вищої школи повинне відповідати наступним основним вимогам:

- 1) відсутність правил, які регламентують дії тих, хто навчається, хід їхньої думки, шляхи пізнання; надання їм волі й самостійності;
- 2) наявність великої інформаційної бази, що забезпечує одержання всіх необхідних відомостей;
- 3) наявність позитивних передових зразків творчої діяльності й можливості оцінити її результати;
- 4) створення умов для максимального розкриття творчого потенціалу кожного, хто навчається, в процесі активної пошукової діяльності, стимульованої прагненням домогтися результату не гіршого, ніж зразковий;
- 5) відсутність обмежень у часі, які не дозволяють створити вільну, невимушену атмосферу творчості [109].

Таким чином, концепція креативного освітнього середовища побудована з урахуванням усіх аспектів розвитку креативності. На нашу думку, креативне освітнє середовище є так званим «фундаментом» для розвитку педагогічної креативності, адже воно покликане розкривати творчі здібності майбутнього фахівця безпосередньо у процесі навчання. Креативне середовище хоча і є однією з наших педагогічних умов, теж включає ряд вимог, які потребують дотримання. Отже, здійснений інформаційний огляд проблеми створення креативного середовища дав підстави зробити припущення, що його створення допоможе актуалізувати особистісні ресурси майбутнього вчителя початкової школи,

допоможе йому вільно входити у творчий процес та зрозуміти що саме його мотивує та служить стимулом для виявлення педагогічної креативності.

Важливою умовою розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи є використання креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін. Основною особливістю інноваційної освіти є те, що вона спонукає суб'єктів навчання до активності, творчості, застосування знань, здобутих під час навчання та у процесі життя загалом [113, с. 5]. Інноваційний підхід до навчального процесу спрямований на особистісний розвиток майбутніх фахівців, їхню здатність оволодівати новим досвідом на основі цілеспрямованого формування творчого і критичного мислення [84, с. 75]. Отже, інноваційна освіта покликана розвивати особистість студента, зокрема і його творчі здібності. Під інноваційними педагогічними технологіями у педагогічних джерелах розуміють цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів, педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів [58, с. 338–339]. Під час створення моделі (пункт 2.2.) ми визначили основні технології, які будемо застосовувати для розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів. Обґрунтуємо вибір кожної технології, розкриємо її значення для розвитку представленої якості.

Технологія ситуаційного навчання (кейс-метод) є особливо актуальною для розвитку педагогічної креативності. Під «кейсом» розуміється письмовий опис моделей реальної конкретної ситуації та дидактичний пакет завдань, необхідний студентам у процесі розв'язання змодельованої професійної проблеми. Учасники тренінгу повинні визначити можливі рішення, вибрати та реалізувати кращі з них [226, с. 19]. Цей метод спрямований на вирішення професійних ситуацій, які можуть виникнути у майбутній професії, він готує до реальної професійної діяльності, допомагає застосовувати набуті знання, виробляє практичні педагогічні навички аналізу проблемних ситуацій. Таким чином, зазначена технологія допомагає розвинути майбутньому фахівцеві одну із

характеристик педагогічної креативності – оригінальне вирішення проблемних педагогічних ситуацій, а також сприяє формуванню готовності до інновацій, практичного застосування набутих знань у майбутній педагогічній діяльності.

Спираючись на дослідження Є. Михайлової, О. Пометун, К. Климова виокремила такі основні функції ситуаційного методу, які ми встановили відповідно до контексту розвитку педагогічної креативності під час викладання фахових дисциплін майбутніх учителів початкової школи:

– тренувальну або практичну (формування навичок вирішувати проблемні педагогічні ситуації, знаходити оптимальні виходи з них);

– гносеологічну або аналітичну (формування умінь практично застосовувати одержані знання, аналізувати, робити висновки);

– комунікативну (формування навичок професійного спілкування, вирішення конфліктних ситуацій);

– творчу (формування педагогічної креативності майбутніх учителів – прагнення знайти оптимальний шлях вирішення проблеми; готовність до інноваційного навчання) [93, с. 33]. Отже, технологія ситуаційного навчання є засобом розвитку таких характеристик педагогічної креативності, як вирішення проблемних ситуацій, готовність до інновацій, практичне застосування набутих знань у майбутній педагогічній діяльності.

Ігрова технологія. Навчальні ігри широко застосовують у системі професійної освіти. Ігрові технології моделюють у навчальному процесі взаємини і умови реального життя або виробництва [226, с. 19]. Найбільш розповсюдженими видами ігор, які застосовують у вищій школі є: організаційно-діяльнісна гра; ділова, рольова гра та тренінг (операційна гра) [58, с. 19–20].

На позитивний вплив ігор у процесі розвитку креативності звертали увагу багато вчених (Л. Дерев'яна [55], К. Климова [93], Т. Яковенко [251]). На думку Л. Дерев'яної, це зумовлено тим, що ігрова ситуація створює сприятливу для творчого розвитку особистості атмосферу. Ігри більшою мірою спрямовані на розвиток інтелектуальних якостей: увагу, пам'ять, особливо зорову, уміння знаходити залежності та закономірності, класифікувати і систематизувати

матеріал, здібність до комбінування, тобто уміння створювати нові комбінації з наявних елементів, деталей, предметів, уміння знаходити помилки і недоліки, просторове уявлення і уяву, здатність передбачати результати своїх дій. У сукупності ці якості складають творчий склад мислення, визначають розвиток креативності [55]. Таким чином, ігрові технології допомагають знищити психологічні бар'єри, що перешкоджають активізації креативності, створюють невимушену атмосферу (або навпаки – атмосферу суперництва), сприяють розвитку особистісних якостей, удосконалюють практичні професійні навички, розвивають інтелектуальні якості. Такий широкий спектр позитивних моментів, що відбуваються в процесі застосування ігрових технологій, дає нам підстави стверджувати, що гра у ЗВО допоможе розвинути педагогічну креативність майбутнього вчителя початкової школи.

Проектна технологія. Проектна технологія – система навчання, за якої учні набувають знань і умінь у процесі планування і виконання практичних завдань-проектів, які поступово ускладнюються. Ґрунтується на позиціях педагогіки прагматизму («навчання через діяльність»), розглядаючи при цьому діяльність як різновид творчої роботи, де учень виступає її активним учасником [66]. Тобто у процесі виконання проекту студент виконує цю роботу творчо, адже залучає усі набуті здібності та інформаційні ресурси. Проектна технологія має комплексний характер, оскільки його реалізація передбачає використання сукупності інших інтерактивних методів: навчання у малих групах співпраці, «мозкової атаки», дискусії, рольових ігор, рефлексії [226, с. 26]. Проектні технології мають певні переваги:

- одночасне поєднання індивідуальної та колективної діяльності, можливість самореалізації, робота в команді;
- реалізація вікових потреб у самостійній і практичній діяльності;
- оцінювання результатів, їх суспільна значущість;
- можливість бачити результати своєї діяльності;
- можливість застосування в процесі роботи над проектом сучасних технологій учителями та учнями;

- використання всесвітньої мережі Інтернет;
- використання різноманітних форм взаємодії, в тому числі інтерактивних, що дає змогу практично реалізовувати педагогіку співробітництва;
- нові можливості для неформального контролю за рівнем досягнень учнів;
- можливість реальної міжпредметної інтеграції [139].

Дослідниця М. Романовська визначила, що під час проектування застосовуються такі основні методи творчості: аналогію, асоціацію, неологію, евристичне комбінування, антропотехніку, використання передових технологій [161, с. 26]. У свою чергу М. Тимофєєва зазначає, що психологічний механізм впливу креативної складової проекту виглядає як установка на пробудження уяви та правильного професійного бачення [195, с. 58]. Таким чином, проектна технологія має креативний характер, адже для створення проекту потрібно застосувати методи творчості, сам процес роботи над проектом є творчим, а готовий проект – це творчий «продукт». Залучення майбутніх педагогів до проектування допоможе застосовувати їхні креативні здібності, бути постійно включеними у творчий процес.

Технологія проблемного навчання. Концептуальні засади проблемного навчання визначені у працях І. Лернера [117], О. Матюшкіна [126], М. Махмутова [127] та ін. Сутність проблемного навчання полягає у загостренні діалектичного протиріччя між тим, що знає та вмє людина (учень) і неможливістю прямого застосування цих знань чи вмінь у нестандартних або критичних ситуаціях [226, с. 31].

Нині під проблемним навчанням розуміється така організація навчального процесу, що припускає створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність студентів, що сприяє розвитку творчого мислення й оволодінню продуктивними знаннями, навичками, уміннями [116, с. 127]. В процесі реалізації технології проблемного навчання найчастіше використовуються наступні проблемно-розвиваючі методи:

частково-пошукові, методи навчального дослідження, евристичні методи, проблемна дискусія як метод навчання [226, с. 33].

Суть проблемного навчання полягає у самостійному здобутті студентами знань, а не отримання їх у готовому вигляді. Проблемне навчання є важливим засобом розвитку розумових сил, їх самостійності та активності, творчого мислення [210]. Окрім цього проблемне навчання покликане формувати в студента такі професійні вміння:

- самостійно побачити і сформулювати проблему;
 - висунути гіпотезу, знайти спосіб її перевірки, зібрати дані, проаналізувати їх, запропонувати методику їх оброблення;
 - сформулювати висновки і побачити можливості практичного застосування отриманих результатів;
 - бачити проблему загалом, аспекти та етапи її розв'язання самостійно або в колективній роботі [128, с. 114].
- Отже, проблемна технологія навчання є ефективним засобом розвитку креативності. Вона допомагає у процесі навчання застосовувати інтелектуальні ресурси майбутнього педагога, самостійно здобувати знання, відмовитись від стереотипів та шаблонного мислення. Таким чином, зазначена технологія сприятиме розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи.

Інформаційно-комунікативна технологія. ІКТ навчання – це, перш за все, педагогічна технологія, що спрямована на підвищення результативності навчання за умов використання інформативного продукту педагогічного призначення у навчально-виховному процесі [196, с. 102].

Застосування ІКТ у процесі розвитку творчої особистості, на думку Ю. Олійник, створює умови для реалізації таких функцій:

- стимулюючої (заохочування творчих ініціатив, формування адекватної самооцінки);
- спрямовуючої (формування мотиваційно-творчої спрямованості особистості);
- організуючої (організація творчої діяльності);

– спонукальної (постановка нових творчих проблемно-пошукових завдань, проблемний зміст освіти);

– розвивальної (надання доступу до нової актуальної інформації) [142, с. 101].

Таким чином, ІКТ можуть використовуватись у освітньому процесі вищої школи для розвитку педагогічної креативності. Важливим для нашого дослідження є розвідка І. Шахіної, яка довела ефективність використання мультимедія для розвитку креативності майбутніх учителів математики [225].

Технологія розв'язування винахідницьких завдань (ТРВЗ). Вона була створена в 1946 році Генріхом Альтшуллером. Ця технологія активно застосовується у багатьох країнах світу: Канада, США, Австралія, Японія, країнах Європи та Південної Америки [58].

Суть цієї технології полягає у формуванні системного, діалогічного мислення, розвитку творчої уяви, винахідливості, кмітливості. Методи, які застосовуються у ТРВЗ розвивають такі пізнавальні та творчі здібності, як уміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, робити висновки, інтерпретувати і синтезувати інформацію, аналізувати ситуації, передбачати наслідки, вибудовувати гіпотези, застосовувати нові ідеї та методи розв'язування задач на практиці, здатність виявляти оригінальні ідеї і винаходити нове; творча уява, дивергентне мислення тощо [58].

Дослідницею М. Зиновкіною була створена теорія і практика сучасної багаторівневої неперервної креативної освіти БФТМ – ТРВЗ (НФТМ ТРИЗ рос.) – безперервне формування творчого мислення та розвитку творчих здібностей з активним використанням теорії розв'язання винахідницьких завдань. Модель цієї креативної системи застосовується на всіх стадіях неперервної освіти (дошкільної, шкільної, початкової і середньої професійної, вищої професійної і післядипломної освіти, а також для творчого саморозвитку людей похилого віку [79].

У полі нашої уваги є БФТМвш – підсистема креативної освіти у вищій школі. Розглянемо особливості методики розробки і реалізації лекційно-практичних занять у ЗВО, визначені дослідницею М. Зиновкіною: 1) проведення інтелектуальної розминки; 2) забезпечення міжпредметної доступності змісту розділів (тем) дисципліни, активних методів навчання і

проблемно-алгометричних засобів представлення інформації; 3) зміна традиційно-усталеної послідовності лекцій; зміст занять повинен відповідати логіці та послідовності основних етапів професійної діяльності; 4) «резюме» або «згортання» інформації після викладу кожної теми дисципліни; педагог створює разом із студентами компактну інформаційно-графічну модель, використавши мову блок-схем; «резюме» є наступною ланкою між лекціями і практичними заняттями; 5) спільна робота педагога і студентів для виявлення «ядра» інформації та його аналізу; 6) забезпечення постійного зорового контакту студента з моделлю навчального матеріалу; 7) використання арсеналу «інтелектуальних інструментів» професійної творчості [79, с. 204–205]. Особливістю цієї системи є те, що грань між лекційним і практичним заняттям зникає [79, с. 204]. Якщо традиційна система викладання лекцій у вищій школі розглядалась як основне джерело отримання інформації, то креативні технології потребують рішення завдань виявлення і відбору «ядра» навчальної інформації, а також розширення функцій лекційного заняття [79, с. 205].

Отже, в основі інноваційних технологій лежить зміна традиційної системи викладання та розширення функціональності занять. На нашу думку, застосування цих технологій креативної педагогіки, разом з іншими інноваційними технологіями (ігровими, проектними, ситуаційного навчання та інформаційно-комунікаційними) допоможе сформулювати педагогічну креативність майбутніх педагогів, урізноманітнити та удосконалити навчально-виховний процес. Узагальнені відомості щодо потенціалу кожної аналізованої технології подані у таб. 2.9.

Аналіз наукових джерел з проблеми розвитку креативних здібностей дав змогу визначити педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. До них відносимо: реалізація креативного потенціалу дисциплін фахового циклу шляхом наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей педагогічної креативності вчителів початкової школи; створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації особистих ресурсів майбутнього вчителя початкової школи; включення та активізація креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін.

Таблиця 2.9

Потенціал інноваційних технологій навчання для розвитку педагогічної креативності

Інноваційна технологія	Потенціал технології для розвитку педагогічної креативності
Ігрова технологія	Ігрова технологія допомагає створити атмосферу для прояву творчих здібностей, активізує зацікавленість до професії, креативної професійної діяльності. Оволодіння професійними цінностями та навичками під час застосування цієї технології здійснюються опосередковано. Зазначена технологія допомагає висвітлити наочно позитивні та негативні фактори чи вчинки педагогічної діяльності, тим самим акцентувати на них увагу; удосконалює навички педагогічної імпровізації, комунікативну складову професії вчителя (педагогічна розповідь, етика педагогічного спілкування, вирішення конфліктних ситуацій тощо).
Проблемна технологія	Проблемна технологія сприяє зацікавленості до проблем, явищ, протиріч; посилює бажання знаходити істину, тому активізує мотиваційну складову навчання, готує майбутніх педагогів отримувати знання самостійно. Позитивно впливає на розвиток навичок глибокого аналізу, виокремлення ядра інформації, бачити проблему та знаходити правильні рішення.
ТРВЗ	Розвиває особистісні креативні здібності (вміння систематизувати інформацію, знаходити протиріччя, передбачувати наслідки тощо); збільшує інтерес до розвитку креативних здібностей, сприяє зникненню психологічної інерції, різного роду ситуаційних та особистісних факторів, що перешкоджають розвитку креативності.
Технологія ситуаційного навчання	Метод кейсу розвиває вміння реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем; сприяє застосовуванню набутих знань та досвіду на практиці; реалізовує принцип співтворчості, сприяє усвідомленню креативогенної сутності педагогічної професії, розвиває комунікативні навички (вміння представляти, аргументувати свої ідеї та припущення; вести дискусію; реагувати на критику тощо).
Проектна технологія	Проектна технологія допомагає майбутнім учителям бути постійно включеним у творчий процес, усвідомити свої потенційні можливості, оцінити результати своєї праці. Вищезгадана технологія сприяє бажанню самовдосконалення своїх навичок, дозволяє студентам залучити свої креативні здібності, удосконалює навички індивідуальної або групової роботи, вміння працювати над собою, раціонально використовувати час, планувати свою діяльність.
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології навчання підвищують пізнавальну активність студентів, створюють творчу атмосферу на заняттях, допомагають наочно продемонструвати зразки креативної поведінки чи креативні продукти педагогічної діяльності. Процес навчання стає більш різноманітним, цікавим, що підвищує мотивацію.

Нами було обґрунтовано вибір кожної педагогічної умови для визначення доцільності її впровадження у освітній процес ЗВО.

Зазначені педагогічні умови є взаємопов'язані, тому важливо реалізовувати їх комплексно. Визначені умови мають наскрізний характер, оскільки дозволяють використовувати їх на всіх етапах розвитку педагогічної креативності. Педагогічні умови виконують такі функції: прогностичну (передбачають визначення очікуваних результатів), організаційну (перебудовують навчальний процес, з метою досягнення цілі дослідження), інноваційну (сприяють удосконаленню підготовки майбутніх фахівців, визначають нові методики навчання та виховання).

Висновки до другого розділу

У другому розділі визначено і охарактеризовано критерії, показники і рівні педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи; запропоновано комплекс діагностичного інструментарію; визначено мету і завдання констатувального етапу експерименту; встановлено початковий рівень педагогічної креативності; з'ясовано основні труднощі та суперечності розвитку педагогічної креативності; створено структурно-функціональну модель, визначено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі вивчення фахових дисциплін.

Виокремлено наступні критерії педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи: когнітивний (відображає сукупність професійних знань майбутнього фахівця початкової освіти), особистісний (розвинені креативно-особистісні якості), мотиваційно-емоційний (відображає мотивацію та емоційне налаштування студента для розвитку власної педагогічної креативності, усвідомлення її важливості), діяльнісний (відображає реалізацію набутих умінь студента). Розкрито зміст показників кожного критерію відповідно. Виокремлено та охарактеризовано три рівні педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи: адаптивний (низький), репродуктивний (середній), продуктивний (високий).

Аналіз статистичних даних констатувального етапу засвідчив, що більшість студентів 59% має репродуктивний рівень педагогічної креативності, показники продуктивного рівня становлять 19,7%, адаптивного – 21,3%. За допомогою методу математичної статистики (критерій Пірсона) перевірено однорідність експериментальної і контрольної груп. Виокремлено наступні труднощі: студенти недостатньо обізнані з терміном «педагогічна креативність»; майбутні педагоги мають креативний потенціал, але не готові виявляти його у педагогічній діяльності; у студентів відсутня чітка мотивація до здійснення педагогічної творчості в майбутній професії.

Враховуючи мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження нами було створено структурно-функціональну модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. До складу моделі входять такі компоненти: цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, організаційно-процесуальний, результативний. Запропонована модель представлена як цілісна система, компоненти якої взаємопов'язані. Цільовий компонент визначає зміст, структуру моделі та кінцеву мету дослідження. Концептуальний компонент включає в себе загальнодидактичні та спеціальні принципи (творчої співпраці, саморозвитку, стимулювання креативності), методологічні підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, синергетичний, акмеологічний) та педагогічні умови. Ціннісно-мотиваційний компонент включає мотиви, потреби, інтереси. Він відображає особистісну складову професії вчителя. Серед мотивів виокремлено: пізнавальні (розвивати свої здібності), творчі (бути креативним у майбутній професійній діяльності), соціальні (навчати інших творчо, приносити користь суспільству). Встановлено, що для розвитку педагогічної креативності майбутній вчитель має мати таку сукупність потреб: самоствердження (визначення значимості своєї особи майбутнім вчителем), потреба реалізувати свої здібності (передбачає застосування своїх умінь, навичок, здібностей у різних видах діяльності), здобути професію (бути суспільно значимим), створювати нові продукти діяльності (визначає самореалізацію, бажання бути корисним для інших). Визначено коло інтересів, а саме до професії, процесу творчості, дітей та їхнього розвитку.

Змістовий блок включає в себе зміст фазових дисциплін. Організаційно-процесуальний блок включає охоплює форми, методи і засоби навчання, а також етапи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи та педагогічні умови. До форм організації навчального процесу відносимо лекційні, практичні, лабораторні, семінарські заняття з фахових дисциплін та нетрадиційні форми їх організації. Методи навчання представлені раціональним поєднанням інноваційних із традиційними. До засобів навчання відносимо: підручники, посібники, наочний матеріал, Інтернет ресурси та ТЗН. Виокремлено етапи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів

початкової школи, охарактеризовано мету і зміст кожного етапу, мету і завдання: мотиваційно-ціннісний (початковий); креативно-діяльнісний (основний); рефлексійно-оцінний (завершальний). Результативний блок включає в себе критерії, показники та рівні розвитку досліджуваної якості, функції якого діагностика та оцінка результатів ефективності розробленої моделі.

На основі здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів констатувального етапу експерименту були визначені та обґрунтовані наступні педагогічні умови: реалізація дидактико-розвивального потенціалу дисциплін фахового циклу через наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей і структури педагогічної креативності вчителів початкової школи; створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації особистісного потенціалу майбутніх учителів початкової школи; використання креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін.

Визначено, що інноваційні технології володіють широким потенціалом для розвитку педагогічної креативності. Виокремлений потенціал фахових дисциплін та інноваційних технологій допоможе, на нашу думку, більш раціонально та ефективно розвивати педагогічну креативність у освітньому процесі ЗВО, оптимально підбирати методи навчання, а також теми і завдання на які слід звернути увагу у процесі викладання для розвитку педагогічної креативності студентів.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях автора: [230; 235; 236; 237; 240; 244].

Список використаних джерел у другому розділі

1. Алексеев М. О. Особистісно-орієнтоване навчання в школі / М. О. Алексеев. – Ростов н / Д : Фенікс, 2006. – 332 с.
2. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості / О. Є. Антонова // Акмеологія – наука ХХІ століття : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 17–22.
3. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности [Текст] / В. Г. Асеев. – М., 1976. – 390 с.
4. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Знания, 1987. – 560 с.
5. Багдужева А. В. Педагогические условия формирования профессиональной готовности будущих специалистов с использованием информационных технологий : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А. В. Багдужева; Бурятский гос. ун-т. – Улан-Уде, 2006. – 23 с.
6. Бадмаева Н. Ц. Методика для диагностики учебной мотивации студентов (А. А. Реан и В. А. Якунин, модификация Н. Ц. Бадмаевой) / Н. Ц. Бадмаева Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : монография. – Улан-Удэ, 2004. – С. 151–154.
7. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
8. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування / Компетентнісний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік // під заг. ред. О. В. Овчарук.– К., 2001. – 111 с.
9. Біла книга національної освіти України [Електронний ресурс] / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – Режим доступу : <http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf>
10. Большая энциклопедия психологических тестов / сост. А. Карелин. – М. : ЭКСМО, 2006. – 416 с.

11. Бузовська Т. В. Сучасні інноваційні технології розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів іноземної мови / Т. В. Бузовська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2015. – Вип. 36. – С. 22–25.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

13. Винославська О. В. Психологія : навч. посіб. / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнєцов, В. Л. Зливков, А. Ш. Апішева та ін. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 351 с.

14. Вишнякова Н. Ф. Тест «Креативність» / Н. Ф. Вишнякова, Р. В. Ткач // Обдарована дитина. – 1998. – № 5–6. – С. 44–49.

15. Воронин А. Н. Диагностика вербальной креативности (адаптация теста С. Медника) [Электронный ресурс] / А. Н. Воронин, Т. В. Галкина // Методы психологической диагностики. Выпуск 2 / под ред. Воронина А. Н. – М., 1994. – Режим доступа : <http://genderua.narod.ru/test-html/3-6.pdf>

16. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

17. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 136 с.

18. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. В. Гриненко. – Т., 2008. – 192 с.

19. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и ...неопределённость / А. Н. Дахин // Школьные технологии. – 2002. – № 2. – С. 62–67.

20. Дерев'яна Л. Й. Педагогічні умови вдосконалення процесу розвитку креативності майбутніх соціальних педагогів у вузі [Електронний ресурс] /

Л. Й. Деревяна. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VZhDU/2010_52/vip_52_11.pdf

21. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала : монография / И. О. Джаин. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 250 с.

22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академ. видав., 2004. – 352 с.

23. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти / І. І. Драч // Проблеми освіти. – 2008. – Вип. 57. – С. 44–48.

24. Дубасенюк О. А. Світоглядні та методологічні принципи креативності в освітній системі сьогодення / О. А. Дубасенюк, О. М. Власенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 63. – С. 232–235.

25. Дунаєва О. М. Особистісно орієнтований підхід як педагогічна умова формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки / О. М. Дунаєва // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження – 2006». Том 6. Педагогічні науки. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – С. 48–51.

26. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі / О. Дурманенко // Молодь і ринок. – №7 (90), 2012. – С. 135–138.

27. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.

28. Ермолаєва-Томина Л. Б. Психологія художественного творчествa / Л. Б. Ермолаєва-Томина. – 2-е изд. – М. : Академический Проект : Культура, 2005. – 304 с.

29. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація : порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 40. – Серія : Педагогічні науки. – 2008. – С. 63–68.

30. Зарицький С. Л. Характеристики рівня творчої майстерності вчителя [Електронний ресурс] / С. Л. Зарицький. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/kharakteristiki-rivnyatvorchoyimaisternostvchi.html>.

31. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов / И. А. Зимняя. – М. : «Логос», 1999. – 384 с.

32. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество / М. М. Зиновника. – М. : МГИУ, 2008. – 258 с.

33. Імбер В. І. Педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутнього вчителя початкових класів : дис... канд.. пед. наук : 13.00.04 / В. І. Імбер. – Вінниця, 2008. – 238 с.

34. Інновації у вищій освіті : проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

35. Калінін В. О. Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови : монографія / В. О. Калінін; за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 276 с.

36. Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала : монографія / М. М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с.

37. Клименюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09 / Ю. М. Клименюк. – Житомир, 2009. – 258 с.

38. Климова К. Я. Імітаційне моделювання ситуацій професійної педагогічної комунікації у процесі навчання української мови на нефілологічних факультетах університетів / К. Я. Климова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – С. 33–37.

39. Клочкова Г. М. Педагогические условия формирования креативной образовательной среды / Г. М. Клочкова // Вектор науки ТГУ. – 2011. – №3. – С. 307–309.

40. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – К. : Професіонал, 2005. – 240 с.

41. Козак Л. В. Інноваційне навчання як основа розвитку інноваційної особистості майбутнього викладача / Л. В. Козак // Розвиток особистості умовах трансформаційного суспільства: матеріали Міжнародної наук.- практи. конфер. (13 грудня 2012 р.) / заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 36–42.

42. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конюхов. – Воронеж : Модэк, 1996. – 224 с.

43. Кремень В. Педагогічна синергетика: понятійно-категоріальний синтез / В. Кремень // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 3. – С. 3–19.

44. Кречетников К. Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : автор. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / К. Г. Кречетников. – Ярославль, 2003. – 40 с.

45. Кречетников К. Г. Развитие креативности личности в высшей школе. Требуется перестройка педагогической системы [Электронный ресурс] / К. Г. Кречетников // Е-журнал «Педагогическая наука : история, теория, практика, тенденции развития». – 2010. – Выпуск №4. – Режим доступа : http://www.intellectinvest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vyuski_n4_2010_st_2/

46. Кузьмінський А. І. Технологія і техніка шкільного уроку : навчальний посібник / А. І. Кузьмінський, С. В. Омеляненко. – К. : Знання, 2010. – 335 с.

47. Кушнір В. Інноваційність освіти як дидактичний принцип / В. Кушнір, Г. Кушнір, Н. Рожкова // Рідна школа. – 2012. – № 6. – С. 3–8.

48. Левин И. Л. Методологический анализ законов и закономерностей креативного образования [Электронный ресурс] / И. Л. Левин // Интернет-журнал «Наукovedение». – 2014. – Вып. 4 (23). – С. 98. – Режим доступа : <http://naukovedenie.ru/PDF/93PVN414.pdf>

49. Лементаренко М. Д. Технологія проблемного навчання / М. Д. Лементаренко // Сучасні педагогічні технології в освіті : збір. наук.-

метод. праць / ред. О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов. – Харків : НТУ «ХП», 2012. – С. 127–134.

50. Лернер И. Я. Проблемное обучение [Текст] / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.

51. Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів [текст]: монографія / Є. О. Лодатко. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – 148 с.

52. Лунячек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі / В. Е. Лунячек // Публічне управління : теорія та практика. – 2013. – Вип. 1. – С. 155–162.

53. Любарт Т. Психология креативности [Электронный ресурс] / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. – М. : «Когито-Центр», 2009. – Режим доступа : <http://log-in.ru/books/psikhologiya-kreativnosti-lyubart-t-mushiru-k-tordzhman-s-zenasni-f-uchebnye-posobiya/>

54. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.

55. Матюшкин А. М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций : учебное пособие / А. М. Матюшкин; под ред. канд. психол. наук А. А. Матюшкиной. – М. : КДУ, 2009. – 190 с.

56. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения / М. И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1997. – 240 с.

57. Машкіна Л. А. Використання технології проблемного навчання в професійній підготовці майбутніх педагогів / Л. А. Машкіна // Педагогічний дискурс. – 2009. – Вип. 6. – С. 113–117.

58. Міщенко Н. І. Формування професійної креативності майбутніх учителів початкової школи в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. І. Міщенко. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 20 с.

59. Мороз Л. М. Характеристика структурних компонентів креативності вчителів іноземних мов / Л. М. Мороз // Наукові записки Ніжинського

державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 1. – С. 47–52.

60. Немов Р. С. Психология : учебник для высших педагогических учебных заведений / Р. С. Немов. – М. : Владос, 1995. – Кн. 3. – 510 с.

61. Нікішина І. В. Методика «Здібності педагога до творчого саморозвитку» [Електронний ресурс] / І. В. Нікішина. – Режим доступу : <https://docs.google.com/document/d/15rI0czjqpfKG5nVR8gslLGd96GOFu8Ld8LEn9oNS4/edit>

62. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М. : Академия, 2000. – 272 с.

63. Олійник Ю. І. ІКТ-компетентність як засіб розвитку творчої особистості / Ю. І. Олійник // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 66. – С. 100–103.

64. Пашкевич П. Г. Преимущество педагогической ориентации для школьников и студентов / П. Г. Пашкувич. – М. : Школа-Пресс, 1996. – С. 11–12.

65. Педагогический энциклопедический словарь / под ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

66. Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – 183 с.

67. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології / О. М. Пехота // Наукові праці МФ НаУКМА. Т. VII. – Миколаїв. – 2000. – С. 26–28.

68. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.

69. Подорожна І. Сучасні погляди на проблему розвитку креативності майбутніх вчителів / І. Подорожна // Збірник наукових праць Уманського

державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : М. Т. Мартинюк. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2010. – Ч. 1. – С. 245–250.

70. Пометун О. Формування громадянської компетентності : погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – №23. – С.18–20.

71. Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 436 с.

72. Пушкар Т. Моделювання як теоретичний метод розробки педагогічної технології підготовки вчителів філологічного профілю. Підходи А. С. Макаренка до використання педагогічного моделювання / Т. Пушкар // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 273–278.

73. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник / М. Б. Романовська. – Х. : Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – 160 с.

74. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – Народное образование, 1998. – 256 с.

75. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.

76. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 360 с.

77. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2005. – 400 с.

78. Снігур О. М. Формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи : дис. канд. пед. наук, 13.00.09 / О. М. Снігур. – К., 2007. – 335 с.

79. Степанко А. В. Мотивація як компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до роботи з фізичного виховання школярів / А. В. Степанко //

Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту. ім. Лесі Українки : у 3 т. / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібродський. – Луцьк, 2008. – Т. 1. – С. 249–252.

80. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04/ Л. О. Сущенко. – Київ, 2009. – 22 с.

81. Тверезовська Н. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови» / Н. Тверезовська, Л. Філіппова // Нова пед. думка. – 2009. – №3. – С. 90–92.

82. Тимофеева М. Р. Технология развития креативного мышления у дизайнеров через проектные методы / М. Р. Тимофеева // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №4. – С. 58.

83. Тихонова Т. В. Інформаційно-комунікаційні технології професійної діяльності педагога : сутність поняття / Т. В. Тихонова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 1.33. – С. 101–105.

84. Ткаченко Л. І. Синергетика у педагогіці : праксеологія творчості [Електронний ресурс] / Л. І. Ткаченко // Вид-во НТУ«ХП», 2014 – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/39141/1/130-136.pdf>

85. Трофіменко А. О. Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед наук : 13.00.04 / А. О. Трофіменко. – Тернопіль, 2008. – 226 с.

86. Туник Е. Е. Модифицированные креативные тесты Вильямса / Е. Е. Туник. – СПб. : Речь, 2003. – 96 с.

87. Туник Е. Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты / Е. Е. Туник. – СПб. : Изд-во «Дидактика Плюс», 2002. – 65 с.

88. Туник Е. Е. Природа и диагностика творческих способностей / Е. Е. Туник. – СПб. : [б.и.], 1992 – 220 с.

89. Утёмов В. В. Педагогика креативности : прикладной курс научного творчества : учебное пособие / В. В. Утёмов, М. М. Зиновкина, П. М. Горев. – Киров : АНОО «Межрегиональный ЦИТО», 2013. – 212 с.

90. Утёмов В. В. Развитие креативности учащихся основной школы посредством решения задач «открытого» типа : автореф. дис. канд. пед. наук. : 13.00.01 / В. В. Утёмов. – Киров, 2012. – 27 с.

91. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і доп. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.

92. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2010. – 454 с.

93. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики : дис.... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2004. – 219 с.

94. Харченко Л. Н. Технология формирования креативности студентов. / Л. Н. Харченко. – Москва : Директ-Медиа, 2014. – 271 с.

95. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. – Режим доступу : <http://zakinpipro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

96. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

97. Шахіна І. Ю. Формування креативності у майбутніх учителів математики засобами мультимедіа : Автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. Ю. Шахіна ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.

98. Шевчук С. С. Інноваційні підходи до навчання професії : методичний посібник / С. С. Шевчук. – Донецьк : ПО ІПП УМО АПН України. – 2009. – 117 с.

99. Шиман О. В. Формування основ інформаційної культури майбутніх учителів початкової школи : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання інформатики / О. В. Шиман. – Київ, 2005. – 257 с.

100. Шкабаріна М. А. Інноваційні педагогічні технології як засіб формування педагогічної креативності майбутніх учителів. Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст. : Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30

січня 2016 року): – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 105–107.

101. Шкабаріна М. А. Модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : педагогіка. – 2017. – № 2. – С. 89–95.

102. Шкабаріна М. А. Педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Професійна освіта : проблеми і перспективи / ППО НАПН України. – К. : ППО НАПН України, 2017. – Випуск 12. – 146 с.

103. Шкабаріна М. А. Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. Шкабаріна // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2016. – № 4. – С. 66–74.

104. Шкабаріна М. А. Теоретичні аспекти визначення умов розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. Шкабаріна // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1 (17). – Рівне : РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. – С. 171–176.

105. Шкабаріна М. А. Формування творчої особистості майбутніх учителів засобами креативної педагогіки / М. А. Шкабаріна // Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті : Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (18–19 березня 2016 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. – С. 73–76.

106. Шрагина Л. И. Способность к конструированию метафоры как интегративный показатель креативности / Л. И. Шрагина // Проблемы реализации принципов продуктивного обучения в профессиональном и допрофессиональном образовании. – Саратов, – 2004. – С. 211–216.

107. Ядровская М. В. Модели в педагогике / М. В. Ядровская // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2013. – №366. – С. 139–143.

108. Як Ви ставитесь до критики / Курс практической психологии, или как научиться работать и добиваться успеха : учебн. пособие [Электронный ресурс] / автор-сост. Р. Р. Кашапов. – Ижевск, 2001. – Режим доступа : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=564>

109. Яковенко Т. В. Історико-теоретичний аналіз проблеми розвитку креативності / Т. В. Яковенко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2010. – №28–29. – С. 204–208.

110. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

111. Ястремська О. М. Мотивація креативності новаторів : монографія / О. М. Ястремська, О. І. Бардадим. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 212 с.

112. Guilford G. P. Creative Talents : Their nature, uses and development / G. P. Guilford. – Buffalo, N.Y. : Bearly Limited, 1986.

113. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking / E. P. Torrance. – Scholastic Testing Service, Inc., 1974.

РОЗДІЛ 3.

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

3.1. Методика реалізації структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності студентів у процесі вивчення фахових дисциплін

Важливим етапом нашого дослідження є впровадження авторської структурно-функціональної моделі у процесі формувального етапу експерименту. Метою цього етапу було впровадження моделі розвитку педагогічної креативності у освітній процес ЗВО; перевірка ефективності педагогічної моделі, а також визначених педагогічних умов та аналіз результатів дослідження. Експериментальне дослідження проводилось у експериментальній групі, а навчальний процес у контрольній групі відбувався за традиційною методикою.

Незважаючи на те, що у пункті 1.3. нашого дослідження ми визначили потенціал фахових дисциплін для розвитку педагогічної креативності, реалізацію педагогічної моделі ми здійснювали під час вивчення дисциплін «Теорія та методика виховання», «Інформаційні технології навчання», «Основи педагогічної творчості», «Педагогічні технології в початковій школі». У формувальному експерименті загалом узяло участь 195 студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Вибір навчальних дисциплін здійснювався з урахуванням їх теоретичного та практичного потенціалу. У зв'язку з реалізацією моделі, визначені курси були модифіковані за допомогою інноваційних технологій навчання. Процес упровадження моделі проходив у три етапи.

Початковим етапом упровадження моделі є ціннісно-мотиваційний. Головною метою цього етапу було підвищення рівня педагогічної креативності за мотиваційно-емоційним критерієм. Для досягнення поставленої мети ми вважали актуальним виконання таких завдань: проінформувати студентів про особистісні і професійні якості, якими має володіти вчитель школи першого ступеня, зокрема креативні; ознайомити майбутніх педагогів із поняттям «педагогічна креативність», висвітлити позитивні моменти розвитку цієї якості, її особливості, можливості її прояву; стимулювати та підготувати студентів до творчості та співтворчості; пояснити значення застосування інноваційних технологій для майбутньої професійної діяльності.

На цьому етапі нам важливо було мотивувати майбутніх педагогів розвивати педагогічну креативність. Для того, щоб сформувати внутрішню мотивацію (інтринсивну) ми намагалися чітко сформулювати цілі, налаштувати студентів на глибоке усвідомлення потреби в розвитку цієї якості, допомагали боротись із труднощами, що виникали в навчальній діяльності.

На основі зазначеного вище, впродовж лекційних, практичних та лабораторних занять ми надавали перевагу проблемній та ігровій технології. Гра, як вид діяльності, передбачає так звану «підготовку» до серйозної роботи, вона допомагає зняти психологічні бар'єри, напругу, проявити свої здібності. Часто в основі гри покладений компонент змагання, що передбачає досягнення певної цілі, а отже, мотивацію. Головною особливістю застосування ігрових технологій у середовищі ЗВО, на нашу думку, є те, що вони поєднують теоретичний матеріал із практичним. Це не лише підвищує рівень знань студентів та їхню готовність до майбутньої професійної діяльності, а допомагає наочно продемонструвати педагогічну креативність. Ці прояви знаходять своє відображення, як показало дослідження, коли студент не знає як діяти в певній проблемній педагогічній ситуації, або навпаки, має достатній обсяг знань та привносить щось нове, індивідуалізує процес. Проблемна технологія активізує мотивацію до здобуття знань, виявлення істини, розвиває мислення, змінює репродуктивну діяльність на творчу. Це пов'язано з психологічним механізмом

«пізнавального інтересу» (О. Матюшкін [126], М. Махмутов [127], В. Моляко [74] та ін.). Таким чином, зазначена технологія вводить в активний творчий процес, сприяє мотивації.

Використовуючи потенціал фахових дисциплін поруч із традиційними формами організації занять ми застосовували нетрадиційні форми, такі як проблемна лекція, проблемний семінар, лекція-візуалізація, лекція із задалегідь запланованими помилками, круглий стіл. Враховуючи змістове навантаження дисциплін, ми намагались показати, що креативність займає чільне місце в діяльності педагога й може проявлятися у будь-яких сферах роботи. Наприклад, під час вивчення дисципліни «Теорія та методика виховання» на проблемному семінарському занятті «Методи впливу на свідомість та почуття учнів початкової школи» для закріплення навчального матеріалу та практичного спрямування ми використовували педагогічні задачі. При цьому ми послуговувались навчальним посібником «Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач» Л. Мільто [130] та «Практикумом з педагогіки» за редакцією О. Дубасенюк, А. Іванченка [156]. Майбутні фахівці отримали додаткове завдання: з власного шкільного досвіду або з інших інформаційних джерел пригадати (записати) незвичайну проблемну ситуацію зі шкільної практики та шлях її вирішення. Проблемним запитанням семінару було «Що є передумовою оригінального вирішення проблемної педагогічної ситуації?». У процесі практичного заняття вирішувались педагогічні задачі від більш простих (типових) до складних. Завданням студентів було у вигляді схеми на дошці записувати варіанти відповідей на проблемне питання. Майбутні педагоги визначили такі якості: почуття гумору, здатність до імпровізації, винахідливість, тактовність, пошук і виправлення своїх помилок. Найбільше обговорення викликала остання педагогічна ситуація, суть якої полягала в завданні вчителя початкової школи вирішити проблему зникнення речей у класі. Після активних дискусій, майбутні учителі прийшли до висновку, що успішне вирішення педагогічних задач потребує креативності. У такий

спосіб ми зробили спробу ознайомити студентів із педагогічної креативністю, показали, як вона проявляється під час вирішення педагогічних завдань.

Для прикладу застосування нами проблемної технології пропонуємо план лекційного заняття з елементами проблемності з дисципліни «Основи педагогічної творчості».

Тема. Методологічні засади педагогічної творчості.

Мета: ознайомити студентів з основними поняттями теми, сформувані систему знань про творчу діяльність педагога; розвинути вміння аналізувати, робити висновки; виховувати інтерес до творчої педагогічної праці.

Засоби: підручники, мультимедійна презентація, робочі бланки.

Епіграф: «Вільний час учителя – це корінь, який живить джерела педагогічної творчості» (В. Сухомлинський).

План

1. Педагогічна творчість як предмет педагогіки творчості.
2. Характеристика основних понять педагогічної творчості.
3. Ознаки, критерії, рівні творчої педагогічної діяльності.
4. Ознаки педагогічної креативності, її суть.
5. Специфіка педагогічної творчості.

Хід заняття

1. Організаційний момент.

2. Актуалізація опорних знань:

- *Що Ви розумієте під поняттям творчість?*
- *Чи є професія вчителя творчою? Відповідь обґрунтуйте.*
- *Як, на Вашу думку, може проявлятися творчість у діяльності вчителя?*
- *Чи може вчитель бути нетворчою особистістю?*

3. Виклад основного матеріалу

Проблемні питання (у процесі викладу змісту навчального матеріалу):

– *В чому полягає потреба виокремлення педагогіки творчості в окрему галузь педагогічної науки?*

– Чому процес формування творчої особистості учня неможливо відокремити від творчого розвитку вчителя?

– В чому полягає різниця між поняттями «педагогіка творчості», «педагогічна творчість»?

– Чому вчені приділяють багато уваги проблемі педагогічної творчості? З чим це пов'язано?

– Обґрунтуйте співвідношення понять «педагогічна творчість», «педагогічна креативність».

4. Узагальнення навчального матеріалу, висновки. Проблемним узагальнюючим питанням постає епіграф лекції, записаний на дошці. Студенти висловлюють думки щодо вислову, роблять висновки.

Для забезпечення успішного засвоєння матеріалу в процесі вивчення фахових дисциплін ми активно застосовувати інформаційно-комунікаційні технології на всіх етапах формувального експерименту. Бесіди зі студентами показали, що заняття з використанням технічних засобів відрізняються інформативністю, структурованістю, наочністю, тому матеріал краще запам'ятовується.

На початковому етапі в експериментальній групі ми проводили лекції-візуалізації з елементами проблемності. Під час вивчення тем «Технологія особистісно орієнтованого навчання» та «Інтерактивні технології навчання» дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі» ми доповнили мультимедійну лекцію відеоматеріалами, а саме фрагментами уроків із використанням технологій, які вивчались. Спостереження допомогло студентами побачити використання технологій у реальних умовах та підготувати їх до семінарських занять. Також лекції були доповнені проблемними питаннями на кшталт «Чи потребує застосування цієї технології від вчителя особливих якостей? Яких?», «Чи характеризується такий урок творчим підходом? Чому?», «Чи вважаєте Ви такий урок «творчим продуктом» учителя?» тощо. За результатами відповідей стало очевидно, що унаочнення

допомогло студентам звернути увагу на творчий підхід у застосуванні інноваційних технологій.

Для активізації пізнавальної діяльності, розвитку критичного мислення майбутніх педагогів нами було застосовано лекції із задалегідь запланованими помилками. Важливою умовою проведення таких лекцій є: по-перше, наявність у студентів знань із теми, по-друге, чітко визначені помилки, які є головними прихованими положеннями проблеми, що вивчається. Використання потенціалу фахових дисциплін допомогло дібрати помилкові твердження, що стосувались проблеми креативної діяльності вчителя. Таким чином, проблемна технологія посилила інтерес студентів до педагогічної креативності, а проблемні питання сприяли активізації усвідомлення цінності креативності в професійній діяльності.

Мотивація студентів до розвитку педагогічної креативності проводилась шляхом використання в процесі викладання ігрових технологій.

Важливе місце на цьому етапі займала педагогічна гра. За допомогою цього методу імітується педагогічна діяльність вчителя, студенти набувають практичного досвіду. Зазначений метод застосовувався переважно на семінарських заняттях із дисциплін «Педагогічні технології в початковій школі» та «Інформаційні технології». Майбутні педагоги отримували завдання до аудиторного виконання, які полягали в розробці частини конспекту уроку із застосуванням інноваційних технологій, яким було присвячене заняття. Дотримувались усі обов'язкові елементи педагогічної гри: постановка завдання, організація процесу, аналіз та обговорення. У такий спосіб студенти виконували, як роль вчителя, так і учнів.

Навіть у штучно створених умовах «уявний педагогічний процес» не завжди є ідеальним. Це зумовлено: недостатнім практичним досвідом студента, що виступає в ролі педагога, пасивністю «учнів», переживанням, недостатньо розвинутими комунікативними здібностями тощо. На перших заняттях такі риси в експериментальній групі були досить помітними, але згодом майбутні педагоги стали більш розкутішими, рішучими, їхні дії відрізнялись

продуманістю, зник страх перед аудиторією. Аналізуючи педагогічну гру, ми додатково акцентували увагу студентів на проблемних ситуаціях, що виникали під час проведення гри. Студенти помітили, що для їх вирішення вони потребують особливих навичок, кмітливості, інтелектуальної активності. У такий спосіб ми мотивували студентів до розвитку педагогічної креативності, показували, як вона проявляється в педагогічній діяльності на їхніх прикладах, налаштовували на позитивне сприйняття цієї якості, висвітлювали її можливості, а також пояснювали значення застосування інноваційних технологій для майбутньої педагогічної діяльності.

У процесі реалізації ціннісно-мотиваційного етапу нами було застосовано метод рольової гри, в основу якої покладена конфліктна педагогічна ситуація, яку потрібно вирішити. За допомогою цього методу майбутні педагоги мали змогу набути досвіду у ролях вчителя, учня, директора школи, батьків учнів. Основною перевагою цього методу, як відмітили студенти, є те, що у процесі перебування в певній ролі починається усвідомлення позиції та переконань того, чію роль виконуєш. «Тільки поглянувши на ситуацію очима співрозмовника можна знайти з неї вихід» – зробила висновки студентка Марія Ш. після рольової гри. Вищезначений вид гри сприяє розвитку вміння професійного спілкування, зокрема вирішення проблемних педагогічних комунікативних ситуацій, що є складовою педагогічної креативності. Наприклад, під час вивчення теми «Організація батьківських зборів у початковій школі» дисципліни «Теорія та методика виховання» на семінарському занятті була проведена рольова гра «Батьківські збори».

Рольова гра «Батьківські збори»

I. Організація гри, правила, інструктаж.

Проблемна ситуація: батьки молодших школярів стурбовані зниженням успішності учнів за результатами оцінок навчального семестру.

Завдання: знайти оптимальні шляхи підвищення рівня знань учнів.

Ролі: класовод, батьки, голова батьківського комітету.

II. Проведення гри (дискусія, знаходження рішень).

III. Підсумки гри, аналіз, висновки.

Одним із завдань початкового етапу експерименту було проінформувати студентів про особистісні і професійні якості, якими має володіти вчитель школи першого ступеня, зокрема креативні. З цією метою було проведено круглий стіл «Педагогічна креативність у системі вимог до вчителя початкових класів» (Додаток Г). За час навчання у студентів вже були накопичені знання про якості педагога школи першого ступеня. Нашою метою під час проведення круглого столу було не лише поглиблення цих знань, а створення цілісного образу-ідеалу вчителя, визначення місця педагогічної креативності серед інших особистісних і професійних якостей. У процесі заняття за допомогою спеціально підібраних запитань і висловів активізувалась дискусія, що полягала у вирішенні проблеми «Чи потрібна ця якість майбутньому педагогу?». Таким чином, студенти дійшли до висновку, що педагогічна креативність є однією з провідних якостей педагога, яка має безліч варіантів прояву. Тобто відбулось усвідомлення важливості цієї якості, що передбачає внутрішню мотивацію до її розвитку.

Отже, результатом проведення ціннісно-мотиваційного етапу дослідження в експериментальній групі стало: ознайомлення студентів з педагогічною креативністю, її ознаками, місцем у системі якостей вчителя; вмотивованість майбутніх учителів до її розвитку; готовністю до творчості та співтворчості; засвоєння знань про актуальність застосування інноваційних технологій у майбутній професії; позитивна налаштованість майбутніх учителів початкової школи на розвиток педагогічної креативності.

Креативно-діяльнісний етап експериментального дослідження був основним та націлений на активізацію когнітивного, особистісного та діяльнісного критеріїв педагогічної креативності. У зв'язку з цим студенти залучались до активної творчої та інтелектуальної діяльності. У цей період надавалась перевага технології ситуаційного навчання, ТРВЗ. Для реалізації поставленої цілі потрібно було вирішити такі завдання: поглибити знання майбутніх учителів початкової школи про педагогічну креативність та інноваційні технології навчання молодших школярів; залучити до активної

творчої діяльності та співтворчості; змістити акцент засвоєння навчального матеріалу з репродуктивного та інноваційно-креативний; розвинути креативні якості майбутніх учителів початкових класів.

Метод кейс має багато переваг для розвитку педагогічної креативності. Під час вирішення кейсу реалізується принцип співтворчості (викладач–студент, студент–студент), а репродуктивне засвоєння знань перетворюється на продуктивну (творчу) навчальну діяльність. На думку студентського колективу експериментальної групи, основною перевагою цього методу є набуття практичних навичок, що готує до майбутньої професійної діяльності. У креативному освітньому середовищі, де викладач є співбесідником, порадиником, активним учасником навчального процесу аналіз та розв’язання кейсу є продуктивним. Особливий інтерес у майбутніх учителів початкової школи викликали кейси, ситуації з якими не стикався викладач, тоді виникала партнерська взаємодія. Головною перевагою цього методу є те, що він сприяє підвищенню рівня діяльнісного критерію, а саме вміння знаходити та реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем. Технологія ситуаційного навчання застосовувалась під час практичних занять. Для вирішення пропонувались такі види педагогічних кейсів: задачі-ситуації за ключовим словом (Б. Вульф), компетентнісно орієнтовані завдання-ситуації на основі таксономії Б. Блума, соціально-педагогічні задачі на основі рівневого підходу (М. Галагузова, А. Галагузов, І. Ларіонова), задачі-ситуації на формування стилю педагогічного мислення (Ю. Сенько) [162].

Кожен вид кейсу виконує особливе функціональне навантаження, наприклад, як відзначає М. Савельєва [162, с. 17–30], задачі-ситуації за ключовим словом допомагають застосовувати життєвий досвід студентів, формують педагогічні цінності, залучають студентський колектив висловлювати власну думку та аргументувати її. Головною особливістю цього виду кейсів є те, що вони не передбачають наявності єдиної правильної відповіді. Ми використовували такі кейси: «Авторська школа», «Андрагогіка»,

«Виховання», «Діти», «Колектив і особистість», «Зовнішність» тощо. Для прикладу наведемо задачу «Зовнішність»:

Сучасних учнів, насамперед, привертає увагу одяг учителя, зачіска, аксесуари, мобільний телефон, гаджети тощо. Нині немодний одяг може викликати більше обурення і насмішок, ніж прогалини знань про предмет і методiku його викладання. Але насправді, у житті є речі більш цінні ніж матеріальні.

– Чи погоджуєтесь Ви із твердженням, що зовнішність учителя відіграє важливе значення у процесі навчання і виховання школярів?

– Як будете одягатись Ви у майбутній професійній діяльності?

– Якою, на Вашу думку, має бути зовнішність вчителя?

Компетентнісно орієнтовані завдання-ситуації на основі таксономії Б. Блума являють собою кейси, що допомагають навчитись працювати з інформацією, раціонально вирішувати проблемну педагогічну ситуацію. У процесі вивчення фахових дисциплін пропонувались такі кейси цього виду «Сприйняття емоцій і почуттів дитини», «Прийомні батьки» тощо. Наведемо зразок цього типу кейсу «Всебічний розвиток».

В одній школі проходила перевірка техніки безпеки на уроках трудового навчання. Методист В. В. побачив недоліки у роботі вчителя і висловив їх у присутності комісії:

– Ви турбуєтесь питанням дотримання техніки безпеки та навчанням учнів працювати на токарних верстатах. Але потрібно забезпечувати виховання учнів комплексно, для їхнього фізичного, естетичного чи морально розвитку.

– У школі є вчителі музики і співів, літератури, фізичного виховання. Вони і мають займатися фізичним, естетичним вихованням, я маю навчити школярів працювати...

1. Запишіть основні вимоги до уроку трудового навчання.

2. Поясніть причини, чому вчитель на уроці трудового навчання насамперед стурбований технікою безпеки.

3. Розробіть план-конспект уроку трудового навчання для гармонійного розвитку особистості.

4. Розробіть методичні рекомендації для вчителів початкової школи щодо дотримання техніки безпеки молодшими школярами.

Соціально-педагогічні задачі на основі рівневого підходу передбачають чотири рівні складності: елементарний, простий, ускладнений, складний. Кожен рівень педагогічного кейсу характеризується певним рівнем проблемності відповідно. Особливістю задач ускладненого та складного рівня є те, що проблема є прихованою, а студенти мають визначити її самі та знайти вихід з ситуації. Задачі-ситуації на формування стилю педагогічного мислення (Ю. Сенько) за функціями схожі на задачі-ситуації за ключовим словом. В основі задачі покладена не ситуація, а прислів'я, афоризми, фрагменти творів, що пов'язані з педагогічною тематикою. Такий вид педагогічного кейсу слугує фундаментом для формування стилю педагогічного мислення, виробленню професійних орієнтирів майбутніх педагогів початкової ланки освіти. Наведемо приклад однієї з таких задач.

Ж.-Ж. Руссо говорив: «Без прагнення до наукової роботи учитель неминуче потрапляє під владу трьох педагогічних демонів: механічності, рутинності, банальності».

Проаналізуйте цю думку Ж.-Ж. Руссо:

– чому Ж.-Ж. Руссо назвав механічність, рутинність, банальність «педагогічними демонами»? У чому їхня «демонічність»?

– чи важлива для вчителя наукова робота? Чому?

– чи повинен учитель бути творчим, щоб здійснювати наукову роботу?

– чи може творчий педагог бути підвладним механічності, рутинності, банальності? [162].

Таким чином, у процесі застосування кейс-методу майбутні педагоги були постійно активними, висували нові ідеї та оригінальні рішення педагогічних проблем, обмінювались досвідом, відстоювали свої думки у дискусіях.

Реалізуючи принцип стимулювання креативності заохочувались відповіді, що представляли креативні рішення педагогічних проблем.

У процесі реалізації креативно-дільнісного етапу застосовувались елементи ТРВЗ-педагогіки. Дослідницею М. Зиновкіною розроблено методичні рекомендації щодо проведення лекційно-практичних занять у ЗВО [79], які ми враховували у процесі удосконалення конспектів з фахових дисциплін. Також ми використовували визначену науковцем структуру інноваційного креативного уроку [207] та послуговувались прикладами конспектів із застосуванням технології ТРВЗ [170]. Зміна традиційної форми проведення лекційних занять допомогла майбутнім учителям початкової школи набуті навичок самостійно здобувати знання, виокремлювати головну інформацію від другорядної, проявляти творчу активність на заняттях, розвинути особистісні креативні якості. Продемонструємо фрагмент конспекту лекційного заняття з дисципліни «Теорія та методика виховання» з елементами технології ТРВЗ.

Тема. Організація роботи класовода в початковій школі

Мета: ознайомити майбутніх педагогів з функціями, вимогами та обов'язками класного керівника; розвивати професійні цінності, педагогічні уміння та навички пов'язані з роботою класовода в школі першого ступеня, а також педагогічну креативність майбутніх педагогів; виховувати прагнення креативно підходити до організації виховної роботи в майбутній професійній діяльності.

Засоби навчання: підручники, мультимедійна презентація, дидактичний матеріал (кейси, вправи, головоломки)

План

1. Історія виникнення посади класного керівника
2. Професіограма класовода початкової школи
3. Функції класного керівника у школі першого ступеня
4. Основні форми роботи з молодшими школярами

Хід заняття

Організаційний момент (2 хв.).

Етап 1. Мотивація «Зустріч з дивом» (8 хв.). Цікавий факт: найбільше поважають вчителів у Китаї. Середину рейтингу займають Велика Британія і США, а у Ізраїлі вчителів поважають найменше (за даними «Global Teacher Status Index 2013»). З чим це пов'язано? Яку б позицію в цьому рейтингу займає наша країна? Свою думку обґрунтуйте.

Етап 2. Змістовна частина (25 хв.). Виклад матеріалу лекційного заняття (питання плану № 1, 2). Змістова частина супроводжується мультимедійною презентацією, в якій навчальний матеріал поданий у вигляді схем, таблиць.

Етап 3. Психологічне розвантаження (5 хв.). Виконання вправи на розвиток півкуль головного мозку «Дзеркальне малювання» передбачає одночасне малювання обома руками симетричних малюнків. За допомогою цієї вправи покращується робота мозку, настає розслаблення.

Етап 4. Інтелектуальна розминка (5 хв.). Застосування методів ТРВЗ. Метод фантастичної проблеми: всі діти перестали ходити до школи. Морфологічний аналіз: поєднати між собою слова «Сценарій», «Ліс», «Школа».

Етап 5. Змістовна частина (30 хв.). Складається з двох частин. Перша частина присвячена викладу матеріалу лекційного заняття (питання плану № 3,4). Друга частина передбачає виконання педагогічних кейсів у групах, що безпосередньо відповідають темі лекційного заняття (Додаток Д).

Етап 6. Резюме (5 хв.). На цьому етапі педагог робить короткі висновки, сповіщає інформацію про наступне заняття. Студенти висловлюють свої думки з приводу проведеного заняття, визначають позитивні моменти (рефлексія).

У процесі вивчення навчальних дисциплін фахового циклу студентам були запропоновані такі методи ТРВЗ: мозковий штурм, моделювання, метод розширення асоціації, фокальних об'єктів, морфологічний аналіз. Зазначені методи використовувались як в якості інтелектуальної розминки, щоб налаштувати студентів на активну розумову діяльність, так і для вивчення навчального матеріалу.

Семінарські заняття на цьому етапі проводились у таких формах як семінар-диспут, семінар-обговорення, семінар-доповідь. Наприклад, під час

вивчення дисципліни «Основи педагогічної творчості» був проведений семінар-диспут з теми «Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності». Для продуктивнішого проведення диспуту студенти отримали випереджувальне завдання, що полягало в самостійному пошуку та опрацюванні матеріалу з теми, допускалось залучення усіх інформаційних ресурсів. Для проведення семінару-диспут ми застосували метод «Інтерактивної дискусії» [180], який являє собою сукупність методів, які застосовуються на певних етапах, щоб найбільш повно розглянути тему та залучити усіх учасників диспуту до активного обговорення. Для дебатів ми пропонували питання «Чи повинна педагогічна діяльність вчителя мати інноваційний характер?». Хід проведення інтерактивної дискусії передбачав декілька етапів. На першому етапі студенти об'єднувались у пари, обговорювали тезу та висували власні думки з цього приводу. На другому етапі майбутні фахівці об'єднувались у групи відповідно до позицій «Так», «Ні», «Не визначився» (метод «Займи позицію»). Таким чином, утворилось три групи, кожна з яких добирала аргументи на підтримку своєї позиції, а голова групи озвучував їх. Після цього був обмін думками та запитанням між групами. Студенти, які підтримували позицію того, що педагогічна діяльність має бути інноваційною аргументували це тим, що «варто йти у ногу з часом», «колишні методи є неефективними для сучасних дітей, тому педагоги повинні застосовувати інноваційні», «вчитель має завжди розвиватись у особистісному та професійному плані». Протилежну думку було обґрунтовано тезами на кшталт «більшість вчителів далекі від інноваційної діяльності, тому вона не обов'язкова», «це особистий вибір кожної людини, у тому числі яких професійних орієнтирів дотримуватись». На третьому етапі був використаний метод рольової гри. Студенти були об'єднані на чотири групи, кожній з яких потрібно було виконати певну роль. Для обговорення дискусійного питання були запропоновані такі соціальні ролі: вчителя початкової школи, політичних діячів, батьків учнівського колективу, пересічних громадян. Четвертим кроком був пошук спільного рішення цієї проблеми. Шляхом обговорення майбутні педагоги дійшли до висновку, що

педагогічна діяльність повинна бути інноваційною. Серед пропозицій були висунуті наступні: заохочення вчителів до інноваційної діяльності різними методами; оновлення педагогічних кадрів пенсійного віку молодими фахівцями; безпосередній контроль за здійсненням інноваційної діяльності керівництвом шкіл тощо.

Таким чином, такий семінар-диспут допоміг студентам відстоювати свою думку, коректно ставитись до думок інших, навчитись приймати спільні рішення з проблеми, залучив до активної дискусії. Тема для проведення семінару в такій формі була обрана з урахуванням того, що педагогічна креативність пов'язана з інноваціями. Тобто був використаний потенціал фахової дисципліни, що є педагогічною умовою експериментального дослідження.

Опрацювання теми «Якості творчого вчителя. Педагогічний імідж» проходило у формі семінару-доповіді. Особливістю підготовки студентів до семінару було те, що окрім обов'язкових питань майбутні педагоги могли готувати виступи за власними додатковими, цікавими чи поглибленими питаннями з теми семінару. Так, наприклад, звучали такі доповіді «Імідж та зовнішній вигляд вчителя», «Рекомендації щодо створення позитивного педагогічного іміджу», «Якщо педагог буде нетворчим...» тощо. Додатково оцінювалась мультимедійна презентація (за наявності), адже вона теж є проявом креативності. Кожен виступ тривав 7–8 хв., після чого відбувалось обговорення доповіді та їхнє оцінювання. Такий формат проведення семінару сприяє тому, щоб майбутні педагоги проявили свою креативність під час підготовки до занять.

Важливе місце під час організації експериментального дослідження відводилось семінару-обговоренню. Така форма організації заняття залучає студентів до висловлювання власних думок, ідей, розвиває мислення, комунікативні вміння. Наприклад, під час вивчення навчальної дисципліни «Інформаційні технології навчання» практичне заняття з теми «Електронні посібники» проводилось у вищезгаданій формі. Для обговорення було

запропонована тема «Переваги та недоліки використання електронних книг у навчанні молодших школярів». У процесі заняття майбутні учителі виражали свої погляди на цю проблему, задавали один одному питання, вели діалог з викладачем. Завданням бесіди було визначити плюси і мінуси роботи з електронною книгою не лише для школярів, але й для вчителя. Для обговорення майбутнім учителям початкової школи було запропоновано питання «Як вплинуть такі інновації в освіті на педагогічну креативність вчителів?». Більшість студентів звернули увагу на позитивний вплив на роботу вчителя, збільшення можливостей для творчості. Звучала також думка про те, що креативний вчитель зможе пристосуватись до будь-яких обставин, оскільки володіє гнучкістю думок. Таким чином, формат обговорення під час семінарського заняття дозволив студентам різносторонньо опрацювати питання, поділитись думками, обмінятись досвідом.

Для прояву креативності студентів під час вивчення фахових дисциплін ми запропонували майбутнім учителям записувати конспект лекційного матеріалу на одній стороні аркуша (автор ідеї В. Стрельников, І. Брітченко [187]), а іншу залишити для малюнків, таблиць, ідей, цитат, запитань тощо. Варто зазначити, що такий варіант запису конспекту був сприйнятий студентами експериментальної групи позитивно. В кінці занять майбутні педагоги демонстрували свої таблиці, схеми, замальовки, ділились записаними думками з академічною групою, викладачем.

Важливою формою організації навчання у вищій школі є самостійна робота. Саме ця форма роботи активізує особливі вміння студентів у позааудиторний час. Вона передбачає прояв креативних здібностей під час виконання завдань дослідницького, творчого характеру. Використовуючи потенціал фахових дисциплін ми доповнили їх комплексом завдань для самостійної роботи, що передбачають розвиток педагогічної креативності майбутніх педагогів (табл.3.1). Отже, самостійна робота сприяла постійній включеності студентів у творчий процес.

Таблиця 3.1

Приклади завдань для самостійної роботи студентів, що передбачають розвиток педагогічної креативності

Теорія та методика виховання	Основи педагогічної творчості	Педагогічні технології в початковій школі	Інформаційні технології навчання
Розробити авторську гру з обраного предмета; розробити конспект нестандартного уроку, написати пам'ятку класоводу; розробити план виховної роботи класного керівника; написати сценарій свята; розробити план проведення батьківських зборів; розробити план роботи гуртка та підібрати йому назву.	Продіагностувати творчий потенціал своїх однокласників, розробити рекомендації щодо його розвитку; на основі аналізу різних джерел інформації визначити найбільш типові проблемні педагогічні ситуації та знайти шляхи їх вирішення; розробити план творчого саморозвитку педагога; відшукати тренінги розвитку творчих здібностей педагога, продемонструвати їх в аудиторії.	Розробити конспекти уроків з використанням інноваційних технологій навчання; підготувати та провести дискусію на актуальну тему дисципліни; розробити анкету готовності застосування інноваційних технологій майбутніми педагогами; продемонструвати застосування ІТН під час проведення позакласної виховної роботи, класної години.	Розробити мультимедійну презентацію до конспекту уроку з обраної дисципліни; підібрати ілюстрації, відео та аудіо матеріали до уроку за допомогою сервісів Internet; продемонструвати можливості графічного редактора MS Paint у навчанні молодших школярів; знайти та продемонструвати потенціал навчальних комп'ютерних ігор з обраного предмета.

Отже, по завершенню креативно-діяльнісного етапу експериментального дослідження майбутні педагоги оволоділи знаннями про педагогічну креативність, інноваційні технології навчання молодших школярів; спеціально підібрані технології навчання та нестандартні форми організації навчальних занять сприяли підвищенню рівня розвитку креативних особистісно-професійних якостей; посилилось прагнення до самовдосконалення, застосування креативного підходу в майбутній педагогічній діяльності.

Рефлексійно-оцінний етап дослідження був завершальним. Для його успішної реалізації було поставлено такі завдання: сприяти усвідомленню

студентом себе креативною особистістю; закріпити набуті знання та вміння. У цей період експерименту майбутні педагоги демонстрували власні набуті навички, педагогічну креативність. З цією метою надавалась перевага проектній технології навчання. Студентам пропонувалось виконання групових творчих проектів. На початку вивчення кожної фахової дисципліни студентам були запропоновані теми проектів, згодом майбутні педагоги обирали одну та починали виконувати проект. Так, було продемонстровано та представлено такі проекти: короткий гумористичний відеофільм «Будні вчителя початкової школи» з дисципліни «Інформаційні технології навчання»; газету «Творчий вчитель» з дисципліни «Основи педагогічної творчості»; сценарій свята весни «В гостях у принцеси Весни» з дисципліни «Теорія та методика виховання»; казку «В країні інноваційних технологій навчання» тощо. Усі проекти відрізнялись оригінальністю та продуманістю, важливим завданням проекту було поєднання навчального матеріалу дисципліни з креативними ідеями.

Таким чином, створені проекти допомогли студентам використати набуті навички та вміння, кожен учасник групового творчого проекту був залучений до креативної діяльності. Після демонстрації проектів була проведена бесіда зі студентами експериментальної групи за результатами якої були зроблені такі висновки: 1) «продукт» проекту допомагає студентам усвідомити свій потенціал, можливості; 2) студенти у процесі виконання проекту починають усвідомлювати значення креативних ідей; 3) спільна творча діяльність сприяє обміну досвідом, зближує учасників проекту; 4) під час виконання групового творчого проекту з'являється неформальний креативний лідер, що керує та контролює процес, висуває найбільшу кількість ідей.

Важливою складовою технології розвитку педагогічної креативності було впровадження авторської варіативної навчальної дисципліни «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи» для студентів галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 013 «Початкова освіта» (Додаток Е). Метою викладання навчальної дисципліни було підвищити рівень розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи.

Кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення дисципліни, становить 90 год. (3 кредити), із них 14 год. – лекції, 16 год. – практичні заняття, 30 год. – індивідуальна робота, 30 год. – самостійна робота. Вивчення спецкурсу завершується заліком. Навчальна дисципліна складається з двох змістових модулів. Зокрема, перший модуль «Теоретичні основи педагогічної креативності» спрямований на оволодіння студентами інформацією про креативність, її концепції, сучасні дослідження з цієї проблеми, а також про сутність та ознаки педагогічної креативності, умови та бар'єри її розвитку. Зазначений модуль вміщує основну інформаційну базу, яка потрібна для подальшого глибокого та усвідомленого розвитку педагогічної креативності. Другий змістовий модуль «Педагогічна креативність у структурі професіоналізму вчителя початкової школи» забезпечує студентів знаннями про особливості педагогічної креативності у професійній діяльності вчителя початкової школи, орієнтований на практичний та цілеспрямований розвиток зазначеної якості.

Під час реалізації навчального курсу ми використовували інноваційні типи лекційних занять – лекція-бесіда, проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція-діалог. подача лекційного матеріалу супроводжувалась мультимедійною презентацією, що допомагало зацікавити студентів, унаочнити інформацію. До кожної лекції було розроблено план-конспект. Наведемо приклад одного з них.

Тема 2. Сутність та ознаки педагогічної креативності

Мета: розкрити значення поняття «педагогічна креативність», поглибити знання студентів про ознаки та етапи розвитку педагогічної креативності; розвинути вміння систематизувати інформацію, виокремлювати головне; активізувати мотивацію до розвитку педагогічної креативності.

Засоби: опорний конспект, мультимедійна презентація, робочі зошити.

Епіграф: *Немає людей, більш допитливих, невагомих, більш одержимих думками про творчість, як учителі (В. Сухомлинський).*

Тип лекції: проблемна лекція.

Проблемне питання: чи властива педагогічна креативність кожному вчителю?

Питання для актуалізації опорних знань:

- Чому професію вчителя називають творчою?
- Як творчість може проявлятися у педагогічній діяльності?
- Чому вчителю початкової школи варто бути креативним?
- Чи можливо розвинути педагогічну креативність?

План

1. Поняття педагогічної креативності у сучасних наукових дослідженнях.
2. Ознаки педагогічної креативності.
3. Етапи розвитку креативності вчителя.
4. Основні підходи до розуміння сутності педагогічної креативності.

На лекційних заняттях ми намагались не лише подати інформацію, але й з'ясувати ставлення майбутніх педагогів до тих чи тих проблем і явищ. До кожної лекції ми ставили загальне питання проблемного типу, що спрямо активізації інтелектуальної діяльності студентів, допомогло їм усвідомити роль педагогічної креативності у майбутній професії. Наприклад, під час викладання теми «Розвиток педагогічної креативності як основа професійного та особистісного зростання майбутнього вчителя» проблемним було питання «Чи може педагог досягнути вершини педагогічної майстерності?». Відповіді студентів були різноплановими, висунуті твердження мали як стверджувальний, так і заперечний характер. Студентам запропонували поміркувати над цим питанням самостійно, висловити остаточну думку на наступному занятті, написати есе чи твір. У кінцевому результаті більшість майбутніх педагогів погоджувались з тим, що вчитель не може досягнути досконалості, але він повинен постійно самовдосконалюватись, адаптуватись під зміни, що відбуваються на законодавчому, суспільному рівні, враховувати особливості сучасного молодого покоління.

За нашими спостереженнями, епіграфи не часто використовують під час викладання дисциплін у вищій школі. На лекціях ми підбирали їх відповідно до

теми заняття та застосовувати як тему для міні-дискусії. Вислови відомих особистостей, особливо педагогів-класиків допомагають підтвердити цінність певних знань, якостей, умінь та навичок педагога. Для активізації міні-дискусії ми використовували питання типу: чи можете ви підтвердити чи спростувати наведений вислів? Як ви розумієте це твердження? В чому полягає суть цього висловлювання?

Для того, щоб зробити роботу на лекціях більш результативною та цікавою, ми розробили робочий зошит з навчального курсу для роботи на лекційних заняттях. У зошит вміщено: план та літературу з кожної теми, проблемні питання та епіграфи для міні-дискусій; завдання для аудиторного виконання. Крім того, на сторінках робочого зошиту є: пам'ятка «Як навчитись креативності?», вправи на розвиток обох півкуль мозку, інформаційні довідки (деякі визначення термінів та цікава інформація з теми), портфоліо, вислови відомих людей про творчість (для роздумів та дискусій), словник термінів, який майбутні педагоги мають заповнити самостійно, поради молодому вчителю початкової школи (Додаток Ж).

Робочий зошит має комплексний характер, уміщує необхідну кількість завдань для оволодіння інформацією з кожного питання теми. Завдання в аудиторії передбачають таку діяльність: заповнення таблиць, схем, опрацювання питань, запис визначень, заповнення словника. Запис навчального матеріалу у схематичному вигляді допомагає студентам краще запам'ятати інформацію, навчитись виокремлювати основне від другорядного, збільшує продуктивність лекції, змінює функціональність лекційного заняття – з механічного записування матеріалу до його аналізу, інтерпретації, синтезу, виокремлення головного від другорядного. Робочий зошит сприяє активності студентів на лекціях, робить вивчення дисципліни більш захоплюючим.

Варто зазначити, що розроблений зошит застосовувався не лише для роботи на лекціях, але й на практичних заняттях, для самостійної роботи студентів. Це відбувалось тоді, коли за браком часу залишалось не повністю розкритим питання теми, або інформації з певної теми накопичено чимало,

тому пропонувалось доповнити її самостійно. Так, наприклад, під час опрацювання теми «Педагогічна креативність та інноваційні технології у професійній діяльності вчителя школи першого ступеня» на самостійне опрацювання майбутнім педагогам було запропоновано наступне завдання: доповнити таблицю «Технологія проектного навчання».

По завершенню вступного заняття з навчального курсу, здійснюючи рефлексію, студенти відмітили, що робочий зошит з оригінальними завданнями збільшує інтерес до вивчення курсу, допомагає позитивно налаштуватись на навчання, тобто збільшує мотивацію до розвитку креативності.

Сьогодні метод портфоліо є широко функціональною інноваційною педагогічною технологією. Метою застосування портфоліо було відслідкувати розвиток педагогічної креативності за час впровадження курсу, допомогти майбутнім учителям здійснити самооцінку власних досягнень. В індивідуальному портфоліо на початку спецкурсу студент записував свої очікування від нього, бажаний результат та подальші плани. Після проходження кожної теми майбутні учителі робили відмітки, які стосувались уподобань, труднощів, відзначення цікавих моментів, результатів діяльності тощо. Після завершення спецкурсу студентами заповнювались відомості про досягнені результати. Окрім цього, майбутні педагоги презентували своє портфоліо, відмічали позитивні акценти, власні досягнення, робили висновки щодо подальшого розвитку педагогічної креативності. Застосування цього методу сприяло не лише активізації пізнавальної діяльності студентів, але й слугувало засобом додаткової діагностики та вчасної корекції організації експерименту. Зазначимо, що портфоліо є ефективним засобом мотивації студентів, оскільки на початку курсу вони описували бажаний результат, що спонукало їх до дій, досягнення мети (Додаток Ж).

На заняттях з навчального курсу в якості розминки або розвантаження ми використовували вправи на розвиток обох півкуль головного мозку. Такий прийом допомагав відволіктись та одночасно був корисним. Словник термінів заповнювався студентами поступово, упродовж усього курсу. Таким чином, по

завершенню вивчення дисципліни майбутні педагоги вільно володіли необхідною термінологією. У робочому зошиті ми помістили поради молодому вчителю початкової школи. Ми звернулись до них під час опрацювання теми «Креативний образ особистості вчителя початкової школи». Студентам необхідно було визначити, які з порад налаштовують молодого вчителя на розвиток педагогічної креативності. Серед них було визначено такі: постійно дізнаватись нову інформацію; використовувати сучасні методи навчання; брати участь у семінарах, конкурсах, конференціях; обирати найбільш раціональні форми роботи на уроці; розв'язувати усі педагогічні ситуації; вчитись у колег, учителів з досвідом; застосовувати під час підготовки творчий підхід, постійно створювати щось нове та цікаве. Отже, використані поради допомогли закріпити набуті знання, акцентувати увагу наважливості розвитку педагогічної креативності для майбутнього вчителя.

Під час розробки робочого зошиту ми теж намагались застосувати креативний підхід. Наприклад, склали завдання типу записати елементи креативності (за моделлю шестикінечних сніжинок Д. Перкінса) біля ілюстрації сніжинки, рівні здібностей до творчості записувались в схему у вигляді піраміди, а алгоритм розв'язування педагогічних задач у вигляді сходинок тощо. Такий підхід сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу, оскільки побудований на асоціаціях, унаочненні інформації.

Не менш важливою формою проведення аудиторних занять є практичні. Розроблені плани-конспекти практичних занять були спрямовані на різноаспектний та глибокий розвиток педагогічної креативності. У загальному вигляді практичні заняття інтегрували усі критерії. Наведемо фрагмент одного із розроблених планів-конспектів практичного заняття.

Тема №3. Умови та бар'єри розвитку педагогічної креативності

План

1. Фактори, що впливають на розвиток креативних здібностей.
2. Бар'єри, що перешкоджають прояву креативності педагога.
3. Умови перетворення діяльності педагога в творчу.

План заняття

1. Перевірка рівня засвоєння студентами основних теоретичних положень з теми заняття.
2. Перевірка самостійної, індивідуальної роботи.
3. Практична частина.
 - Проведення бесіди на тему «Які риси характеру заважають мені бути креативним?»
 - Виконання вправ для подолання бар'єрів креативності.
4. Підведення підсумків заняття. Заповнення портфоліо.
5. Рефлексія (виконання вправ «Незавершені фрази», «Спалах», «Конверти», «Валіза, смітник, м'ясорубка»).

Питання для бесіди «Які риси характеру заважають мені бути креативним?»

- Чи вважаєте Ви себе креативною особистістю?
- Кого з Ваших знайомих (родичів, друзів) Ви можете назвати креативним? Чому? Назвіть риси, які притаманні цим людям.
- Як часто у Вас виникає раптове натхнення?
- Які продукти своєї діяльності Ви вважаєте креативними?
- Чи виникає у Вас бажання зробити щось, але страх невдачі або осуду змушує покинути свої плани?
- Якими власними рисами характеру Ви пишаєтесь, а які Вам заважають?
- Чи переборюєте Ви власну ліню? Яким чином?

На практичних заняття з курсу поряд із традиційними ми використовували інноваційні методи навчання, а саме тренінг, дискусії, рольові і педагогічні ігри, метод кейсу, різнорівневі завдання для розвитку креативного мислення, методи рефлексії («Незавершені фрази», «Спалах», «Конверти», «Валіза, смітник, м'ясорубка»), креатив-бій.

Нині тренінги є розповсюдженим методом активного навчання. Головною особливістю і одночасно перевагою тренінгів є те, що за їх допомогою можна швидко та ефективного досягнути бажаного результату. У психологічній

літературі (А. Грецов [49], М. Кіппіс [90], Н. Хрящова [216] та ін.) представлено багато варіантів тренінгів розвитку креативних здібностей, тому ми застосовували їх для розвитку креативних особистісних якостей майбутнього педагога. За рахунок проведення тренінгів ми намагались підвищити рівень особистісного критерію педагогічної креативності.

В основу тренінгового заняття з розвитку креативності лежить подолання психологічних бар'єрів, що перешкоджають вияву творчості; стереотипного мислення, яке не дає змогу особистості «вийти за рамки»; об'єктивно оцінити себе, а саме свої сили, потенціал та перешкоди. Серед позитивних моментів тренінгу для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів зауважимо на розвиток комунікативних навичок, імпровізації, збільшення мотивації до саморозвитку. Варто зазначити, що студенти експериментальної групи зауважили, що тренінги є цікавим та захоплюючим методом навчання, допомагає покращити стосунки у групі, створює невимушену творчу атмосферу.

Позитивно було сприйнято майбутніми педагогами проведений креатив-бій. За твердженнями авторів методичного посібника «Креатив-бій: як його провести» – це командне інтелектуальне змагання, яке схоже на «Брейн-ринг», але має суттєву різницю – у ньому учасникам пропонуються завдання відкритого типу [41]. Для оцінки якості ідей та їх оригінальності ми запрошували журі (викладачів університету). Нами були використані приклади задач з вищезазначеного посібника (Додаток 3). Укажемо, що змагання такого типу спрямовані на вміння висувати новаторські та ефективні ідеї, обґрунтовувати їх, працювати у команді, а також прислухатись до думок інших учасників. Назва цього змагання відображає його мету – боротьбу за найбільш креативну ідею. Таким чином, студенти експериментальної групи проявляли свої вміння у якісній генерації ідей, що сприяло розвитку їхньої особистісної креативності.

Під час практичних занять ми розв'язували різнорівневі педагогічні ситуації з майбутніми учителями початкової школи. Спочатку були опрацьовані типові ситуації з педагогічної практики. Наприклад, постійні запізнення учнів на уроках, не виконання домашніх завдань, порушення

поведінки на уроках, не об'єктивність оцінювання учнів тощо. Для майбутнього педагога важливо не лише бути обізнаними з такими ситуаціями, але й знати шляхи їх вирішення та попередження. Оскільки краще попередити проблему, ніж розв'язувати її. Опрацювання типових проблемних ситуацій сприяло психологічній та когнітивній готовності до переходу до більш складних ситуацій. У поведінці та ідеях майбутніх учителів поступово з'явилась впевненість, ідеї характеризувались багатоваріантністю та перспективністю. Звичайно, такі методи готують до оригінального вирішення проблемних ситуацій на теоретичному рівні, але забезпечують зв'язок теорії з практикою, готують до прояву педагогічної креативності в майбутній професійній діяльності.

Окрім організації аудиторної роботи під час спецкурсу, важливим було розробити завдання для самостійної, індивідуальної роботи, які в найбільш повній мірі сприяли б досягненню поставленої мети. Завдання для самостійної роботи вміщували в себе завдання репродуктивного, дослідницького та творчого рівня. Індивідуальна робота була умовно поділена на завдання з опрацювання теоретичного матеріалу (підготувати доповідь, реферат) та створення творчого проекту (написати есе, твір, газетну статтю, презентацію тощо на одну із запропонованих тем). На останньому заняття з навчального курсу майбутні педагоги представляли свої проекти аудиторії, ділились враженнями, оцінювали свою роботу, зіставляли очікувані результати з наявними за допомогою власного портфоліо.

Тестові завдання курсу були розроблені за кожною темою для діагностики теоретичного засвоєння знань студентами. Зазначимо, що тестування здійснювалось за допомогою комп'ютерної програми MyTest. Така форма проведення діагностики знань студентів є зручнішою, ніж звичайне тестування на паперовому носії (рис. 3.1.).

Отже, реалізація моделі розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя проходила у три взаємопов'язаних етапи: ціннісно-мотиваційного, креативно-діяльнісного, рефлексійно-оцінного. Кожен етап реалізовувався

шляхом виконання визначених завдань. Технологія розвитку педагогічної креативності відбувалась на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного

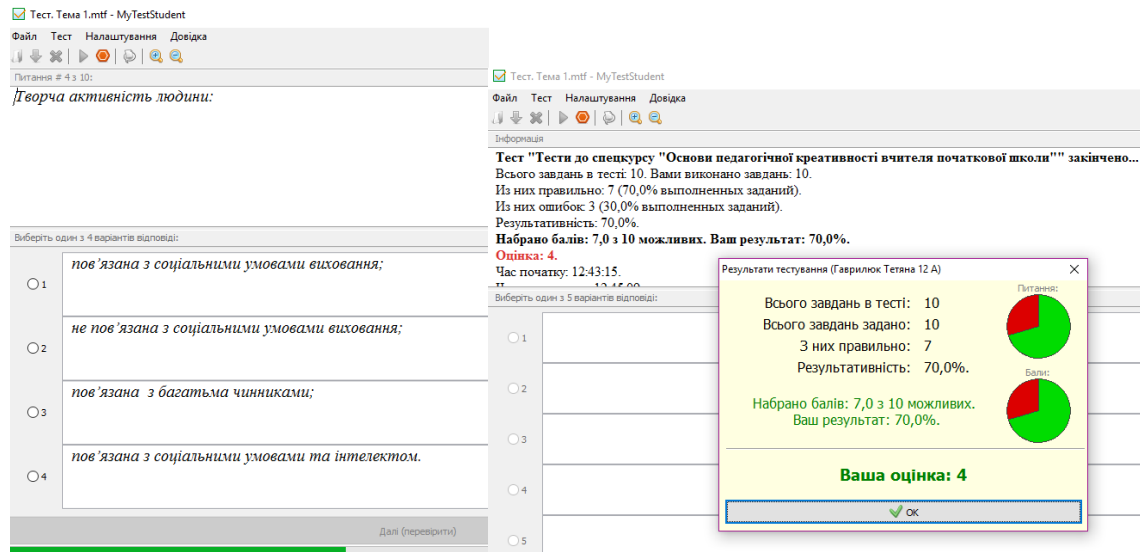

Рис. 3.1. Зображення на екрані монітору під час тестування за допомогою програми MyTest

та синергетичного підходах, а також ґрунтувалась на загальнодидактичних та спеціальних принципах. Розвиток педагогічної креативності відбувався за рахунок впровадження в освітній процес вищої школи визначених педагогічних умов. Реалізація першої педагогічної умови здійснювалась через: використання дидактико-розвивального потенціалу навчальних дисциплін, акцентування уваги на посилення їх творчого компонента засобами інноваційного навчання, урахування специфіки роботи вчителів початкової школи, особливостей прояву їхньої педагогічної креативності. Впровадження другої педагогічної умови забезпечувало можливість заохочення студентів до креативних ідей, надання вільного вибору інформаційних ресурсів, тем для опрацювання, прийняття викладачем будь-яких ідей, опорою на творчий досвід під час занять, особистісно орієнтованим підходом до кожного студента. Реалізація третьої педагогічної умови відбувалась через удосконалення змісту фахових дисциплін, домінування інноваційних технологій навчання, вибір найбільш ефективного методу для забезпечення гармонійного розвитку педагогічної креативності.

3.2. Аналіз ефективності упровадження структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності студентів

Оцінка ефективності упровадження моделі розвитку педагогічної креативності вимагає інтерпретації та порівняння результатів відповідно до визначеного плану експериментального дослідження (таблиця 3.2).

Інтерпретація та порівняння результатів експериментальної роботи передбачає виконання таких завдань:

- дослідження динаміки розвитку педагогічної креативності за двома проміжними та контрольним зрізом;
- встановлення відмінностей у результатах розвитку критеріїв педагогічної креативності експериментальної та контрольної групи;
- обробка даних за допомогою методів математичної статистики.

Нагадаємо, що у педагогічному експерименті брало участь 400 студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Експериментальна група складалася з 195 осіб, контрольна група з 205 осіб. Під час реалізації формувального етапу експерименту процес навчання студентів контрольної групи проходив за традиційною схемою, а у експериментальній групі була впроваджена структурно-функціональна модель розвитку педагогічної креативності. Дослідження проводилось на базі Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, Рівненського державного гуманітарного університету, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка.

У процесі впровадження структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності та визначених педагогічних умов було проведено два проміжних зрізи, для того, щоб відслідкувати динаміку змін у критеріях педагогічної креативності майбутніх педагогів початкової школи, визначити дієвість запропонованих технологій навчання та форм організації навчального процесу, вносити корективи. Після апробації моделі був проведений один

контрольний зріз. Діагностика здійснювалась за визначеним комплексом методів (див. пункт 2.1.), що були застосовані під час констатувального етапу (далі КЕ).

Після завершення ціннісно-мотиваційного етапу реалізації моделі нами було проведено перший проміжний зріз. У таблиці 3.3 та на рис. 3.2. представлені загальні результати діагностики першого проміжного зрізу (далі ПЗ).

Таблиця 3.2

План експериментального дослідження

Етап	Завдання
Пілотажний	<ol style="list-style-type: none"> 1) Здійснити аналіз наукової літератури з теми дослідження, навчальних планів, робочих програм, нормативних документів; 2) опрацювати праці вітчизняних та зарубіжних науковців, у яких накопичений досвід з розвитку креативності; 3) уточнити актуальність дослідження, соціального замовлення; 4) визначити критерії, показники та рівні педагогічної креативності.
Констатувальний	<ol style="list-style-type: none"> 1) Розробити комплекс діагностичного інструментарію для дослідження критеріїв і показників педагогічної креативності; 2) визначити об'єм вибірки, підібрати приблизно однорідні групи за рівнем педагогічної креативності; 3) порівняти результати розподілу студентів експериментальної та контрольної груп за рівнями досліджуваних критеріїв; 4) обробити експериментальні дані, встановити рівень розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів початкової школи; 5) визначити труднощі та суперечності розвитку педагогічної креативності, визначити комплекс педагогічних умов, побудувати структурно-функціональну модель.
Формувальний	<ol style="list-style-type: none"> 1) упровадити структурно-функціональну модель розвитку педагогічної креативності в освітній процес ЗВО; 2) перевірити ефективність педагогічних умов; 3) здійснити аналіз результатів дослідження, зробити висновки.

Таблиця 3.3

Порівняльні дані ЕГ та КГ за рівнями розвитку педагогічної креативності на формуальному етапі (1-й проміжний зріз)

Рівні / Групи	Адаптивний рівень				Репродуктивний рівень				Продуктивний рівень			
	КЕ		ПЗ №1		КЕ		ПЗ №1		КЕ		ПЗ №1	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	38	19,5	32	16,4	115	59	119	61	42	21,5	44	22,6
КГ	41	20	40	19,5	121	59,1	122	59,6	43	20,9	43	20,9

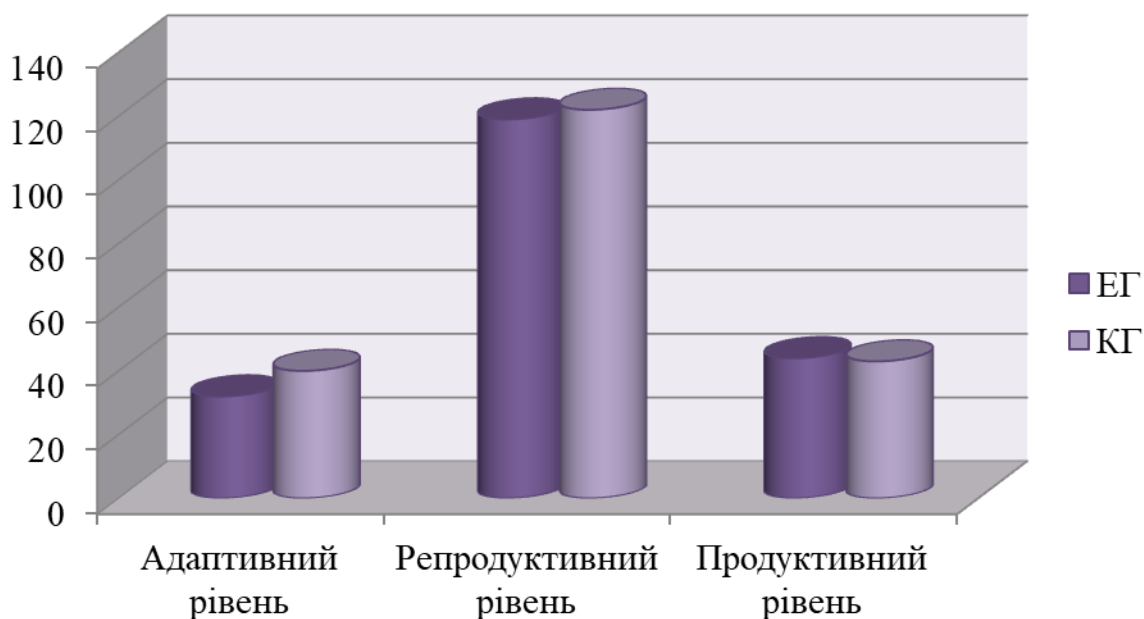

Рис. 3.2. Гістограма рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи на формувальному етапі (1-й проміжний зріз)

Аналіз статистичних даних після проведення першого проміжного зрізу дав змогу констатувати такі зміни у ЕГ: кількість студентів з адаптивним рівнем педагогічної креативності зменшилась на 3,1%; відбувся перерозподіл студентів з репродуктивним рівнем, а саме збільшився на 2%; майбутніх педагогів з продуктивним рівнем стало більше на 1,1%. Аналізуючи дані КГ зауважимо, що зміни є менш значними: відбулось зменшення кількості майбутніх педагогів з адаптивним рівнем на 0,5%; студентів із репродуктивним рівнем збільшилось на 0,5%, а з продуктивним рівнем залишилась незмінною. Таким чином, відбулись позитивні зрушення у розвитку педагогічної креативності майбутніх вчителів школи першого ступеня. Зазначимо, що ціннісно-мотиваційний етап був початковим, готував до активної творчої діяльності, сприяв підвищенню мотивації та був спрямований на підвищення рівня мотиваційно-емоційного критерію.

Другий проміжний зріз був проведений після організації креативно-діяльнісного етапу. Представимо результати розвитку педагогічної креативності другого проміжного зрізу (ПЗ №2) на формувальному етапі експерименту.

Таблиця 3.4

Порівняльні дані ЕГ та КГ за рівнями розвитку педагогічної креативності на формувальному етапі (2-й проміжний зріз)

Рівні / Групи	Адаптивний рівень				Репродуктивний рівень				Продуктивний рівень			
	КЕ		ПЗ №2		КЕ		ПЗ №2		КЕ		ПЗ №3	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	38	19,5	22	11,3	115	59	116	59,5	42	21,5	57	29,2
КГ	41	20	37	18	121	59,1	124	60,5	43	20,9	44	21,5

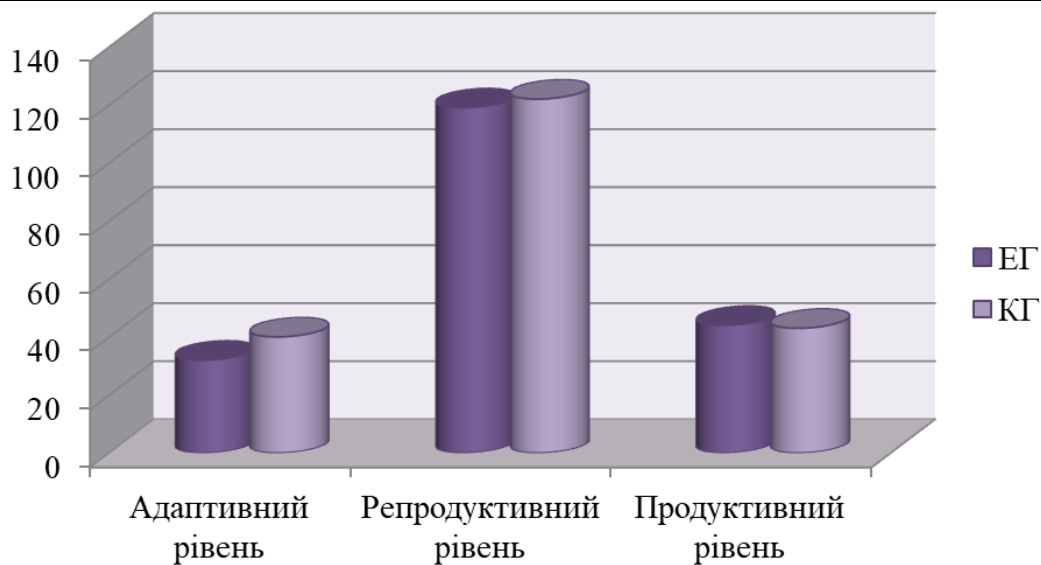

Рис. 3.3. Гістограма рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи на формувальному етапі (2-й проміжний зріз)

Результати зведених даних засвідчують, що процес розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів проходив ефективно. Так, порівнюючи дані констатувального етапу, зазначимо, що кількість студентів з адаптивним рівнем скоротилась на 8,2 %, а з продуктивним рівнем підвищилась на 7,7%. Дані контрольної групи засвідчують порівняно незначні результати: кількість студентів з адаптивним рівнем зменшилась на 2%, Продуктивний рівень підвищився на 0,6%. Зросла кількість майбутніх педагогів з репродуктивним рівнем педагогічної креативності.

Важливим етапом нашої роботи було проведення контрольного зрізу (КЗ), що дав змогу визначити кінцеві результати педагогічного експерименту, перевірити ефективність розробленої моделі розвитку педагогічної креативності майбутніх вчителів початкової школи. Перш ніж представити узагальнені дані, розглянемо динаміку розвитку критеріїв педагогічної креативності студентів ЕГ та КГ. У табл. 3.5 –3.8 представлені результати розподілу майбутніх вчителів.

Таблиця 3.5

Порівняльні дані ЕГ та КГ за рівнями розвитку педагогічної креативності за мотиваційно-емоційним критерієм на формувальному етапі (контрольний зріз)

Рівні Групи	Адаптивний рівень				Репродуктивний рівень				Продуктивний рівень			
	КЕ		КЗ		КЕ		КЗ		КЕ		КЗ	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	50	25,6	22	11,3	108	55,3	113	57,9	37	19,1	60	30,8
КГ	51	24,9	47	22,9	109	53,2	109	53,2	45	21,9	49	23,9
$\chi^2_{\text{мп}} = 9,999$												

Для того, щоб перевірити, чи є відмінності у даних до та після експерименту за рівнями розвитку критеріїв педагогічної креативності ЕГ ми скористались критерієм К. Пірсона.

Таблиця 3.6

Порівняльні дані ЕГ та КГ за рівнями розвитку педагогічної креативності за особистісним критерієм на формувальному етапі (контрольний зріз)

Рівні Групи	Адаптивний рівень				Репродуктивний рівень				Продуктивний рівень			
	КЕ		КЗ		КЕ		КЗ		КЕ		КЗ	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	23	11,8	12	6	131	67,2	123	63	41	21	60	31
КГ	23	11,3	20	9,8	143	69,8	109	53,2	39	19	42	20,4
$\chi^2_{\text{мп}} = 6,433$												

Таблиця 3.7

Порівняльні дані ЕГ та КГ за рівнями розвитку педагогічної креативності за когнітивним критерієм на формувальному етапі (контрольний зріз)

Рівні / Групи	Адаптивний рівень				Репродуктивний рівень				Продуктивний рівень			
	КЕ		КЗ		КЕ		КЗ		КЕ		КЗ	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	33	16,9	12	6,2	115	58,9	105	53,8	47	24,2	78	40
КГ	37	18	30	14,6	117	57,1	122	62,4	51	24,9	53	25,9
$\chi^2_{\text{Эмп}} = 13,517$												

Таблиця 3.8

Порівняльні дані ЕГ та КГ за рівнями розвитку педагогічної креативності за діяльнісним критерієм на формувальному етапі (контрольний зріз)

Рівні / Групи	Адаптивний рівень				Репродуктивний рівень				Продуктивний рівень			
	КЕ		КЗ		КЕ		КЗ		КЕ		КЗ	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	45	23,1	18	9,3	107	54,8	111	56,9	43	22,1	66	33,8
КГ	51	24,8	47	22,9	115	56,1	118	57,6	39	19,1	40	19,5
$\chi^2_{\text{Эмп}} = 19,296$												

Сформулюємо загальну гіпотезу:

H_0 – рівень розвитку критерію (мотиваційно-емоційного, особистісного, когнітивного, діяльнісного) на формувальному етапі (контрольний зріз) не вищий, ніж на констатувальному етапі;

H_1 – рівень розвитку критерію (мотиваційно-емоційного, особистісного, когнітивного, діяльнісного) на формувальному етапі (контрольний зріз) вищий, ніж на констатувальному етапі.

Результати здійснених підрахунків засвідчують наступне:

1) отримане значення рівня розвитку мотиваційно-емоційного критерію $\chi^2_{\text{Эмп}} = 9,999$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа

ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$, а для значущості $p = 0,99$ дорівнює $X^2 = 9,21$. Таким чином, $9,999 > 9,21 (X^2_{\text{Эмп}} > X^2)$ для $p = 0,99$, це означає, що рівень мотиваційно-емоційного критерію студентів ЕГ підвищився (гіпотеза H_1).

2) отримане значення рівня розвитку особистісного критерію $X^2_{\text{Эмп}} = 6,433$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$. Таким чином, $6,433 > 5,991 (X^2_{\text{Эмп}} > X^2)$ для $p = 0,95$, тобто різниця між розподілами є достовірною (гіпотеза H_1).

3) отримане значення рівня розвитку когнітивного критерію $X^2_{\text{Эмп}} = 13,517$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$, а для значущості $p = 0,99$ дорівнює $X^2 = 9,21$. Таким чином, $13,517 > 9,21 (X^2_{\text{Эмп}} > X^2)$ для $p = 0,99$. Підтверджується гіпотеза H_1 , рівень когнітивного критерію на формувальному етапі вищий, ніж на констатувальному.

4) отримане значення рівня розвитку діяльнісного критерію $X^2_{\text{Эмп}} = 19,296$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$, а для значущості $p = 0,99$ дорівнює $X^2 = 9,21$. Таким чином, $19,296 > 9,21 (X^2_{\text{Эмп}} > X^2)$ для $p = 0,99$. Отже, рівень розвитку діяльнісного критерію став вищим після проведення експерименту (гіпотеза H_1).

Таким чином, результати статистичної обробки даних підтверджують, що різниця між розподілом студентів ЕГ до та після проведення експерименту за всіма критеріями існує.

У табл. 3.9 представлені узагальнені дані розподілу майбутніх учителів початкової школи після проведення експерименту.

Для того, щоб встановити, чи є відмінності у розподілі студентів експериментальної та контрольної групи після експерименту за рівнями розвитку педагогічної креативності ми скористались критерієм X^2 .

Таблиця 3.9

Результати розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості педагогічної креативності на формувальному етапі

Рівні / Групи	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень		Загальна кількість	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
ЕГ	16	8,3	113	57,9	66	33,8	195	100
КГ	36	17,6	123	60	46	22,4	205	100
$X^2_{\text{мп}} = 11,445$								

Сформулюємо гіпотезу:

H_0 – рівень розвитку педагогічної креативності на формувальному етапі (контрольний зріз) у контрольній та експериментальній групі однаковий;

H_1 – рівень розвитку педагогічної креативності на формувальному етапі (контрольний зріз) у експериментальній групі вищий, ніж у контрольній.

Отримане значення $X^2_{\text{мп}} = 11,445$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$, а для значущості $p = 0,99$ дорівнює $X^2 = 9,21$. Таким чином, $11,445 > 9,21$ ($X^2_{\text{мп}} > X^2$) для $p = 0,99$. Отже, гіпотеза H_0 відхиляється, приймаємо гіпотезу H_1 . Різниця між розподілами статистично достовірна. Порівняльні дані ЕГ та КГ до та після експерименту наведені у таблиці 3.10.

Визначення того, чи існує відмінність у розподілах майбутніх педагогів експериментальної до та після проведення експерименту потребує формулювання гіпотези:

Таблиця 3.10

Результати розподілу студентів ЕГ до і після експерименту

Рівні	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
До експерименту	38	19,5	115	59	42	21,5
Після експерименту	16	8,3	113	57,9	66	33,8
$X^2_{\text{мп}} = 14,314$						

H_0 – рівень розвитку педагогічної креативності у ЕГ після проведення експерименту не змінився;

H_1 – рівень розвитку педагогічної креативності у ЕГ після проведення експерименту підвищився.

Отримане значення $X^2_{\text{Емп}} = 14,314$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$, а для значущості $p = 0,99$ дорівнює $X^2 = 9,21$. Таким чином, $14,314 > 9,21$ ($X^2_{\text{Емп}} > X^2$) для $p = 0,99$. Отже, приймаємо гіпотезу H_1 . Рівень розвитку педагогічної креативності у ЕГ після проведення експерименту підвищився.

Таблиця 3.11

Результати розподілу студентів КГ до і після експерименту

Рівні	Адаптивний рівень		Репродуктивний рівень		Продуктивний рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
До експерименту	41	20	121	59,1	43	20,9
Після експерименту	36	17,6	123	60	46	22,4
$X^2_{\text{Емп}} = 0,442$						

Порівнюємо дані контрольної групи до та після проведення експерименту, для цього сформулюємо гіпотезу:

H_0 – рівень розвитку педагогічної креативності у КГ після проведення експерименту не змінився;

H_1 – рівень розвитку педагогічної креативності у КГ після проведення експерименту підвищився.

Отримане значення $X^2_{\text{Емп}} = 0,442$ більше критичного, яке для значущості $p = 0,95$ та числа ступенів свободи $C = 2$ дорівнює $X^2 = 5,991$, а для значущості $p = 0,99$ дорівнює $X^2 = 9,21$. Таким чином, $0,442 < 5,991$ для $p = 0,95$ ($X^2_{\text{Емп}} < X^2$). Отже, приймаємо гіпотезу H_0 , тобто рівень розвитку педагогічної креативності у КГ після проведення експерименту не змінився.

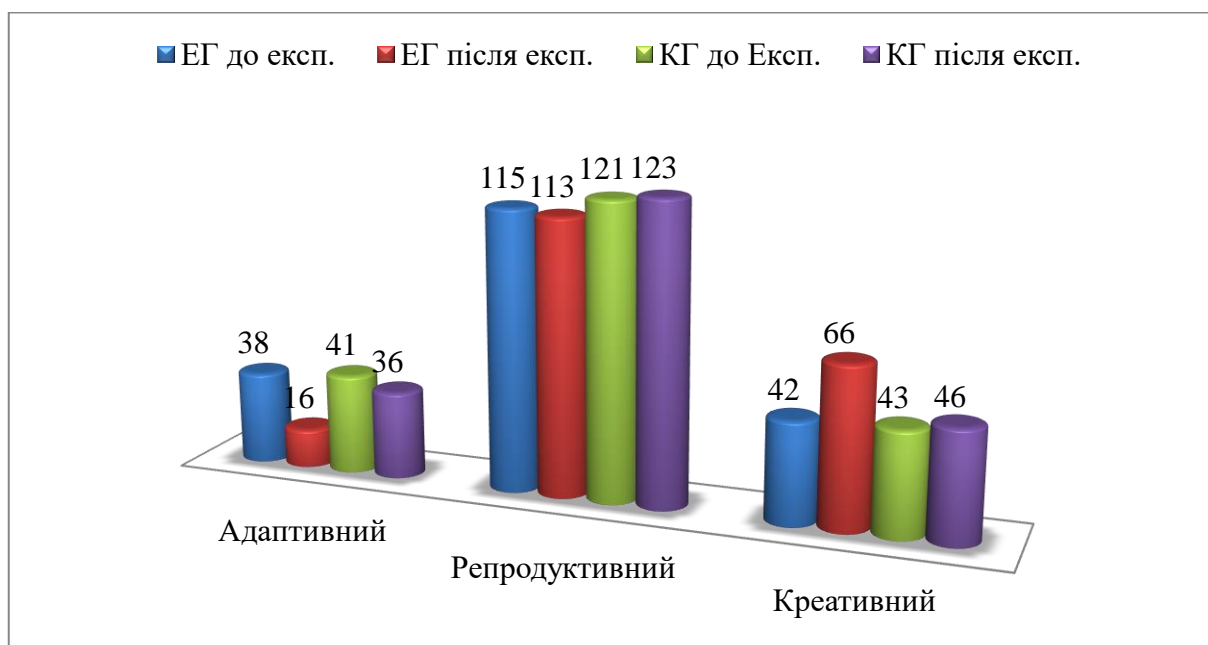

Рис. 3.4. Гістограма рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів початкової школи до і після проведення експерименту

Порівнюючи дані до і після проведення експериментальної роботи відмітимо, що студентів в ЕГ з адаптивним рівнем стало менше на 11,2 %, зменшилась кількість студентів з репродуктивним на 1,1 %, а кількість майбутніх вчителів продуктивного рівня розвитку педагогічної креативності зросла на 12,3 %. Результати розподілу студентів КГ засвідчують такі зміни: кількість студентів репродуктивного рівня розвитку зменшилась на 2,4%, збільшилось студентів з репродуктивним рівнем на 0,9%, а студентів з продуктивним рівнем стало більше на 1,5 %. Отже, у контрольній групі педагогічна креативність розвивається, але повільно.

Таким чином, результати дослідження динаміки розвитку педагогічної креативності за двома проміжними та контрольним зрізом, порівняння відмінностей у результатах розвитку критеріїв педагогічної креативності експериментальної та контрольної групи, а також розподілів між групами до та після експерименту; обробка даних за допомогою методів математичної статистики дає нам змогу зробити висновок про те, що впровадження структурно-функціональної моделі дало позитивний результат, проведене дослідження було ефективним, мета дослідження досягнута.

Після завершення експериментальної роботи нами було проведено бесіди з викладачами, кураторами та експертами. Також ми врахували дані тестів та анкет, на основі цієї інформації ми виокремили такі основні зміни, що відбулись зі студентами ЕГ:

- студенти експериментальної групи стали вільно оперувати поняттям «педагогічна креативність», знають її характерні ознаки;
- підвищився рівень знань про інноваційні технології навчання молодших школярів, усвідомлюють їхню ефективність та бажають застосовувати у майбутній професійній діяльності;
- майбутні педагоги чітко усвідомлюють значення педагогічної креативності, тим самим мотивують себе до саморозвитку, самореалізації;
- майбутні вчителі початкової школи набули досвіду вирішення проблемних педагогічних ситуацій, у зв'язку з цим зник страх, невпевненість, збільшився інтерес до професії.

Також додатково була проведена бесіда з майбутніми педагогами ЕГ. У результаті якої студенти зазначили:

- позитивну динаміку розвитку власної педагогічної креативності; збільшення впевненості у своїх силах;
- лекційні та практичні заняття, а також навчальний курс були інформативними та цікавими;
- найбільш корисним було вирішення проблемних педагогічних ситуацій, розігрування ролей;
- спільна творча діяльність зближує колектив, допомагає кожному розкрити себе;
- навчилися не боятись проявляти креативність під час розробки конспектів уроків, сценаріїв свят, виховних годин, відхилятися від шаблонів та стереотипів.

3.3. Методичні рекомендації щодо розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін

Проблема розвитку креативності студентської молоді на сучасному етапі є актуальною та ваговою. Це очевидно, оскільки саме здатність до творчості визначає можливості особистості реалізувати себе, бажання розвиватись у професійній та буттєвій діяльності.

Аналіз наукової літератури з теми дослідження, а також результати проведеного педагогічного експерименту, власний досвід дав змогу узагальнити та визначити основні чинники, що позитивно впливають на розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Зазначені рекомендації ґрунтуються на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого, синергетичного підходах. Враховуючи актуальність дослідження, соціальне замовлення, з метою вдосконалення фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи пропонуємо наступні методичні рекомендації.

Враховувати індивідуальні особливості кожного студента. Кожна людина неповнота, унікальна. Здібності до креативної діяльності у всіх розвинені по-різному. Процес навчання та виховання проходить через призму індивідуальних особливостей студента та світосприйняття відповідно. Тобто для позитивної динаміки розвитку креативних здібностей не можливо уникнути цієї умови. Індивідуалізація навчання дає можливості кожному, хто навчається розкрити себе, свій талант, досягнути потенціал та корегувати недоліки, що перешкоджають гармонійному розвитку особистості.

Бачити у кожному студенті «творчу іскру», нерозкритий талант, який потребує запалу, розкриття. Ще В. Сухомлинський вважав, що немає дітей необдарованих [188]. Завданням викладача є усвідомити той факт, що кожен студент має здібності, які під його керівництвом матимуть змогу проявитись, розкритись та розвиватись у подальшому. Викладачеві слід мотивувати своїх

учнів до творчих дій, вселяти у них впевненість, віру в свої можливості, закладений природою потенціал. Реалізація цієї рекомендації в умовах вищої школи може здійснюватись шляхом надання психологічної підтримки майбутнім педагогам, проведення психологічних тренінгів, диференціації навчання.

Підтримка ініціативи, починань студента, допомога у процесі реалізації креативних ідей. Під ініціативою найчастіше розуміють бажання людини втілити ідею чи пропозицію. Підтримка ініціативи дає свободу дій та вибору. У більшості випадків ініціатор виступає як генератор ідей, які можуть бути корисними та вирішувати нагальні проблеми, покращувати що-небудь. Втілення певної ідеї часто потребує додаткових зусиль, можливе виникнення труднощів. На цьому етапі завданням викладача є надання консультації, підтримки, пильнувати за процесом втілення ідеї.

Схвалення креативних ідей, дій студента. Почути позитивний відгук про свою роботу завжди приємно кожній людині. Схвалення креативних ідей допомагає майбутньому педагогу усвідомити корисливість та важливість його праці. Такий відгук сприяє подальшому бажанню рухатись уперед, бути неординарним. У психології такий прийом називають терміном «позитивне підкріплення». Під ним розуміють приємні для людини результати діяльності, які спонукають до виконання певної роботи в майбутньому. Застосовуючи зовнішнє підкріплення рівень мотивації особистості може значно зрости. Заохоченням може слугувати словесне схвалення, високий бал, грамоти, нагороди тощо. Важливими умовами застосування позитивного підкріплення є те, що воно повинно залежати від рівня досягнень студента (посередні ідеї та оригінальні не можуть бути схвалені однаково), не бути регулярними та способом маніпуляції [72]. У теорії виховання метод заохочення виступає як підтвердження правильності вчинків, дій особистості. Воно сприяє закріпленню позитивних форм поведінки [194, с. 37]

Підтримка невпевнених у собі, «замкнених» студентів. Такі студенти потребують особливого підходу. Саме цей тип студентів вимагає від викладача

застосування прийомів, що змусили б особистість повірити у власні сили, позбавитись бар'єрів та комплексів, що перешкоджають прояву творчих здібностей. Для того, щоб допомогти студентові подолати власні труднощі, страхи, невміння можна скористатись технологією «Створення ситуації успіху» А. Белкіна [17]. Застосування прийомів цієї технології відповідно до індивідуальної ситуації студента позитивно сприятиме усвідомленню студентом себе як творчої особистості, свого потенціалу і прихованих інтелектуальних резервів.

Партнерський стиль взаємовідносин зі студентським колективом. Серед усіх стилів педагогічної взаємодії з студентами (авторитарний, партнерський, ліберальний) найефективнішим є партнерський. Він допомагає зняти психологічні бар'єри, сприяє зникненню страху перед викладачем. В основі цього стилю спілкування лежить врахування та прийняття думок, суспільних позицій, ідеалів та принципів людини, не нав'язування власної думки, а знаходження спільного рішення з назрілого питання. Загалом характеризується відкритістю, повагою до співрозмовника та високим ступенем довіри. Саме цей стиль у найбільш повній мірі сприяє розкриттю здібностей, допомагає збільшити мотивацію до навчання.

Створення атмосфери творчості, невимушеності, позитиву. Спираючись на дослідження К. Кречетникова [108], ми визначили, що зазначена атмосфера найкраще сприяє розвитку креативності студентів, допомагає майбутнім учителям у найбільш повній мірі виявити свої здібності, звільнитись від негативних емоцій та напруження. В основі творчої атмосфери лежать доброзичливі відносини з викладачем, сприятливий моральний клімат у академічній групі, опора на потенційні можливості, уподобання студентів, організація навчального процесу за допомогою інноваційних методів навчання, вільне висловлювання думок, повага до кожного студента. Творча атмосфера дозволяє студенту відчувати себе захищеним, спокійним, врівноваженим.

Організація групової навчальної діяльності майбутніх педагогів початкової школи. Об'єднуючись у групи студенти обмінюються досвідом, ідеями. Досить

часто під час вирішення складних завдань студенти мимоволі об'єднуються у групи, це пов'язано з тим, що колективно легше вирішити проблему чи завдання. Групова діяльність студентів сприяє реалізації принципу співтворчості, тим самим забезпечує розвиток в майбутніх педагогів навичок роботи з колективом, толерантного ставлення до пропозицій, думок колег, спільно розробляти план дій для досягнення певної мети. Групові форми роботи допомагають розвинути комунікативний компонент педагогічної діяльності, оскільки зазначена форма роботи передбачає активну комунікацію між учасниками, представлення своєї ідеї, аргументація її дієвості, ввічливість і тактовність між усіма учасниками.

Діагностика рівня розвитку педагогічної креативності студентів. Насамперед, для того, щоб розвивати креативність важливо визначити її вихідний рівень, потенціал, бар'єри та суперечності, які перешкоджають успішному розвитку цієї якості. На сучасному етапі в психологічній теорії накопичено велику кількість діагностичного інструментарію, що дозволяє оцінити проблему різноаспектно, простежити закономірності, відслідковувати зміни, проводити корекцію викладацької діяльності. На нашу думку, педагогічна креативність є складним інтегральним утворенням, що поєднує у собі ряд особистісних та професійних рис. Тому діагностика повинна проводитись з урахуванням напряму підготовки майбутніх педагогів (обраного фаху), що визначає специфіку прояву педагогічної креативності. Тобто діагностика майбутнього вчителя математики не може проводитись за тими ж критеріями та тестами (методиками), як і майбутнього педагога початкової школи.

Враховувати побажання студентів. Навчання проходить ефективніше, якщо студентам цікаво відвідувати заняття. Бажання можуть враховувати різні аспекти навчальної діяльності: методи, прийоми навчання; вибір тем для круглих столів, дебатів; творчих індивідуальних завдань, проєктів, конкурсів тощо. З метою виявлення уподобань студентської молоді можна провести анкетування, бесіду. Для висловлення думок з приводу проведеної лекції, семінару чи лабораторної роботи актуально застосовувати такі інноваційні

методи організації зворотного зв'язку як «Незавершені фрази», «Спалах», «Конверти», «Валіза, смітник, м'ясорубка» та ін. Важливим є організація побажань з метою розвитку педагогічної креативності, тобто враховувати їх потенціал та можливий шлях його використання.

Висвітлювати ефективність розвитку педагогічної креативності. Для усвідомлення важливості розвитку педагогічної креативності майбутніми педагогами, на нашу думку, варто за допомогою прикладів проблемних педагогічних ситуацій, акцентування уваги на позитивних моментах її розвитку. Важливо у процесі навчання показувати, яким чином вона проявляється та допомагає успішно здійснювати професійну діяльність учителя. Такий прийом сприяє формуванню стійкої внутрішньої мотивації, допомагає позитивно налаштуватись на її розвиток.

Зміщення акценту навчальної діяльності. Механічне записування або відтворення навчального матеріалу дає поверхневе засвоєння знань. Педагогічна креативність, у свою чергу, передбачає вміння глибоко аналізувати факти, проблеми, ситуації, відходити від стандартних вчинків та шаблонів поведінки. Це потребує високого розвитку логічного мислення. Тому важливо організувати навчальну діяльність так, щоб студенти осмислювали матеріал, вміли аналізувати та робити власні висновки, висловлювали судження, чітко формулювали думку. У педагогічній теорії та практиці для вирішення поставленого завдання рекомендують використовувати проблемну технологію навчання, ТРВЗ, інтерактивну, кейс метод тощо.

Застосування власного життєвого досвіду студентів. У науковій літературі (А. Белкін [16], Л. Кучин [112] та ін.) акцентовано увагу на тому, що залучення життєвого досвіду сприяє кращому засвоєнню матеріалу, подальшому практичному застосуванню інформації. Принцип вітагенного навчання особливо актуальний для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів. Досвід навчання в школі може слугувати підґрунтям для вироблення власних професійних орієнтирів. Аналіз шкільних конфліктних ситуацій, проблем, що виникали та шляхів їх вирішення (як успішних, так і навпаки) активізує

мислення студентів, допомагає визначити недоліки та позитивні моменти вчинків учасників проблемної ситуації.

Залучення до активної творчої діяльності та співтворчості. Ця рекомендація є актуальною під час організації навчальної діяльності студентів. Поступове заглиблення у творчість сприяє набуттю та удосконаленню різних за природою навичок та здібностей студента, активізує сприйняття та виконання творчих завдань як звичайних, допомагає усвідомити себе творцем, оскільки майбутній педагог постійно бачить результати своєї праці, сприяє збільшенню вироблення креативних ідей. Проте, процес занурення у творчу діяльність має відбуватись поступово, непомітно, з урахуванням індивідуальних особливостей студентів групи. Якщо відразу поставити завдання високого рівня складності це може викликати негативний ефект (обурення студентського колективу, повідомлення про необґрунтовані підвищені вимоги тощо).

Акцентування уваги на вивчення інноваційних технологій навчання та їхнє практичне оволодіння. Вивчення технологій навчання є одним із базових елементів підготовки майбутнього вчителя. Знання про методи, прийоми, форми роботи є засобом організації навчальної та виховної діяльності учнів, основним способом досягнення цілей та завдань. Інноваційні технології навчання є здобутками сучасної педагогіки, виявом передового педагогічного досвіду, новітніх досягнень зарубіжної та вітчизняної педагогіки. Знання про інноваційні технології, а також практичне оволодіння ними, допоможе майбутньому вчителю урізноманітнити навчальний процес, зробити його захоплюючим та ефективним не лише для учнів, але й для себе, професійно розвиватись (адаптувати методи відповідно до особливостей класу, їхніх уподобань, застосовувати найбільш ефективний прийом для відповідного навчального матеріалу, укладати свої методичні розробки, опублікувати конспекти уроків, брати участь у різноманітних педагогічних ярмарках, конкурсах тощо). Педагогічна креативність ґрунтується на знаннях педагога (когнітивній сфері), що під впливом особистісних чинників (бажань, можливостей, громадянських обов'язків, мотивації на самоактуалізацію) проявляються у педагогічній діяльності. Педагогічна креативність дозволяє виявляти різноманітні комбінації, закономірності, сприяє виникненню нових

педагогічних ідей, гіпотез, допомагає адаптуватись до проблем та вимог суспільства та виявляти гнучкість інтелекту.

Залучення креативного зразка. Важливий шлях до внутрішньої мотивації у навчанні – це приклад викладача [72]. Не можливо вимагати від своїх учнів того, чого не вмієш чи не знаєш сам. Якщо викладач не проявляє креативного підходу в своїй професійній діяльності, студенти не бачитимуть сенсу для власного розвитку. Для того, щоб надихнути свої вихованців, викладач має оригінально проводити заняття, застосовувати сучасні методи навчання, бути цікавою особистістю, поважати та підтримувати студентів. Важливими є також власні розробки викладача, які можна продемонструвати; розповіді про власний педагогічний досвід, бесіда про актуальні інноваційні методи, конкурси, конференції, у яких брав участь педагог. Такі нюанси здатні надихнути майбутнього педагога, мати приклад для наслідування та самовдосконалення.

Зразком може бути не лише викладач університету, але й інші педагогічно-інноватори. Залучення студентів до участі у круглих столах, конференціях, відвідування конкурсів педагогічної майстерності, або перегляд відео фрагментів уроків можуть мотивувати студентів, викликати захоплення професією.

Застосування інноваційних технологій. Інноваційні технології спрямовані, насамперед, на гармонійний розвиток особистості студента. Кожна технологія навчання спрямована на досягнення певної мети. Так, наприклад, технологія проблемного навчання сприяє оволодінню навичками логічного мислення, вмінням здобувати інформацію тощо. Беручи за основу це твердження, важливо на основі психолого-педагогічних праць з'ясувати, яку функцію для розвитку педагогічної креативності може виконувати певна технологія. Для нашого дослідження ми визначили, що застосовуючи метод кейс можна розвинути у студентів навички вирішувати проблемні педагогічні ситуації, технологія проектного навчання допомагає застосовувати свої креативні здібності під час виконання проекту, бачити результати своєї діяльності, усвідомити творчий потенціал тощо.

Застосування нетрадиційних форм організації навчальної діяльності. Нині твердження про те, що в основі методики проведення лекції лежить монологічний виклад матеріалу викладачем, стає неактуальним. Нетрадиційні

форми організації навчального процесу широко застосовуються у практиці вищої школи. Варто зазначити, що саме нетрадиційні лекції чи семінарські заняття викликають у студентів найбільший інтерес, допомагають зробити навчальний процес захоплюючим. Такі форми роботи розширюють функціональність занять, сприяють більш успішному досягненню дидактичних цілей. У процесі розвитку педагогічної креативності нетрадиційні лекції чи семінарські заняття надають викладачу більше можливостей розвинути творчі здібності, збільшують продуктивність праці майбутніх педагогів.

Використання креативного потенціалу фахових дисциплін. Кожна фахова дисципліна володіє певним потенціалом для розвитку педагогічної креативності. Це безпосередньо пов'язано з тим, що професія учителя є творчою, оскільки вчитель розвиває особистість, творить її. Під креативним потенціалом фахових дисциплін ми розуміємо можливості навчальної дисципліни для розвитку педагогічної креативності, що можуть бути реалізовані шляхом їх попереднього визначення, акцентуалізації уваги під час вивчення дисципліни із застосуванням адекватних змісту та мети заняття методів та прийомів навчання. На нашу думку, використання дидактико-розвивального потенціалу дисципліни допомагає викладачу раціонально планувати розвиток креативності під час оволодіння предметом; наголошувати на розвитку педагогічної креативності безпосередньо під час вивчення курсу, що показує практичне значення цієї якості, а отже, глибше усвідомлення її потреби. Такий прийом є ефективним у разі детального планування роботи заняттях, а також удосконалення навчальних програм інноваційними технологіями навчання.

Організація самостійної роботи. Сьогодні, на відміну від аудиторної роботи, на самостійну роботу студента припадає значна кількість навчальних годин. Тому, правильна організація самостійної роботи є важливим елементом у процесі розвитку педагогічної креативності студента. Серед завдань повинні домінувати роботи творчого характеру, що передбачають створення студентом власних проектів, розробок тощо. Важливо, щоб кожен студент задіював усі свої здібності, проявляв ініціативу та креативність. Перевагу слід надавати завданням на кшталт розробити конспект нетрадиційного уроку, скласти

анкети, методичні рекомендації, підготувати сценарії свята чи виховної години, підібрати ілюстративний матеріал до уроку, продемонструвати застосування інноваційної технології тощо. Завдання такого типу допомагають майбутньому педагогу використовувати свій потенціал, бачити результати своєї праці, удосконалюватись та здійснювати корекцію своїх умінь, накопичувати навички креативної педагогічної діяльності. Отже, у процесі розвитку майбутнього вчителя самостійна робота відіграє важливу роль, оскільки розвиток педагогічної креативності відбувається у поза аудиторній діяльності, завдання виконуються самостійно та систематично.

Введення додаткових семінарів чи спецкурсів з питань творчості, креативності. Розуміння креативності як двигуна науково-технічного прогресу, актуальні дослідження креативності світової наукової спільноти, постійне наголошення на тому, що розвиток творчих здібностей є нагальною проблемою сучасної освіти суспільства в цілому, потребують додаткових інформаційних ресурсів, які забезпечували б обізнаність майбутнього педагога з новітніми досягненнями науки з цієї проблеми. Введення додаткових семінарів, чи окремого курсу, допоможе студенту здобути нові знання, актуалізувати свій досвід, розкрити свої можливості.

Розв'язання проблемних педагогічних ситуацій. Педагогічну креативність найчастіше пов'язують з оригінальним вмінням вирішувати проблемні педагогічні ситуації. Це пов'язано з тим, що педагог постійно взаємодіє з дитячим колективом, їхніми батьками, займається вихованням, налагоджує дисципліну на уроках та поза ними, стежить за морально-психологічним кліматом у класі. У своїй педагогічній діяльності вчитель постійно стикається з проблемами різного рівня складності. Під оригінальним вирішенням проблемної педагогічної ситуації розуміємо рішення, яке допомогло нейтралізувати конфлікт, покращило стосунки між його учасниками, сприяє попередженню виникнення його в майбутньому, допомогло учню зробити правильні висновки, удосконалило морально-ціннісні орієнтири. Креативне рішення проблемних педагогічних ситуацій має характеризуватись нетиповістю, новизною ідеї, незвичайним підходом до ситуації. В умовах вищої школи вирішення студентами проблемних педагогічних ситуацій допоможе

оволодіти практичними професійними навичками, полегшити у майбутньому його працю, бути готовим до труднощів та їх подолання.

Розвивати вміння педагогічної імпровізації. Незважаючи на те, що вчитель детально планує свою діяльність у його практиці відбуваються непередбачувані ситуації, які потребують швидких та виважених дій. У цьому контексті важливим є розвиток уміння імпровізувати. Під педагогічною імпровізацією розуміють швидке рішення проблеми або реакцію на педагогічну ситуацію без її глибокого обдумування. Швидкість прийняття рішень пов'язана з креативністю, точніше з ідеєю, яка виникла у вчителя і була реалізована. Тому педагогічна імпровізація пов'язана з педагогічною креативністю. Для розвитку вищезгаданої якості варто застосовувати ситуаційні методи навчання, що у найбільш повній мірі передбачають створення та вирішення спонтанних ситуацій без їх глибокого попереднього осмислення.

Отже, нами розроблено методичні рекомендації, що ґрунтуються на визначених та експериментально перевірених педагогічних умовах, апробованій структурно-функціональній моделі розвитку педагогічної креативності, теоретично-методичних основах розвитку креативності майбутніх учителів почткової школи. Рекомендовано розвивати вміння педагогічної імпровізації, сприяти формуванню асертивної поведінки; проводити тренінги, спрямовані на актуалізацію творчого потенціалу, інтерактивні дискусії, круглі столи, прес-конференції, спільні уроки з учителями-практиками, педагогічні майстер-класи, конкурси педагогічної креативності, «креативні бої»; використовувати групові форми роботи, педагогічні кейси різного рівня складності; застосовувати нетрадиційні форми організації навчальних занять, педагогічні, рольові ігри, творчі проекти (групові, індивідуальні), метод портфоліо; упроваджувати в освітній процес робочі зошити з фахових дисциплін як компонента навчально-методичного забезпечення розвитку педагогічної креативності; організовувати роботу гуртків, проблемних груп.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі представлено методику розвитку педагогічної креативності; перевірено ефективність запровадженої моделі та педагогічних умов; розроблено методичні рекомендації щодо розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи.

Реалізація педагогічної моделі здійснювалась під час вивчення дисциплін «Теорія та методика виховання», «Інформаційні технології навчання», «Основи педагогічної творчості», «Педагогічні технології в початковій школі» та проходила у три етапи.

Метою початкового ціннісно-мотиваційного етапу було підвищення рівня педагогічної креативності за мотиваційно-емоційним компонентом. На цьому етапі надавалась перевага проблемній та ігровим технологіям, застосовувались нетрадиційні форми організації аудиторних занять, а саме: проблемна лекція, проблемний семінар, лекція-візуалізація, лекція із задалегідь запланованими помилками, круглий стіл. Враховувалось змістове навантаження фахових дисциплін для усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи педагогічної креативності та її значення у будь-яких сферах професійної діяльності. Результатом проведення зазначеного етапу стало: ознайомлення студентів з педагогічною креативністю, її ознаками, місцем у системі якостей учителя; готовність до творчості та співтворчості; засвоєння знань про актуальність застосування інноваційних технологій у майбутній професії; позитивна налаштованість майбутніх педагогів на розвиток педагогічної креативності.

Основний креативно-діяльнісний етап був спрямований на розвиток когнітивного, особистісного та діяльнісного компонентів педагогічної креативності, тому студенти залучались до активної творчої та інтелектуальної діяльності. У цей період надавалась перевага технології ситуаційного навчання, розв'язування винахідницьких завдань, самостійна робота посилювалась творчими завданнями. По завершенню основного етапу майбутні вчителі оволоділи знаннями про педагогічну креативність, інноваційні технології

навчання молодших школярів; посилилась мотивація до реалізації креативного підходу в майбутній педагогічній діяльності.

Рефлексійно-оцінний етап сприяв усвідомленню значення педагогічної креативності, бажання розвивати її у майбутньому, осмислення власного креативного потенціалу, закріплення здобутих знань та вмінь; у цьому зв'язку надавалась перевага проектній технології навчання.

Важливою складовою методики розвитку педагогічної креативності було впровадження авторської варіативної навчальної дисципліни «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи», що складається з двох змістових модулів. Додатковим засобом навчання слугував робочий зошит з спецкурсу, що вмщував систему вправ та завдань для розвитку педагогічної креативності.

Методика розвитку педагогічної креативності відбувалась на засадах особистісно орієнтованого, акмеологічного, компетентнісного та синергетичного підходах, а також ґрунтувалась на загальнодидактичних та спеціальних принципах. Розвиток педагогічної креативності відбувався за рахунок впровадження у освітній процес вищої школи визначених педагогічних умов. Реалізація першої педагогічної умови здійснювалась через: використання дидактико-розвивального потенціалу навчальних дисциплін, акцентування уваги на посилення їх творчого компонента засобами інноваційного навчання, урахування специфіки роботи вчителів початкової школи, особливостей прояву їхньої педагогічної креативності. Впровадження другої педагогічної умови забезпечувало можливість заохочення студентів до креативних ідей, надання вільного вибору інформаційних ресурсів, тем для опрацювання, прийняття викладачем будь-яких ідей, опорою на творчий досвід під час занять, особистісно орієнтованим підходом до кожного студента. Реалізація третьої педагогічної умови відбувалась через удосконалення змісту фахових дисциплін, домінування інноваційних технологій навчання, вибір найбільш ефективного методу для забезпечення гармонійного розвитку педагогічної креативності.

Аналіз статистичних даних за допомогою критерію Пірсона засвідчив ефективність впровадження структурно-функціональної моделі та педагогічних

умов для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях автора: [232; 238; 245].

Список використаних джерел у третьому розділі

1. Белкин А. С. Ситуация успеха : как ее создать : книга для учителя / А. С. Белкин. – Москва : Просвещение, 1991. – 176 с.
2. Гин А. «Креатив-бой» : как его провести» [Электронный ресурс] / А. Гин, А. Кавтрев. – М. : Вита-Пресс, 2012. – Режим доступа : <https://www.litmir.me/br/?b=230205>
3. Грецов А. Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / А. Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2007 – 208 с.
4. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
5. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
6. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество / М. М. Зиновника. – М. : МГИУ, 2008. – 258 с.
7. Кипнис М. Тренинг креативности / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2006.– 128 с.
8. Кречетников К. Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : автор. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / К. Г. Кречетников. – Ярославль, 2003. – 40 с.
9. Кучин Л. І. З досвіду вітагенної педагогіки / Л. І. Кучин // Розвиток біологічної освіти в Україні : всеукр. наук.-метод. конф. (Мелітополь, 26–27 верес. 2006 р.). – Мелітополь, 2006. – С. 58–60.
10. Матюшкин А. М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций : учебное пособие / А. М. Матюшкин; под ред. канд. психол. наук А. А. Матюшкиной. – М.: КДУ, 2009. – 190 с.
11. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения / М. И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1997. – 240 с.
12. Мільто Л. О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л. О. Мільто. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с.
13. Практикум з педагогіки : навчальний посібник : видання 2-ге, доповнене і перероблене / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 482 с.

14. Савельева М. Г. Педагогические кейсы : конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов : учебно-методическое пособие / М. Г. Савельева. – Ижевск, УдГУ, 2013. – 94 с.

15. Склярова Е. Е. Особенности применения технологий ТРИЗ в преподавании экономических дисциплин / Е. Е. Склярова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – Киров : межрегиональный центр инновационных технологий в образовании, 2015. – С. 156–160.

16. Спільна історія. Діалог культур : навч. посібник. – Львів : ЗУКЦ, 2013. – 256 с.

17. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с.

18. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 310 с.

19. Тернопільська В. І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В. І. Тернопільська, Т. В. Коломієць, І. О. Піонтківська. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 264 с.

20. Утёмов В. В. Структура креативного урока по развитию творческой личности учащихся в педагогической системе НФТМ-ТРИЗ / В. В. Утёмов, М. М. Зиновкина / Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2013. – Т. 3. – С. 2841–2845.

21. Хрящева Н. Ю. Тренинг креативности : основания, задачи, содержание / Н. Ю. Хрящева, С. И. Макшанов // Б. Г. Ананьевы Ленинградская школа в развитии современной психологии : тез. науч.-практ. конф. 28–31 окт. 1996 г. – СПб. : Ин-т психологии, 1996. – С. 49–50.

22. Шкабаріна М. А. Особливості застосування кейс-методу у процесі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів / М. А. Шкабаріна // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми гуманітарних наук» (м. Краматорськ, 27 серпня 2017 року). – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 14–17.

23. Шкабаріна М. А. Methodical recommendations for the development of

pedagogical creativity primary school teachers / М. А. Шкабаріна // Proceedings of X International scientific conference «Scientific though transformation» (Morrisvill, USA, 22 september 2017). – Morrisville, Lulu Press, 2017. – С. 117–119.

ВИСНОВКИ

У дослідженні представлено теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки педагогічних умов і розробленої структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін. Результати дослідження дали підстави сформулювати такі висновки:

1. У сучасних суспільних умовах постала потреба формування нової генерації вчителів початкової школи, а саме фахівців з високим рівнем педагогічної креативності, підготовлених до реалізації ідей Нової української школи, здатних відходити від традиційних методик організації освітнього процесу. Нині креативність розглядають не лише як особистісне утворення, а важливу професійну якість, яка необхідна фахівцеві для успішного неперервного саморозвитку та конкурентоспроможності. У цьому зв'язку виникає необхідність розвивати креативність у професійному контексті. На основі аналізу психолого-педагогічних праць педагогічна креативність вчителя початкової школи визначена як інтегральна особистісно-професійна якість. У її основі лежить здатність здійснювати педагогічну творчість, оригінально вирішувати педагогічні проблеми, активно використовувати та удосконалювати інноваційні технології навчання з урахуванням вікових особливостей молодших школярів та специфіки викладання предметів у початковій школі. Теоретичне дослідження аспектів розвитку педагогічної креативності дало змогу встановити, що позитивна динаміка розвитку досліджуваної якості можлива через врахування специфіки роботи вчителя початкової школи, особистісних і ситуаційних чинників, створення сприятливого середовища у вищій школі, використання інноваційних технологій навчання у процесі вивчення фахових дисциплін.

2. Конкретизовано критерії визначення рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкових класів, а саме: когнітивний (окреслює сукупність професійних знань майбутнього фахівця початкової освіти), особистісний (окреслює комплекс креативних якостей), мотиваційно-

емоційний (відображає мотивацію та емоційне налаштування студента на розвиток педагогічної креативності, усвідомлення її важливості), діяльнісний (представляє реалізацію набутих умінь студента). Розкрито зміст показників кожного критерію та виокремлено три рівні педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи: адаптивний (низький), репродуктивний (середній), продуктивний (високий).

3. На основі теоретичного аналізу наукових джерел та результатів констатувального етапу експерименту були визначені та обґрунтовані такі педагогічні умови: реалізація дидактико-розвивального потенціалу дисциплін фахового циклу через наповнення їх змісту проблемними завданнями з урахуванням особливостей і структури педагогічної креативності вчителів початкової школи; створення креативного освітнього середовища для вільного самовизначення і актуалізації особистісного потенціалу майбутніх учителів початкової школи; використання креативних ресурсів інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін. Визначені педагогічні умови є змістовим ядром розробленої моделі і мають наскрізний характер. У дослідженні представлені педагогічні умови реалізовувались через сконструйовану структурно-функціональну модель, що представляє систему взаємопов'язаних блоків: цільового, концептуального, ціннісно-мотиваційного, змістового, організаційно-процесуального, результативного.

Зміст, структуру моделі та кінцеву мету дослідження представлено у цільовому блоці. Концептуальний компонент моделі відображений взаємозв'язками закономірностей навчання, методологічних підходів (акмеологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний, синергетичний), загальнодидактичних та специфічних принципів (творчої співпраці, саморозвитку, стимулювання креативності). Особистісний компонент креативного вчителя представлений у ціннісно-мотиваційному блоці, що вміщує мотиви, потреби, інтереси, які є важливими для успішного розвитку педагогічної креативності. Змістовий блок охоплює визначені фахові дисципліни. Форми, методи, технології, засоби навчання, етапи розвитку

педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи та педагогічні умови репрезентовані у організаційно-процесуальному блоці моделі. Організація навчального процесу представлена поєднанням традиційних (лекційні, практичні, лабораторні, семінарські заняття, самостійна, індивідуальна робота) та нетрадиційних (лекція-візуалізація, круглий стіл, проблемна лекція, семінар-диспут та ін.) форм навчання під час вивчення фахових дисциплін. Методи і технології навчання відображені як синтез інноваційних та традиційних. До засобів навчання відносимо: підручники, посібники, наочний матеріал, Інтернет-ресурси та технічні засоби навчання. Виокремлено етапи розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкових класів, а саме: ціннісно-мотиваційний (початковий); креативно-діяльнісний (основний); рефлексійно-оцінний (завершальний), охарактеризовано їхню мету, завдання і зміст. Діагностика та оцінка результатів ефективності педагогічних умов відображена у результативному блоці, який містить критерії, показники та рівні розвитку досліджуваної якості.

4. Ефективність визначених педагогічних умов під час упровадження структурно-функціональної моделі підтверджується змінами у показниках розвитку педагогічної креативності після проведення формувального етапу експерименту. В експериментальній групі студентів з адаптивним рівнем стало менше на 11,2 %, зменшилась кількість студентів із репродуктивним на 1,1 %, а кількість майбутніх вчителів продуктивного рівня розвитку педагогічної креативності зростає на 12,3 %. Достовірність отриманих даних перевірено за допомогою критерію К. Пірсона (X^2).

Отже, успішність розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін зумовлюється реалізацією визначених педагогічних умов та розробленої структурно-функціональної моделі. Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребує розв'язання проблем розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі науково-дослідної діяльності та практичної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення майбутнього вчителя / Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх учителів : колективна монографія / Акімова О. В. (керівник), Галузьяк В. М., Каплінський В. В., Холковська І. Л. та ін. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – 315 с. – С. 5–40.
2. Алейников А. Г. О креативной педагогике / А. Г. Алейников // Вестник высшей школы. – 1989. – №12. – С. 29–34.
3. Алексеев М. О. Особистісно-орієнтоване навчання в школі / М. О. Алексеев. – Ростов н / Д: Фенікс, 2006. – 332 с.
4. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Из-во Казанского университета, 1988. – 228 с.
5. Антонішина В. Л. Структурний аналіз поняття «креативність» у психолого-педагогічних дослідженнях / В. Л. Антонішина. – 2011. – С. 97–106.
6. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості / О. Є. Антонова // Акмеологія – наука ХХІ століття : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 17–22.
7. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя / О. Є. Антонова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки : В 2-х ч. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. Ч. 2. – С. 11–17.
8. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности [Текст] / В. Г. Асеев. – М., 1976. – 390 с.
9. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – С. 367–378.
10. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Знания, 1987. – 560 с.

11. Багдужева А. В. Педагогические условия формирования профессиональной готовности будущих специалистов с использованием информационных технологий (на примере специальностей кадастрового профиля) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А. В. Багдужева; Бурятский гос. ун-т. – Улан-Уде, 2006. – 23 с.

12. Бадмаева Н. Ц. Методика для диагностики учебной мотивации студентов (А. А. Реан и В. А. Якунин, модификация Н. Ц. Бадмаевой) / Н. Ц. Бадмаева / Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : монография. – Улан-Удэ, 2004. – С.151–154.

13. Банюхова А. Е. Личностные аспекты креативности / А. Е. Банюхова, О. С. Шемелина // Ярославский педагогический вестник. – 2010 – № 4 – Том II. – С. 205–211.

14. Барышева Т. А. Психологическая структура креативности (опыт эмпирического исследования) / Т. А. Барышева // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2012. – №145. – С. 54–64.

15. Барышева Т. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : учеб. пособие / Т. А. Барышева, Ю. А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.

16. Белкин А. С. Витагенное образование. Голографический подход / А. С. Белкин, Н. К. Жукова. – Екатеринбург : Изд-во УГПУ, 1999. – С. 5–63.

17. Белкин А. С. Ситуация успеха : как ее создать : книга для учителя / А. С. Белкин. – Москва : Просвещение, 1991. – 176 с.

18. Беляевских А. Н. О понятии «креативность» в аспекте формирования профессиональной компетенции будущего специалиста / А. Н. Беляевских // Успехи современного естествознания. – 2013. – №10. – С. 72–73.

19. Бережанська Д. Г. Педагогічні умови формування креативної компетентності старшокласників на уроках художньої культури / Д. Г. Бережанська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. – 2010. – Вип. 9. – С. 68–71.

20. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Науково-методичної посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

21. Бистрова Ю. В. Креативна компетентність особистості : зміст та основні напрямки формування у вищій школі / Ю. В. Бистрова // Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні : монографія / К. М. Андрущенко [та ін.] ; за ред.: Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. – Харків, 2015. – С. 396–407.

22. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік // під заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2001. – 111 с.

23. Біла книга національної освіти України [Електронний ресурс] / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – Режим доступу : <http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf>

24. Богданович М. В. Методика викладання математики в початкових класах : навч. пос. / М. В. Богданович, М. В. Козак, Я. А. Король. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2006. – 336 с.

25. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : «Академия», 2002. – 320 с.

26. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1983. – 132 с.

27. Большая энциклопедия психологических тестов /сост. А. Карелин– М. : ЭКСМО, 2006. – 416 с.

28. Бригинська О. М. Навчання та розвиток креативності студентів в університеті Буфало / О. М. Бригинська // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9–10 лютого 2013 року. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 28–30.

29. Бружукова Н. М. Система подготовки будущих учителей начальных классов к педагогическому творчеству / Н. М. Бружукова. – Грозный, 1993. – 185 с.

30. Бугайчук Т. В. Характеристика креативной компетентности преподавателя высшей школы [Электронный ресурс] / Т. В. Бугайчук, С. Л. Янбых. – Режим доступа : http://www.yspu.org/images/d/d1/Креативная_компетентность.pdf
31. Бузовська Т. В. Сучасні інноваційні технології розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів іноземної мови / Т. В. Бузовська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2015. – Вип. 36. – С. 22–25.
32. Буторина О. В. Кросскультурное исследование креативности в управленческом потенциале руководителя / О. В. Буторина // Психология XXI века : материалы Международной научно-практической конференции. – СПб., 2003. – С. 276–278.
33. Вашуленко М. С. Мовленнєва підготовка вчителя початкових класів / М. С. Вашуленко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : науковий збірник. – 2002. – С. 41–46.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
35. Винославська О. В. Психологія : навч. посіб. / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнєцов, В. Л. Зливков, А. Ш. Апішева та ін. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 351 с.
36. Вишнякова Н. Ф. Тест «Креативність» / Н. Ф. Вишнякова, Р. В. Ткач // Обдарована дитина. – 1998. – № 5–6. – С. 44–49.
37. Водяха С. А. Креативная компетентность : подходы к измерению / С. А. Водяха // Оценка качества обучения в образовательных учреждениях [Текст]: сб. науч. ст. Всерос. науч.-практ. конф., Екатеринбург, 11–12 окт. 2012 г. / Урал. гос. пед. ун-т.; сост. Ю. В. Братчикова; науч. ред. С. А. Минюрова. – Екатеринбург, 2012. – С. 28–33.
38. Воронин А. Н. Диагностика вербальной креативности (адаптация теста С. Медника) [Электронный ресурс] / А. Н. Воронин, Т. В. Галкина // Методы психологической диагностики. Выпуск 2 / под ред. Воронина А. Н. – М., 1994. – Режим доступа : <http://genderua.narod.ru/test-html/3-6.pdf>

39. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1176 від 14.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/. Дата звернення 14.10.2017 р.

40. Гейвин Х. Когнитивная психология (The essence of cognitive psychology) / Х. Гейвин. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 272 с.

41. Гин А. «Креатив-бой» : как его провести» [Електронний ресурс] / А. Гин, А. Кавтрев. – М. : Вита-Пресс, 2012. – Режим доступа : <https://www.litmir.me/br/?b=230205>

42. Головань М. С. Компетенція і компетентність : досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.

43. Голубева Т. В. Подготовка учителя начальных классов к использованию приемов театрализации в обучении школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. В. Голубева. – Калининград, 2002. – 185 с.

44. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

45. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : ЛИБІДЬ, 1997. – 374 с.

46. Гончарова О. А. Креативний компонент інноваційної діяльності майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. А. Гончарова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – Режим доступу : lib.mdpu.org.ua/nvsp/6/12.pdf

47. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 136 с.

48. Грекова В. С. Творчість та креативність : синкретичний зв'язок / В. С. Грекова // Гілея : науковий вісник. – 2014. – Вип. 82. – С. 180–183.

49. Грецов А. Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / А. Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2007 – 208 с.

50. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04/ І. В. Гриненко. – Т., 2008. – 192 с.

51. Грищук А. В. Словник українського педагога / А. В. Грищук. – К. : КВІЦ, 2015. – 236 с.

52. Грітченко Т. Я. Формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи : монографія / Тетяна Яківна Грітченко. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2015. – 189 с.

53. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и ...неопределённость / А.Н. Дахин // Школьные технологии. – 2002. – № 2. – С. 62–67.

54. Денисенко Н. В. Креативність свідомості та суспільства як момент відповідності якості освітніх процесів вимогам часу / Н. В. Денисенко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2007. – № 2 (20). – Ч. 2. – С. 16–19.

55. Дерев'яна Л. Й. Педагогічні умови вдосконалення процесу розвитку креативності майбутніх соціальних педагогів у вузі [Електронний ресурс] / Л. Й. Дерев'яна. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VZhDU/2010_52/vip_52_11.pdf

56. Дерманова І. Б. Креативность, личностные особенности и стратегии совладания старших школьников / И. Б.Дерманова, М. А. Крылова // Материалы научно-практической конференции «Ананьевские чтения» СПб., 2004. – С. 384–386.

57. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала : монография. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 250 с.

58. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академ. видав., 2004. – 352 с.

59. Доцевич Т. І. Абнотивність як здатність до творчої діяльності викладача вищої школи / Т. І. Доцевич //Актуальні проблеми психології Т. 12. Психологія творчості. – Вип. 20. – С. 98–106.

60. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти / І. І. Драч / Проблеми освіти. – 2008. – Вип. 57. – С. 44–48.
61. Дружинин В. Н. Психология творчества / В. Н. Дружинин // Психологический журнал. – 2005. – № 10. – С. 101–109.
62. Дубасенюк О. А. Світоглядні та методологічні принципи креативності в освітній системі сьогодення / О. А. Дубасенюк, О. М. Власенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 63. – С. 232–235.
63. Дунаєва О. М. Особистісно орієнтований підхід як педагогічна умова формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки / О. М. Дунаєва // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження – 2006». Том 6. Педагогічні науки. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – С. 48–51.
64. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Дунаєва ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – 20 с.
65. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі / О. Дурманенко // Молодь і ринок. – №7 (90), 2012. – С. 135–138.
66. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
67. Еремина Л. И. Развитие креативности личности : психологический аспект /Л. И. Еремина // Общество : социология, психология, педагогика. – 2014. – №1 – С. 42–47.
68. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – 2-е изд. – М. : Академический Проект : Культура, 2005. – 304 с.

69. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація : порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 40. – Серія : Педагогічні науки. – 2008. – С. 63–68.

70. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. –160 с.

71. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.№ 1556-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

72. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.

73. Зарицький С. Л. Характеристики рівня творчої майстерності вчителя [Електронний ресурс] / С. Л. Зарицький. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/kharakteristikirivnyatvorchoyimaisternostvchi.html>.

74. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.

75. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Ф. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.

76. Землянская Е. Н. Теория и методика воспитания младших школьников : учебник и практикум для академического бакалавриата / Е. Н. Землянская. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 507 с.

77. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.

78. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов / И. А. Зимняя. – М. : «Логос», 1999. – 384 с.

79. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество / М. М. Зиновника. – М. : МГИУ, 2008. – 258 с.

80. Зорин В. И. Евразийская мудрость от А до Я : философский толковый словарь / В. И. Зорин. – Алматы : Создік-Словарь, 2002. – 407 с.

81. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К., 1997. – 302 с.
82. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.
83. Імбер В. І. Педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутнього вчителя початкових класів : дис... канд.. пед. наук : 13.00.04 / В. І. Імбер. – Вінниця, 2008. – 238 с.
84. Інновації у вищій освіті : проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
85. Калінін В. О. Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови : монографія / В. О. Калінін; за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 276 с.
86. Калюжна Т. Г. Педагогічна творчість як основа інноваційної діяльності майбутнього вчителя / Т. Г. Калюжна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2014. – С. 290–294.
87. Каменская В. Г. Психология развития : общие и специальные вопросы / В. Г. Каменская, И. Е. Мельникова. – СПб. : Детство-Пресс, 2008. – 368 с.
88. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
89. Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала : монография / М. М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с.
90. Кипнис М. Тренинг креативности / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2006. – 128 с.
91. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.
92. Клименюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09 / Ю. М. Клименюк. – Житомир, 2009. – 258 с.

93. Климова К. Я. Імітаційне моделювання ситуацій професійної педагогічної комунікації у процесі навчання української мови на нефілологічних факультетах університетів / К. Я. Климова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – С. 33–37.

94. Клочкова Г. М. Педагогические условия формирования креативной образовательной среды / Г. М. Клочкова // Вектор науки ТГУ. – 2011. – №3. – С. 307–309.

95. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсеєв. – К. : Професіонал, 2005. – 240 с.

96. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с.

97. Козак Л. В. Інноваційне навчання як основа розвитку інноваційної особистості майбутнього викладача / Л. В. Козак // Розвиток особистості умовах трансформаційного суспільства : матеріали Міжнародної наук.- практик. конфер. (13 грудня 2012 р.) / заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 36–42.

98. Козленко В. Н. Проблема креативности личности / В. Н. Козленко // Психология творчества / под ред. Я. А. Пономарева. – М. : Наука, 1990. – С. 131–148.

99. Колесникова В. И. Педагогическое творчество и уровни его проявления / В. И. Колесникова // Вопросы воспитания : теория и практика. Сборник научных трудов. – Пятигорск : ПГЛУ, 2006. – Вып.15. – С. 48–64.

100. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К. І.С.», 2004. – 112 с.

101. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конюхов. – Воронеж : Модэк, 1996. – 224 с.

102. Кострюков А. В. Подходы к рассмотрению креативности в педагогической практике будущих учителей / А. В. Кострюков, Д. В. Мирошникова // Вестник ОГУ. – 2015. – №2 (177). – С. 83–86.

103. Коханова І. Вузькі фахові дисципліни як запорука отримання якісної вищої бібліотечної освіти (досвід ХДАК) / І. Коханова // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 3. – С. 18–20.

104. Кравченко Т. В. Формування педагогічної креативності майбутніх інженерів-технологів / Т. В. Кравченко // Педагогіка та психологія : наука, реальність, застосування. Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 20–21 квітня 2012 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. – С. 30–32.

105. Креативная педагогика. Методология, теория, практика [Электронный ресурс] / под ред. д.т.н., проф. В. В. Попова, акад. РАО Ю. Г. Круглова. – 4-е изд. (эл.). – Электрон. текстовые дан. (1 файл pdf : 322 с.). – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – Систем. требования : Adobe Reader XI ; экран 10".

106. Креативность как ключевая компетентность педагога : монография / под ред. проф. М. М. Кашапова, доц. Т. Г. Киселевой, доц. Т. В. Огородовой. – Ярославль : ИПК «Индиго», 2013. – 392 с.

107. Кремень В. Педагогічна синергетика : понятійно-категоріальний синтез / В. Кремень // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 3. – С. 3–19.

108. Кречетников К. Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : автор. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / К. Г. Кречетников. – Ярославль, 2003. – 40 с.

109. Кречетников К. Г. Развитие креативности личности в высшей школе. Требуется перестройка педагогической системы [Электронный ресурс] / К. Г. Кречетников // Е-журнал «Педагогическая наука : история, теория, практика, тенденции развития». – 2010. – Выпуск №4. – Режим доступа : http://www.intellectinvest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_2/

110. Кузьмінський А. І. Технологія і техніка шкільного уроку : навчальний посібник / А. І. Кузьмінський, С. В. Омеляненко. – К. : Знання, 2010. – 335 с.

111. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : дис... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Куцевол О. М.; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 448 с.

112. Кучин Л. І. З досвіду вітагенної педагогіки / Л. І. Кучин // Розвиток біологічної освіти в Україні : всеукр. наук.-метод. конф. (Мелітополь, 26–27 верес. 2006 р.). – Мелітополь, 2006. – С. 58–60.

113. Кушнір В. Інноваційність освіти як дидактичний принцип / В. Кушнір, Г. Кушнір, Н. Рожкова // Рідна школа. – 2012. – № 6. – С. 3–8.

114. Левин И. Л. Методологический анализ законов и закономерностей креативного образования [Электронный ресурс] / И. Л. Левин // Интернет-журнал «Науковедение». – 2014. – Вып. 4 (23). – С. 98. – Режим доступа : <http://naukovedenie.ru/PDF/93PVN414.pdf>

115. Левчук З. С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педвуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук. / З. С. Левчук. – Минск, 1992. – 19 с.

116. Лементаренко М. Д. Технологія проблемного навчання / М. Д. Лементаренко // Сучасні педагогічні технології в освіті : збір. наук.-метод. праць / ред. О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов. – Харків : НТУ «ХП», 2012. – С. 127–134.

117. Лернер И. Я. Проблемное обучение [Текст] / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.

118. Лодатко Є. О. Моделивання педагогічних систем і процесів [текст]: монографія / Є. О. Лодатко. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – 148 с.

119. Лунячек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі / В. Е. Лунячек // Публічне управління : теорія та практика. – 2013. – Вип. 1. – С. 155–162.

120. Любарт Т. Психология креативности [Электронный ресурс] / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. – М. : «Когито-Центр», 2009. – Режим доступа : <http://log-in.ru/books/psikhologiya-kreativnosti-lyubart-t-mushiru-k-tordzhman-s-zenasni-f-uchebnye-posobiya/>.

121. Макарушина Е. Н. Педагогические условия эффективного применения модели креативной направленности обучения студентов вузе [Электронный ресурс] / Е. Н. Макарушина // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №1. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-usloviya-effektivnogo-primeneniya-modeli-kreativnoy-napravlenosti-obucheniya-studentov-vuze>

122. Макшанов С. И. Барьеры проявления и пути развития креативности / С. И. Макшанов, Н. Ю. Хрящева // Педагогическое обозрение. – 1994. – № 2. – С. 23–35.

123. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.

124. Матвеевская Н. Креативность в мировой педагогике. Концепции. Методы. / Н. Матвеевская. – Lambert Academic Publishing, 2013. – 132 с.

125. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопр. психологии. – 1989. – №6. – С. 29–35.

126. Матюшкин А. М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций : учебное пособие / А. М. Матюшкин; под ред. канд. психол. наук А. А. Матюшкиной. – М. : КДУ, 2009. – 190 с.

127. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения / М. И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1997. – 240 с.

128. Машкіна Л. А. Використання технології проблемного навчання в професійній підготовці майбутніх педагогів / Л. А. Машкіна // Педагогічний дискурс. – 2009. – Вип. 6. – С. 113–117.

129. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ» : навч. посіб. / автор та укладач О. О. Ліннік. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 248 с.

130. Мільто Л. О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л. О. Мільто. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с.

131. Міщенко Н. І. Формування професійної креативності майбутніх учителів початкової школи в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. І. Міщенко . – Переяслав-Хмельницький, 2013 . – 20 с.

132. Мороз Л. М. Характеристика структурних компонентів креативності вчителів іноземних мов / Л. М. Мороз // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 1. – С. 47–52.

133. Морозов А. В. Формирование креативности преподавателя высшей школы : дис. ... д-ра пед. наук. / А. В. Морозов. – М., 2004. – 500 с.

134. Муковіз О. П. Дистанційне навчання у системі неперервної освіти вчителів початкової школи : теорія та методика : монографія / О. П. Муковіз. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2016. – 393 с.

135. Начала современного естествознания : тезаурус / В. Н. Савченко, В. П. Смагин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 336 с.

136. Немов Р. С. Психология: учебник для высших педагогических учебных заведений / Р. С. Немов. – М.: Владос, 1995. – Кн. 3. – 510 с.

137. Нікішина І. В. Методика «Здібності педагога до творчого саморозвитку» [Електронний ресурс] / І. В. Нікішина. – Режим доступу : <https://docs.google.com/document/d/15rI0czjqpfKG5nVR8gslLGd96GOFu8Ld8LEn9oNS4/edit>

138. Новейший философский словарь / сост. и гл. Ред. А. А. Грицанов. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

139. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М. : Академия, 2000. – 272 с.

140. Огоновская И. С. Пространство педагогической креативности и факторы ее ограничения / И. С. Огоновская // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2013. – №5. – С. 9–15.

141. Олексенко Р. І. Від «homo economicus» до «homo creativus» у соціокультурному середовищі / Р. І. Олексенко // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – Вип. 7. – С. 112–114.

142. Олійник Ю. І. ІКТ-компетентність як засіб розвитку творчої особистості / Ю. І. Олійник // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 66. – С. 100–103.

143. Особов І. П. Педагогічна креативність і компетентність як чинники професійного розвитку студентів / І. П. Особов // Освіта Донбасу. – 2011. – №5. – С. 67–71.

144. Особов І. П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників [Електронний ресурс] / І. П. Особов // Гуманитарные научные исследования. – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://human.snauka.ru/2011/10/213>

145. Пашкевич П. Г. Преемственность педагогической ориентации для школьников и студентов / П. Г. Пашкувич. – М. : Школа-Пресс, 1996. – С. 11–12.

146. Педагогический энциклопедический словарь / под ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

147. Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с.

148. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в поза аудиторній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. О. Петриченко. – Х., 2007. – 240 с.

149. Петришин Л. Й. Теоретико-методичні основи формування креативності майбутніх соціальних педагогів : автореферат... д-р пед. наук, спец. : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Л. Й. Петришин. – Старобільськ : ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2015. – 44 с.

150. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології / О. М. Пехота // Наукові праці МФ НаУКМА. Т. VII. – Миколаїв. – 2000. – С. 26–28.

151. Підласий І. П. Педагогіка початкової школи : підручник [Електронний ресурс] / І. П. Підласий. – 2010. – Режим доступу : <http://ibib.ltd.ua/neravnomernost-razvitiya-26112.html>.

152. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.

153. Подорожна І. Сучасні погляди на проблему розвитку креативності майбутніх вчителів / І. Подорожна // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : М. Т. Мартинюк. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2010. – Ч. 1. – С. 245–250.

154. Пометун О. Формування громадянської компетентності : погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – №23. – С.18–20.

155. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество / М. М. Поташник. – М. : Знание, 1987. – 80 с.

156. Практикум з педагогіки : навчальний посібник : видання 2-ге, доповнене і перероблене / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 482 с.

157. Проект стандарту вищої освіти 013 Початкова освіта (бакалавр) [Електронний ресурс]. – К., 2016. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html> (дата звернення 14.10.2017)

158. Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012 – 436 с

159. Пушкар Т. Моделювання як теоретичний метод розробки педагогічної технології підготовки вчителів філологічного профілю. Підходи А. С. Макаренка до використання педагогічного моделювання / Т. Пушкар // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 273–278.

160. Роджерс К. К теории творчества : взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.

161. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник / М. Б. Романовська. – Х. : Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – 160 с.
162. Савельева М. Г. Педагогические кейсы : конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов : учебно-методическое пособие / М. Г. Савельева. – Ижевск, УдГУ, 2013. – 94 с.
163. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
164. Савченко О. Я. Врахування у підготовці вчителя ситуації розвитку сучасної сільської школи [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко. – Режим доступу : www.library.udpu.org.ua/library_files/.../visnuk_19.pdf
165. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
166. Селевко Г. Современные образовательные технологии / Г. Селевко. – Народное образование, 1998. – 256 с.
167. Сергиенко П. Г. Понятие «креативность» как научная категория / П. Г. Сергиенко // Актуальные проблемы профессионального музыкального образования : межвуз. сб. науч. тр. / Челяб. гос. ин-т музыки им. П. И. Чайковского. – Челябинск, 2010. – С. 81–85.
168. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 360 с.
169. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
170. Складорова Е. Е. Особенности применения технологий ТРИЗ в преподавании экономических дисциплин / Е. Е. Складорова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – Киров : межрегиональный центр инновационных технологий в образовании, 2015. – С. 156–160.
171. Скульський Р. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної творчості / Р. Скульський. – К. : В. пік , 1992. – 135 с.

172. Слостенин В. А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В. А. Слостенин // Сибирский педагогический журнал. – 2005. – №4. С. 3–13.

173. Сливка Л. Теоретико-методичні аспекти викладання валеології та основ безпеки життєдіяльності в початковій школі : навч.-метод. посіб. / Л. Сливка. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – 204 с.

174. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2005. – 400 с.

175. Снігур О. М. Формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи : дис. канд. пед. наук, 13.00.09 / О. М. Снігур. – К., 2007. – 335 с.

176. Современная западная философия : словарь / сост. и отв. ред. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М. : Острожье, 1998. – 544 с.

177. Сологуб А. Технологія креативного навчання / А. Сологуб // Управління освітою. – 2006. – 11 (131) червень. – С. 4–5.

178. Софьина В. Н. Акмеологическая концепция развития профессиональной компетентности в вузе : монография / В. Н. Софьина Н. В. Кузьмина. – СПб. : Изд-во НУ «Центр стратегических исследований», РАО, 2012. – 200с.

179. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1972. – 303 с.

180. Спільна історія. Діалог культур : навч. посібник. – Львів : ЗУКЦ, 2013. – 256 с.

181. Степаненко Н. А. Методическая система развития педагогической креативности студентов на основе информационно-коммуникационных технологий / Н. А. Степаненко // Сибирский педагогический журнал. – 2011. – №5. – С. 183–189.

182. Степанко А. В. Мотивація як компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до роботи з фізичного виховання школярів / А. В. Степанко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному

суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту. ім. Лесі Українки : у 3 т. / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібродський. – Луцьк, 2008. – Т. 1. – С. 249–252.

183. Степанов С. С. Креативность / С. С. Степанов // Популярная психологическая энциклопедия. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – С. 328–331.

184. Стернберг Р. Инвестиционная теория креативности [Текст] : (Психология творчества) / Р. Стернберг, Е. Григоренко // Психологический журнал. – 1998. – №2. – С. 144–160.

185. Столович Л. Н. Креативность / Л. Н. Столович // Философский словарь / под. ред. И. Т. Флорова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 554.

186. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – К., 2014 – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf

187. Стрельніков В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ / В. Ю. Стрельніков, І. Г. Брітченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с.

188. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 310 с.

189. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04/ Л. О. Сущенко. – Київ, 2009. – 22 с.

190. Тверезовська Н. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови» / Н. Тверезовська, Л. Філіппова // Нова пед. думка. – 2009. – №3. – С. 90–92.

191. Творчество : эпистемологический анализ / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Отв. ред. Е. Н. Князева. – М. : ИФ РАН, 2011. – 226 с.

192. Творчество : теория, диагностика, технологи : словарь-справочник / под общ. ред. Т. А. Барышевой. – СПб. : ООО «Книжный дом», 2008. – 296 с.

193. Теорія та методика виховання : роб. навч. прогр [для студ. напр. підгот. 6.010102 «Початкова освіта»] / уклад. О. В. Матвієнко. – Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. – 42 с.

194. Тернопільська В. І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В. І. Тернопільська, Т. В. Коломієць, І. О. Піонтківська. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 264 с.

195. Тимофеева М. Р. Технология развития креативного мышления у дизайнеров через проектные методы / М. Р. Тимофеева // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №4. – С. 58.

196. Тихонова Т. В. Інформаційно-комунікаційні технології професійної діяльності педагога : сутність поняття / Т. В. Тихонова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 1.33. – С. 101–105.

197. Ткаченко Л. І. Синергетика у педагогіці : праксеологія творчості [Електронний ресурс] / Л. І. Ткаченко // Вид-во НТУ«ХП», 2014 – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/39141/1/130-136.pdf>.

198. Торшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии / К. А. Торшина // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 124–133.

199. Трофіменко А. О. Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед наук : 13.00.04 / А. О. Трофіменко. – Тернопіль, 2008. – 226 с.

200. Туник Е. Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты / Е. Е. Туник. – СПб. : Изд-во «Дидактика Плюс», 2002. – 65 с.

201. Туник Е. Е. Модифицированные креативные тесты Вильямса / Е. Е. Туник. – СПб. : Речь, 2003. – 96 с.

202. Туник Е. Е. Природа и диагностика творческих способностей / Е. Е. Туник. – СПб. : [б.и.], 1992 – 220 с.

203. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

204. Урбан К. К. Поощрение и поддержка креативности в школе / К. К. Урбан // Иностранная психология. – 1999. – № 11. – С. 41–51.

205. Утёмов В. В. Педагогика креативности : прикладной курс научного творчества : учебное пособие / В. В. Утёмов, М. М. Зиновкина, П. М. Горев. – Киров : АНОО «Межрегиональный ЦИТО», 2013. – 212 с.

206. Утёмов В. В. Развитие креативности учащихся основной школы посредством решения задач «открытого» типа : автореф. дис. канд. пед. наук. : 13.00.01 / В. В. Утёмов. – Киров, 2012. – 27 с.

207. Утёмов В. В. Структура креативного урока по развитию творческой личности учащихся в педагогической системе НФТМ-ТРИЗ / В. В. Утёмов, М. М. Зиновкина / Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2013. – Т. 3. – С. 2841–2845.

208. Философия : энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

209. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і доп. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.

210. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2010. – 454 с.

211. Флорида Р. Креативный класс : люди, которые меняют будущее. – пер. с англ. / Р. Флорида. – М. : Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с.

212. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики : дис.... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2004. – 219 с.

213. Харченко Л. Н. Технология формирования креативности студентов. / Л. Н. Харченко. – Москва : Директ-Медиа, 2014. – 271 с.

214. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / В. Химинець // Закарпатський інститут

післядипломної педагогічної освіти. – Режим доступу : <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

215. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

216. Хрящева Н. Ю. Тренинг креативности : основания, задачи, содержание / Н. Ю. Хрящева, С. И. Макшанов // Б. Г. Ананьевы Ленинградская школа в развитии современной психологии : тез. науч.-практ. конф. 28–31 окт. 1996 г. – СПб. : Ин-т психологии, 1996. – С. 49–50.

217. Хрящева Н. Ю. Креативность как фактор самореализации личности в изменчивом мире / Н. Ю. Хрящева // Социальная психология в трудах отечественных психологов / Сост. А. Л. Свенцицкий. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 171–175.

218. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в обновляющейся школе : сб. науч. тр. / под ред. Ю. И. Дика, А. В. Хуторского. – М. : ИОСО РАО, 2002. – 488 с.

219. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

220. Хуторской А. В. Компетентность как дидактическое понятие : содержание, структура и модели конструирования / А. В. Хуторской, Л. Н. Хуторская // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентного подхода : меж вуз. сб. науч. тр. / под. ред. А. А. Орлова. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. у-та им. Л. Н. Толстого, 2008. – Вып. 1. – С. 117–137.

221. Цедринский А. Д. Инновационно-креативная парадигма современного образования / А. Д. Цедринский // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – №10. – С. 63–65.

222. Чапаев Н. К. Креативная педагогіка : проблеми, противоречия, пути их разрешения [Электронный ресурс] / Н. К. Чапаев, М. А. Чошанов //

Инновационные проекты и программы в образовании – №3. –2012. – С. 30–40. –
Режим доступа : <http://www.in-exp.ru/proekt/479-2012-03-11-05-51-37.html>

223. Шадриков В. Д. Базовые компетенции педагогической деятельности /
В. Д. Шадриков // Сибирский учитель. – 2007. – №6. – С. 5–15.

224. Шарипов Ф. В. Профессиональная компетентность преподавателя
вуза / Ф. В. Шарипов // Высшее образование сегодня. – № 1, 2010. – Режим
доступа : <http://contrlist.ucoz.ru/2014/2014-11/Mirror4/sharipov.pdf>

225. Шахіна І. Ю. Формування креативності у майбутніх учителів математики
засобами мультимедіа : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. Ю. Шахіна ;
Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.

226. Шевчук С. С. Інноваційні підходи до навчання професії : методичний
посібник / С. С. Шевчук. – Донецьк : ІПО ІПП УМО АПН України. – 2009. – 117 с.

227. Шиман О. В. Формування основ інформаційної культури майбутніх
учителів початкової школи : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – теорія та
методика навчання інформатики / О. В. Шиман. – Київ, 2005. – 257 с.

228. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования / С. Е. Шишов,
В. А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 316 с.

229. Шкабаріна М. А. Дослідження педагогічної креативності у
вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці / М. А. Шкабаріна // Нова
педагогічна думка. – 2016. – № 1. – С. 6–8.

230. Шкабаріна М. А. Модель розвитку педагогічної креативності
майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Наукові записки
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка. Серія : педагогіка. – 2017. – № 2. – С. 89–95.

231. Шкабаріна М. А. Навчально-виховний потенціал фахових дисциплін
у контексті розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової
школи / М. А. Шкабаріна // Науковий огляд. – №8 (29). – Київ, 2016. – С. 84–92.

232. Шкабаріна М. А. Особливості застосування кейс-методу у процесі
розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів / М. А. Шкабаріна // Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми

гуманітарних наук» (м. Краматорськ, 27 серпня 2017 року). – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 14–17.

233. Шкабаріна М. А. Особливості педагогічної креативності вчителя початкової школи / Чорноморські наукові студії : матеріали Третьої міжнародної мультидисциплінарної конференції, м. Одеса, 19 травня 2017 року. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. – С. 206–209

234. Шкабаріна М. А. Педагогічна творчість та педагогічна креативність : компаративний аналіз / М. А. Шкабаріна // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1(15). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. – С. 179–184.

235. Шкабаріна М. А. Педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Професійна освіта : проблеми і перспективи / ІПТО НАПН України. – К. : ІПТО НАПН України, 2017. – Випуск 12. – 146 с.

236. Шкабаріна М. А. Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. Шкабаріна // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2016. – № 4. – С. 66–74.

237. Шкабаріна М. А. Теоретичні аспекти визначення умов розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1(17). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. – С. 171–176.

238. Шкабаріна М. А. Технологія розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін / М. А. Шкабаріна // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Херсон, 2017. – Випуск LXXVI. – Том 2. – С. 146–150.

239. Шкабаріна М. А. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів засобами інноваційних технологій як педагогічна проблема / М. А. Шкабаріна // Актуальні питання сучасної педагогіки. Матеріали III

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 грудня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 135–137.

240. Шкабаріна М. А. Інноваційні педагогічні технології як засіб формування педагогічної креативності майбутніх учителів. / М. А. Шкабаріна // Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. : Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 січня 2016 року) : – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 105–107.

241. Шкабаріна М. А. Поняття педагогічної креативності у сучасному педагогічному дискурсі / М. А. Шкабаріна // Фактори розвитку педагогіки і психології в XX столітті : Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції : (м. Харків, Україна, 10–11 червня 2016 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – С. 52–55.

242. Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів / М. А. Шкабаріна // Наука та освіта : актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (19–20 травня 2016р., Мукачєво). – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2016. – С. 234–235.

243. Шкабаріна М. А. Формування креативної компетентності майбутніх учителів початкової школи / М. А. Шкабаріна // Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати – 2016 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 року). – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. – С. 154–155.

244. Шкабаріна М. А. Формування творчої особистості майбутніх учителів засобами креативної педагогіки / М. А. Шкабаріна // Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті : Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції : (18–19 березня 2016 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. – С. 73–76.

245. Шкабаріна М. А. Methodical recommendations for the development of pedagogical creativity primary school teachers / М. А. Шкабаріна // Proceedings of

X International scientific conference «Scientific though transformation» (Morrisvill, USA, 22 september 2017). – Morrisville, Lulu Press., 2017. – С. 117–119.

246. Шрагина Л. И. Способность к конструированию метафоры как интегративный показатель креативности / Л. И. Шрагина // Проблемы реализации принципов продуктивного обучения в профессиональном и допрофессиональном образовании. – Саратов, – 2004, – С. 211–216.

247. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся / В. С. Шубинский. – М., 1988. – 450 с.

248. Щербакова Е. Е. Педагогическая креативность как фактор профессионального развития студентов : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Е. Е. Щербакова. – Чебоксары, 2006. – 40 с.

249. Ядровская М. В. Модели в педагогике / М. В. Ядровская // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2013. – № 366. – С. 139–143.

250. Як Ви ставитесь до критики / Курс практической психологии, или как научиться работать и добиваться успеха : учебн. пособие [Электронный ресурс] / автор-сост. Р. Р. Кашапов. – Ижевск, 2001. – Режим доступа : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=564>

251. Яковенко Т. В. Історико-теоретичний аналіз проблеми розвитку креативності / Т. В. Яковенко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2010. – №28–29. – С. 204–208.

252. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – Москва : Московский психолого-социальный институт : Флинта, 1997. – 224 с.

253. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

254. Ястремська О. М. Мотивація креативності новаторів : монографія / О. М. Ястремська, О. І. Бардадим. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 212 с.

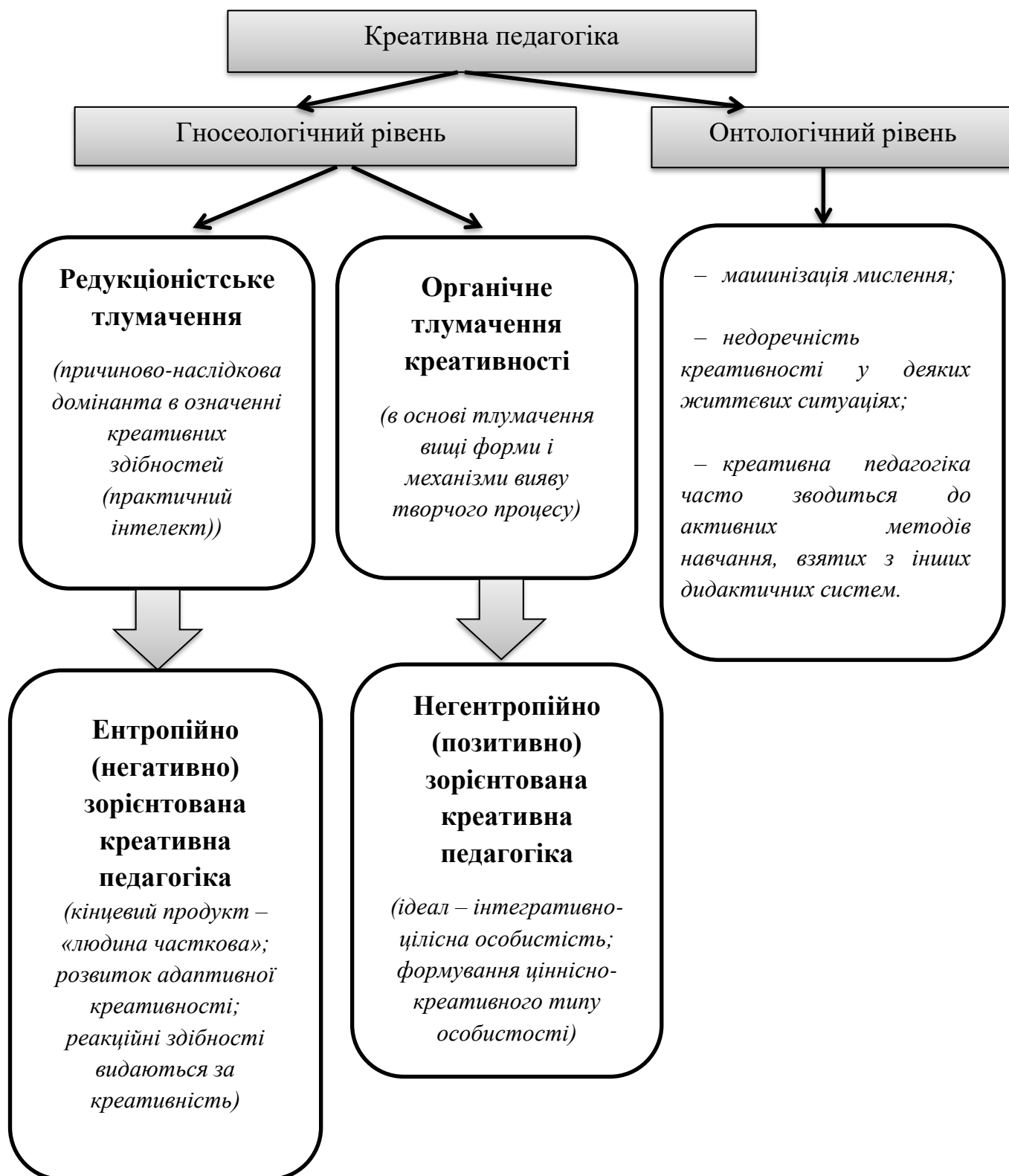
255. Amabile T. M. The Social Psychology of Creativity / T. M. Amabile. – N.Y., 1983. – 415 p.

256. Arieti S. *Creativity : The Magic Synthesis* / S. Arieti. New York : Basic Books, – 1981. – 448 p.
257. Barron F. *Putting Creativity to Work // The Nature of Creativity* / Sternberg R.J. (Ed.). Cambridge, 1988.– P. 76–98.
258. Csikszentmihalyi M. *Society, culture, and person : a system view of creativity* / M. Csikszentmihalyi // *The nature of creativity* / Ed. R. Sternberg, – New York : Cambridge University Press, 1988. – P. 325–339.
259. Epstein R. *Generativity theory and creativity*. In M. A. Runco & R. S. Albert (Eds.), *Theories of creativity (Rev. ed.)* / R. Epstein. – Cresskill, NJ : Hampton Press, 2005.
260. Florida R. *The Global Creativity Index 2015* [Electronic resource] / R. Florida, C. Mellander, K. King. – Access mode : <http://martinprosperity.org/media/Global-CreativityIndex-2015.pdf>
261. Guilford G. P. *Creative Talents : Their nature, uses and development* / G. P. Guilford. – Buffalo, N.Y. : Bearly Limited, 1986.
262. Simonton D. *Genius, creativity and leadership : Historiometric inquiries* / D. Simonton. – Cambridge : Harv. Univ. Press, 1984. – 231p.
263. Taylor C. W. *Various approaches to and definitions of creativity* / C. W. Taylor, R. Sternberg, T. Tardif (eds.) // *The nature of creativity*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – P. 99–126.
264. Torrance E. P. *Torrance Tests of Creative Thinking* / E. P. Torrance. – Scholastic Testing Service, Inc., 1974.
265. Wollach M. A. *A new look at the creativity – intelligence distinction* / M. A. Wollach, N. A. Kogan // *Journal of Personality*. – 1965. – No. 33. – P. 348–369.

ДОДАТКИ

Додаток А

Проблеми креативної педагогіки (за Н. К. Чапасвим, М. А. Чошановим)

Додаток Б

**Дидактико-розвивальний потенціал фахових дисциплін для
розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової
школи**

Навчальна дисципліна	Дидактико-розвивальний потенціал для розвитку педагогічної креативності
Педагогіка	Вивчення особистості сучасного вчителя; ознайомлення з поняттями про педагогічну майстерність і педагогічну творчість.
Інформаційні технології навчання (ІТН)	Інформаційні технології є засобом для прояву креативності педагога. ІТН урізноманітнюють навчальний процес, полегшують працю вчителя.
Дидактика	Озброєння навичками аналізу навчально-виховних і проблемних педагогічних ситуацій. Вивчення нетрадиційних типів уроків.
Історія педагогіки	Усвідомлення студентами того, що розвиток педагогіки був би неможливий без оригінальних думок, креативного мислення вчених-дидактів.
Педагогічна психологія	Опрацювання теми здібностей педагога, зокрема акцентуалізація на проблемі місця творчих здібностей у професійній діяльності вчителя.
Теорія і методика виховання	Розвиток у майбутніх педагогів педагогічного мислення, творчого підходу до педагогічних дій у нестандартних ситуаціях; розробка різних видів позакласної роботи.
Основи педагогічної творчості	Безпосередній розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Формування теоретичної і практичної бази для підвищення рівня педагогічної креативності.
Методика викладання української мови	Навчання студентів обирати найбільш ефективні, оптимальні способи і засоби навчання української мови; сучасні педагогічні технології в галузі викладання рідної мови для молодших школярів; нестандартні методики навчання; шляхи підвищення самостійності та творчої активності учнів у процесі роботи над переказами.
Образотворче мистецтво 3 методикою викладання	Формування універсальних якостей творчої особистості; робота з репродукцією, ілюстрацією, дитячим малюнком, навчання комбінування різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва.
Людина і світ 3 методикою викладання	Креативний потенціал цієї дисципліни визначається специфікою викладу змісту предмета; застосування традиційних та нетрадиційних методів навчання, нетрадиційних форм організації навчального процесу, використанням наочних засобів навчання під час викладання предмету «Я у світі»; організація позакласної та позаурочної роботи.
Методика викладання освітньої галузі «Математика»	Вивчення методів навчання математики; особливостей застосування пізнавально-дидактичних ігор; створення власних ігрових ситуацій, задач з малюнками тощо.
Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання	Використання матеріалів дитячих музично-театральних спектаклів; ІКТ в системі початкової музичної освіти, казкові сюжети на уроках музики; особливості проведення свят та уроків-концертів.

Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання	Набуття практичних навичок сценічного мовлення; вибір засобів виразності для читання тексту вголос, відтворення образів театрального персонажа, інсценізація творів художньої літератури.
Педагогічні технології у початковій школі	Вивчення технологій формування творчої особистості. Знання різноманітних технологій навчання дасть майбутньому вчителю простір для педагогічної творчості, підвищення ефективності кожного уроку, раціонального використання часу та ресурсів у освітньому процесі.
Методика викладання природознавства	Знаходження найбільш раціональної методики проведення уроків природознавства; навчання розробляти конспекти уроків, плани роботи гуртків, сценарії масових заходів; навчання творчо підходити до організації уроків та позакласних занять.
Методика класного і позакласного читання	Формування у молодших школярів літературних творчих здібностей.
Виразне читання	Використання набутих вмінь для розвитку власних творчих здібностей; розвиток уяви школярів засобами виразного читання.
Трудове навчання з практикумом	Розвиток креативності під час практичних занять (створювати щось нове своїми руками, удосконалювати вже готовий виріб); виконання самостійної роботи (складання плану роботи гуртка, конспектів уроків, створення зразків видів творчих робіт.
Підготовка дитини до школи	Ознайомлення з типами труднощів першокласників, можливі шляхи вирішення проблем, що пов'язані з адаптацією молодших школярів першого року навчання.
Методика вивчення валеології основ безпеки життєдіяльності	Вивчення особливостей формування позитивного ставлення учнів до проблем здоров'я.

Додаток В

Методи діагностики рівнів розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

В. 1 Анкета «Інноваційні технології у майбутній професійній діяльності»

Шановний студент!

Просимо Вас обрати один із варіантів відповіді.

1. Чи бажаєте Ви у майбутньому бути педагогом-інноватором?

А) так;

Б) ні;

В) ще не визначився/ не визначилась.

2. Чи плануєте Ви застосовувати інноваційні технології навчання у майбутній професійній діяльності?

А) так, планую;

Б) ні, буду застосовувати традиційні методики;

В) не можу сказати однозначно.

3. На Вашу думку, інноваційні технології допомагають учням краще засвоювати навчальний матеріал?

А) так, впевнений у цьому;

Б) ні, навпаки заважають;

В) не завжди допомагають / в залежності від навчального матеріалу .

4. Як Ви відноситеся до педагогів, які застосовують лише традиційні технології, професійно не розвиваються?

А) негативно, педагогу потрібно завжди розвиватись;

Б) позитивно, не вбачаю у цьому нічого страшного ;

В) нейтрально, це особиста справа кожного педагога.

5. Чи цікаво Вам дізнаватись про педагогічні новації та експерименти у процесі навчання?

А) так, це дійсно пізнавально;

Б) ні, не знаходжу у цьому щось цікаве;

В) важко відповісти.

6. Чим для Вас приваблива інноваційна педагогічна діяльність?

А) особистим та професійним розвитком;

Б) взагалі не приваблива;

В) визнанням з боку колег та керівництва навчального закладу.

6. Чи плануєте Ви дізнаватись про нові технології навчання з різних ресурсів (конференцій, методичних посібників, журналів, форумів тощо) у майбутній професійній діяльності?

А) планую, цікавлюсь зараз;

Б) ні, мені достатньо набутих знань у ЗВО;

В) не знаю чи вистачить на це часу/ бажання.

7. Чи хотіли б Ви створити авторську технологію (метод, прийом) навчання?

А) звичайно, я хотіла б / хотів би, щоб інші дізнались про мої досягнення;

Б) мені це не потрібно;

В) не впевнена / не впевнений, що у мене вийде.

8. Які Ваші внутрішні протиріччя / сумніви заважають Вам створювати щось нове?

А) нічого не заважає, я завжди відкритий / відкрита до нового і не боюсь невдач;

Б) невпевненість у позитивному результаті, або у тому, що це буде краще старого;

В) заважають сумніви, чи зможу я бути успішною / успішним в інноваційній діяльності.

9. У майбутній професійній діяльності я...

А) сучасний педагог-інноватор;

Б) звичайний середньостатистичний вчитель;

В) не визнався / не визначилась.

10. Професія вчителя, на мою думку, обов'язково передбачає:

А) постійне самовдосконалення;

Б) володіння певним обсягом знань;

В) любов до дітей.

Обробка результатів.

Для визначення результатів необхідно підрахувати суму набраних балів відповідно до таблиці:

Відповідь	Бал
А)	2
Б)	0
В)	1

0–5 балів – низький рівень; студент не бажає застосовувати інноваційні технології навчання; пасивний до інновацій; не виявляє зацікавленості до професійного розвитку;

6–14 балів – середній рівень; майбутній педагог нейтрально ставиться до інноваційних технологій; переважає невизначеність стосовно майбутньої професії; інноваційній діяльності заважають сумніви, невпевненість в собі;

15–20 балів – високий рівень; студент відкритий до нового, не боїться невдач; бажає застосовувати інноваційні технології навчання; професійно розвиватись.

В. 2 Анкета «Педагогічна креативність»

Шановний студент!

Дайте, будь ласка, відповіді на вказані нижче запитання. Ваші відповіді оцінюватись не будуть. Просимо бути щирими і об'єктивними.

1. Що Ви розумієте під поняттям «креативність»?
2. Назвіть ознаки креативності.
3. В яких сферах діяльності, на Вашу думку, може проявлятися креативність?
4. Що, на Вашу думку, означає поняття «педагогічна креативність»?
5. Якими якостями має володіти вчитель, щоб бути креативним?
6. Як, на Вашу думку, може проявлятися креативність у педагогічній діяльності?
7. Чи важливо педагогу бути креативним? Відповідь обґрунтуйте.

В. 2 Тест «Здатність до співтворчості»

Шановний студент!

Просимо Вас взяти участь у тестуванні.

Поставте у колонці праворуч відповідну цифру, якщо:

5 – дане твердження повністю відповідає дійсності

4 – скоріше так, ніж ні

3 – і так, і ні

2 – скоріше не відповідає

1 – не відповідає дійсності

1.	Я люблю допомагати іншим.	
2.	Я комунікабельна особистість.	
3.	Мені подобається займатись творчістю.	
4.	Мене часто називають творчою особистістю.	
5.	Мені подобається робити щось разом із кимось.	
6.	Мені до вподоби ділитись своїми ідеями разом із кимось.	
7.	Я радий, коли знаходжусь у компанії творчих людей.	
8.	Я люблю колективні творчі завдання.	
9.	Я ціную ідеї інших людей.	
10.	Я часто удосконалюю або створюю щось разом з іншими.	

Оцінювання:

Цифра, що поставлена учасником відповідає балу за надану відповідь. Для оцінки результату потрібно підрахувати суму всіх балів.

Результати:

10–23 балів – низький рівень здатності до співтворчості, відсутнє бажання працювати в компанії;

24–37 балів – середній рівень здатності до співтворчості, бажання працювати в компанії ситуативне, непостійне;

38–50 балів – високий рівень здатності до співтворчості, присутнє бажання працювати в творчій команді, залучати інших.

Додаток Г

План-конспект круглого столу на тему:

«Педагогічна креативність у системі вимог до вчителя початкової школи»

Мета: визначити місце педагогічної креативності у професіограмі вчителя початкової школи.

Обладнання: виставка творчих робіт учителів початкової школи, наукова і методична література.

Учасники: студенти, викладачі, вчителі початкової школи м. Рівного.

План

1. Учитель початкової школи – покликання чи професія?
2. Професійні та особистісні якості учителя початкової школи.
3. Любов до дітей – основа професії вчителя.
4. Креативний компонент у професійній діяльності вчителя початкового навчання.

Хід проведення круглого столу

1. Вступ (привітання, оголошення теми круглого столу, вступне слово викладача).

2. Заслуговування доповідей учасників круглого столу.

3. Обговорення, обмін думками, запитаннями.

Питання для активізації дискусії:

- Чому професію вчителя вважають творчою?
- В чому полягає специфіка професії педагога початкової школи?
- Ви вважаєте себе творчою особистістю? Чи пов'язане це з вибором Вашої професії?
- В чому особливість творчої педагогічної діяльності вчителя початкової школи?
- Як пов'язана якість вчителя любов до дітей і педагогічна креативність?
- У яких сферах своєї діяльності вчитель може застосувати креативний підхід?

4. Підведення підсумків, рефлексія.

Додаток Д

Приклади кейсів для розвитку педагогічної креативності

Кейс 1. Учителя М. М. призначили працювати класним керівником 3-А класу. Для того, щоб познайомитись з учнями вона організувала похід до лісу. Взяли усі необхідні речі для походу. Учні повернулись надзвичайно задоволеними, учитель познайомилась ближче з вихованцями, налагодила контакт.

– *Поясніть, чому учням сподобалось знайомство?*

– *Обґрунтуйте дії вчителя, чому він вирішив познайомитись з учнями таким способом?*

Кейс 2. Молоду вчительку А. А. призначили класним керівником 3-го класу. Залишався тиждень до початку навчання. А. А. хотіла познайомитись з учнями, тому взяла журнал та особові справи класу. Читала характеристики та ознайомлювалась з оцінками, занотувувала відомості в щоденник. Незважаючи на те, що з дітьми була не знайома, вже мала образ кожного учня в уяві.

Першого вересня учитель познайомилась і поспілкувалась з учнями, на жаль, це дещо розчарувало її.

– *Поясніть, чому спілкування з учнями розчарувало молоду вчительку?*

– *Як Ви думаєте, на яких учнів розраховувала вчитель?*

Кейс 3. Вчитель зайшовши в клас, побачив на дошці намальовану карикатуру на себе. Учні чекали на його дії, прогнозували, що вчитель розгнівається, почне читати нотації, з'ясовувати хто це зробив. На здивування учнів, учитель підправив малюнок і розпочав урок.

– *Визначте, чому вчинок учителя не здійснив очікування учнів?*

– *Як Ви відносите до гумору у професійній діяльності педагога?*

– *Обґрунтуйте вчинок з позицій теорії виховання.*

Кейс 4. В. О. Сухомлинський писав: «Класний керівник – це особа, яка за дорученням народу має повсякденний доступ до найдорожчого народного багатства – душі, розуму, почуттів дітей, підлітків і юнаків. ... Класний керівник творить найбільше багатство суспільства – Людину...».

–Чи погоджуєтесь Ви з висловом В. О. Сухомлинського?

–Чому на класного керівника покладено відповідальність за виховання дітей?

–Яким має бути ідеальний класний керівник?

Кейс 5. Одного разу в класного керівника запитали, що він вважає найважчим у своїй роботі. Вчитель відповів, що це профорієнтація. Найважче з'ясувати, яке покликання учня, ким він буде. За це важко брати відповідальність.

– Що Ви вважаєте найважчим у роботі класного керівника?

– Які функції класного керівника?

– Чи є профорієнтація ключовим завданням класного керівника?

Кейс 6. На батьківських зборах батьки запитали класного керівника звідки він так добре обізнаний про сімейне життя батьків і учнів. Учитель відповіла, що з творів учнів під назвою «Моя сім'я», після цього роздала батькам твори і сказала: «Думаю Вам буде цікаво ознайомитись їх змістом».

– Як Ви оцінюєте вчинок учителя?

– Чи коректно вона вчинила? Обґрунтуйте правильність вчинку з морально-етичних норм.

Додаток Е

Робоча програма навчального курсу «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи»

1. Опис предмета навчальної дисципліни

Предмет: педагогічна креативність, особливості її розвитку в майбутніх вчителів початкової школи

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 3 <i>кредити</i>	Шифр та назва галузі знань <i>01 «Освіта»</i>	Варіативна Аудиторні заняття: 30 годин, з них:
Змістові модулі: 2 <i>модулі</i>	Шифр та назва напрямку підготовки: <i>013 «Початкова освіта»</i>	Лекції (теоретична підготовка): 14 годин
Загальний обсяг дисципліни (години): 90 годин	Рівень вищої освіти «бакалавр»	Практичні заняття: 16 годин
Тижневих годин: 2 <i>години</i>		Індивідуальна робота: 30 годин Самостійна робота: 30 годин Видконтролю: залік

2. Мета та завдання спецкурсу

Мета викладання навчальної дисципліни: підвищити рівень розвитку педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- сформувати мотивацію до розвитку педагогічної креативності;
- розвинути креативні риси в майбутніх педагогів;
- допомогти студентам оволодіти основам педагогічної креативності;

- здійснити інформаційне забезпечення про теоретичні, методологічні та методичні засади педагогічної креативності;
- розвинути уміння та бажання застосувати здобуті знання на практиці та у майбутній професійній діяльності.

Місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки фахівця. Навчальний курс призначений для студентів напряму підготовки 013 «Початкова освіта» професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Інтегровані вимоги до знань та вмінь з навчальної дисципліни

Після закінчення вивчення спецкурсу студент повинен знати:

- сутність поняття «креативність», «педагогічна креативність»;
- ознаки педагогічної креативності, особливості її прояву, шляхи розвитку;
- основні інноваційні технології навчання молодших школярів;

уміти:

- вирішувати проблемні педагогічні ситуації;
- виявляти креативність під час підготовки до уроку, організації позакласних заходів, виховної роботи;
- використовувати інноваційні технології навчання молодших школярів у майбутній професійній діяльності;
- будувати модель саморозвитку педагогічної креативності у власній майбутній педагогічній діяльності.

Кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення дисципліни, становить 90 год., із них 14 год. – лекції, 16 год. – практичні заняття, 30 год. – індивідуальна робота, 30 год. – самостійна робота. Вивчення курсу завершується заліком.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи педагогічної креативності

Тема 1. Креативність у сучасному науковому дискурсі

Загальне поняття креативності у сучасних дослідженнях науковців. Складність феномену креативності. Основні концепції та теорії креативності (концепції Дж. Гілфорда, Є. Торренса, М. Воллаха і Н. Когана, «Теорія інвестування» Р. Стернберга, «Теорія креативної особистості» А. Маслоу, підхід В. Дружиніна і Н. Хазратової, концепція Д. Богоявленської, модель креативності Д. Перкінса). Класифікація видів креативності. Поняття про креативне середовище, креативний продукт, процес та особистість. Рівні здібностей до творчості. Креативність та інтелект.

Тема 2. Сутність та ознаки педагогічної креативності

Основні відомості про поняття педагогічної креативності у сучасних наукових дослідженнях. Ознаки педагогічної креативності, їх сутність. Етапи розвитку креативності вчителя. Основні підходи до розуміння сутності педагогічної креативності (інноваційний, гуманістичний, продуктивний, особистісний).

Тема 3. Умови та бар'єри розвитку педагогічної креативності

Поняття «умова» у психолого-педагогічних дослідженнях. Фактори, що впливають на розвиток креативних здібностей (ситуативні, особистісні). Бар'єри, що перешкоджають прояву креативності педагога. Внутрішня мотивація як умова розвитку педагогічної креативності. Креативне освітнє середовище як фактор сприятливого розвитку педагогічної креативності. Умови перетворення діяльності педагога в творчу.

Тема 4. Креативний образ особистості вчителя початкової школи

Поняття про професіограму вчителя. Сучасні вимоги до особистості педагога початкової школи. Типологія творчих педагогів. Творчий характер діяльності вчителя початкової школи. Особливості прояву педагогічної креативності в професійній діяльності вчителя початкової школи. Педагог традиційного та креативного типу.

Тема 5. Педагогічна креативність та інноваційні технології у професійній діяльності вчителя школи першого ступеня

Поняття «інновація» у сучасних дослідженнях науковців. Інновації в освіті та креативність. Взаємозумовленість педагогічної креативності та інноваційної діяльності вчителя. Інноваційні технології навчання молодших школярів. Технологія проектного навчання. Інтерактивна технологія навчання. Технологія проблемного навчання. Інформаційно-комунікаційні технології навчання. Технологія розв'язування винахідницьких завдань. Особливості застосування інноваційних технологій в початковій школі.

Тема 6. Розвиток педагогічної креативності як основа професійного та особистісного зростання майбутнього вчителя

Поняття про креативний потенціал. Чинники та принципи реалізації креативного потенціалу педагога. Етапи реалізації креативного потенціалу вчителя (репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючий, творчий). Модель професійного зростання учителя. Підсистеми активізації педагогічної креативності.

Тема 7. Майстерність розв'язування педагогічних задач як ознака педагогічної креативності

Поняття про педагогічну ситуацію і педагогічну задачу. Фази перебігу педагогічної ситуації. Конфлікт у педагогічній взаємодії. Конфліктна поведінка. Типи конфліктів. Способи поведінки людей у конфліктних ситуаціях. Рекомендації щодо попередження конфліктних ситуацій. Алгоритм розв'язування педагогічних задач.

4. Структура навчальної дисципліни

Тема	Лекції	Практ. заняття	Сам. робота	Інд. робота	Всього
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи педагогічної креативності					
Тема 1. Креативність у сучасному науковому дискурсі	2	2	6	4	14
Тема 2. Сутність та ознаки педагогічної креативності	2	2	4	6	14

Тема 3. Умови та бар'єри розвитку педагогічної креативності.	2	2	4	4	12
Змістовий модуль 2. Педагогічна креативність у структурі професіоналізму вчителя початкової школи					
Тема 4. Креативний образ особистості вчителя початкової школи	2	2	4	4	12
Тема 5. Педагогічна креативність та інноваційні технології у професійній діяльності вчителя школи першого ступеня	2	4	6	4	16
Тема 6. Розвиток педагогічної креативності як основа професійного та особистісного зростання майбутнього вчителя	2	2	2	6	12
Тема 7. Майстерність розв'язування педагогічних задач як ознака педагогічної креативності	2	2	4	2	10
Всього за навчальною дисципліною	14	16	30	30	90

5. Теми практичних занять

№ з / п	Назва теми	Кількість годин
1.	Креативність у сучасному науковому дискурсі	2
2.	Сутність та ознаки педагогічної креативності	2
3.	Умови та бар'єри розвитку педагогічної креативності	2
4.	Креативний образ особистості вчителя початкової школи	2
5.	Педагогічна креативність та інноваційні технології у професійній діяльності вчителя школи першого ступеня	4
6.	Розвиток педагогічної креативності як основа професійного та особистісного зростання майбутнього вчителя	2
7.	Майстерність розв'язування педагогічних задач як ознака педагогічної креативності	2
	Всього:	16

6. Самостійна робота

№ теми	ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	К-ть год.
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ		
Тема №1	1. Опрацювати лекційний матеріал. 2. Підготувати повідомлення (презентацію) на тему «Креативні ідеї у побуті», «Креативні особистості, що змінили світ», «Креативні винаходи, що зумовили науково-технічний прогрес людства». 3. Знайти у мережі Інтернет цікаві факти, відеоматеріали про креативність.	4
Тема №2	1. Опрацювати лекційний матеріал. 2. Знайти та опрацювати статті про педагогічну креативність за 2015–2017 рр. Матеріали законспектувати у зошит. 3. Розробити рекомендації майбутньому вчителю початкової школи щодо розвитку педагогічної креативності.	6
Тема №3	1. Опрацювати лекційний матеріал. 2. Опрацювати літературу з проблем розвитку креативності молодших школярів. 3. Визначити основні умови розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПЕДАГОГІЧНА КРЕАТИВНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ		
Тема №4	1. Опрацювати лекційний матеріал. 2. Підготувати презентацію «Ідельний образ вчителя початкової школи». 3. Написати сіквейн, есе на тему «Я– майбутній креативний вчитель».	4
Тема №5	1. Опрацювати лекційний матеріал. 2. Розробити план-конспект уроку із застосуванням інноваційних методів навчання. 3. Знайти у мережі Інтернет відеоуроки з практики	6

	вчителів, що застосовувати інноваційні технології, розробки конспектів нетрадиційних уроків.	
Тема №6	<ol style="list-style-type: none"> Опрацювати лекційний матеріал. Розробити пам'ятку для вчителя початкової школи «Креативність як основа особистісно-професійного зростання педагога». Підготувати інформаційну довідку про саморозвиток вчителя. 	2
Тема №7	<ol style="list-style-type: none"> Опрацювати лекційний матеріал. Розробити рекомендації щодо попередження конфліктних педагогічних ситуацій молодому вчителю. Запропонуйте варіанти вирішення педагогічної ситуації, обґрунтуйте свої рішення (індивідуально). 	4
	Всього:	30

7. Індивідуальна робота

№	Завдання	К-ть год.
1.	<p>Розробити творчий проект (написати есе, твір, газетну статтю, презентацію тощо) на одну із запропонованих тем:</p> <ol style="list-style-type: none"> Креативний вчитель – креативний учень Чому важливо бути креативним? Як я уявляю креативного педагога Ідеальний педагог – це творчий педагог Креативність у повсякденному житті Розвиток креативності: міф чи реальність? Стереотипне мислення: правило життя чи бар'єр креативності? Чи просто бути креативним? Вчитель – професія творча Креативний учитель завжди прагне досконалості. 	10

2.	Підготувати реферат на одну із обраних тем: 1. Креативність у педагогічній думці 2. Розвиток креативних здібностей молодших школярів 3. Креативність як ознака сучасного вчителя 4. Педагогічна креативність в структурі підготовки майбутнього вчителя 5. Діагностика креативних здібностей	10
3.	Підготувати доповідь: 1. Класифікація видів креативності 2. Креативність та інновація 3. Креативність як вимога сучасного суспільства 4. Концепції креативності 5. Умови розвитку педагогічної креативності вчителя	10
	ВСЬОГО	30 год.

8. Методи навчання

Лекції із застосуванням аудіо-візуальних засобів, проблемні лекції, ілюстрація, вправи, тренінги, самостійна робота з книгою, ділові та рольові ігри, навчальні диспути та дискусії, метод кейсів, бесіда, методи здійснення рефлексії.

9. Методи контролю

Індивідуальне опитування, фронтальне опитування, тестова перевірка знань, модульний контроль.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота				Модульний контроль	Сума
Змістовий модуль №1					
T 1-2	T3	T4	T5		100
15	15	15	15	40	

=

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	

82-89	B	добре	зараховано
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій.
2. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення.
3. ТЗН.
4. Робочий зошит.

12. Рекомендована література

Основна

1. Алейников А. Г. О креативной педагогике / А. Г. Алейников // Вестник высшей школы. – 1989. – №12. – С. 29–34.
2. Барышева Т. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : учеб. пособие Текст. / Т. А. Барышева, Ю. А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.
3. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : «Академия», 2002. – 320 с.
4. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов н/Д : Феникс, 1983. – 132 с.
5. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта [Электронный ресурс] / Джой Гилфорд // Психология мышления. – М. : Прогресс, 1965. – Режим доступа : <http://www.intellectus.su/lib/00018.htm>.
6. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. М. Дунаєва ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – 20 с.
7. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.

8. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество / М. М. Зиновника. – М. : МГИУ, 2008. – 258 с.
9. Кречетников К. Г. Развитие креативности личности в высшей школе. Требуется перестройка педагогической системы [Электронный ресурс] / К. Г. Кречетников. – Режим доступа : http://www.intellectinvest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_2/
10. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
11. Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала. Монография / М. М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с.
12. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 144 с.
13. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
14. Огоновская И. С. Пространство педагогической креативности и факторы ее ограничения / И. С. Огоновская // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2013. – №5. – С. 9–15.
15. Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; За ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с.
16. Петришин Л. Й. Теоретико-методичні основи формування креативності майбутніх соціальних педагогів : автореферат... д-р пед. наук, спец. : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Л. Й. Петришин. – Старобільськ : ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2015. – 44 с.
17. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество / М. М. Поташник. – М. : Знание, 1987. – 80 с.
18. Сисоєва С. О. Психологія та педагогіка : підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання / С. О. Сисоєва, Т. Б. Поясок. – К. : Міленіум, 2005. – 520 с.
19. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
20. Щербакова Е. Е. Педагогическая креативность как фактор профессионального развития студентов : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Е. Е. Щербакова. – Чебоксары, 2006. – 40 с.

Додаткова

1. Гончарова О. А. Креативний компонент інноваційної діяльності майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. А. Гончарова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – Режим доступу : lib.mdpu.org.ua/nvsp/6/12.pdf.
2. Дружинин В. Н. Психология творчества / В. Н. Дружинин // Психологический журнал. – 2005. – № 10. – С. 101 – 109.
3. Калюжна Т. Г. Педагогічна творчість як основа інноваційної діяльності майбутнього вчителя. / Т. Г. Калюжна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – № 38 (2014). – С. 290–294.
4. Козленко В. Н. Проблема креативности личности / В. Н. Козленко // Психология творчества / под ред. Я. А. Пономарева. – М. : Наука, 1990. – С.131–148.
5. Кострюков А. В. Подходы к рассмотрению креативности в педагогической практике будущих учителей / А. В. Кострюков, Д. В. Мирошникова // Вестник ОГУ. – 2015. – №2 (177). – С. 83–86.
6. Креативность как ключевая компетентность педагога : монография / под ред. проф. М. М. Кашапова, доц. Т. Г. Киселевой, доц. Т. В. Огородовой. Ярославль : ИПК «Индиго», 2013. – 392 с.
7. Особов І. П. Деякі аспекти вивчення креативності [Електронний ресурс] / І. П. Особов // Гуманитарные научные исследования. – Октябрь, 2011. – Режим доступу : <http://human.snauka.ru>
8. Особов І. П. Педагогічна креативність і компетентність як чинники професійного розвитку студентів / І. П. Особов // Освіта Донбасу. – 2011. – №5. – С. 67–71.
9. Степанов С. С. Креативность // Популярная психологическая энциклопедия. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – С. 328–331.
10. Теория и практика креативной деятельности : учебное пособие / О. А. Карлова, С. А. Ноздренко, И. А. Пантелеева, И. А. Карлов. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2012. – 372 с.
11. Флорида Р. Креативный класс : люди, которые меняют будущее. – пер. с англ./ Р. Флорида. – М. : Издательский дом «Классика XXI» , 2007. – 421 с.
12. Хрящева Н. Ю. Креативность как фактор самореализации личности в изменчивом мире : Психологические проблемы самореализации личности / Н. Ю. Хрящева. – СПб., 1998.– С. 171–175.
13. Ястремська О. М. Мотивація креативності новаторів : монографія / О. М. Ястремська, О. І. Бардадим. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 212 с.

Додаток Ж Робочий зошит

ТЕМА 1. КРЕАТИВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

План

1. Поняття креативності у сучасних дослідженнях науковців.
2. Концепції та теорії креативності (концепції Дж. Гілфорда, Є. П. Торренса, М. Воллаха і Н. Когана, «Теорія інвестування» Р. Стернберга, «Теорія креативної особистості» А. Г. Маслоу, підхід В. М. Дружиніна і Н. В. Хазратової, концепція Д. Б. Богоявленської, модель креативності Д. Перкінса).
3. Види креативності
4. Креативне середовище, креативний продукт, процес та особистість.
5. Рівні здібностей до творчості. Креативність та інтелект.

Література

1. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта [Электронный ресурс]. / Джой Гилфорд // Психология мышления. – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа: <http://www.intellectus.su/lib/00018.htm>.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. — СПб. : Питер, 2009. — 448 с.
3. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
4. Стернберг Р., Григоренко Е. Инвестиционная теория креативности // Психологический журнал. 1998. Т. 19. № 2. С. 144–160.
5. Дружинин В. Н. Психология творчества / В. Н. Дружинин // Психологический журнал. – 2005. – № 10. – С. 101 – 109.

Епіграф: *Немає людей, більш допитливих, невагомих, більш одержимих думками про творчість, як учителі (В. Сухомлинський).*

Проблемне питання: *чому важливо бути креативним?*

ТЕМА 2. СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ

План

1. Поняття педагогічної креативності у сучасних наукових дослідженнях.
2. Ознаки педагогічної креативності.
3. Етапи розвитку креативності вчителя.
4. Основні підходи до розуміння сутності педагогічної креативності.

Література

1. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество./ М.М. Зиновника. – М. : МГИУ, 2008. – 258 с.
2. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество. / В.А. Кан-Калик, Н.Д.Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
3. Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала. Монография./ М.М. Кашапов. — М.: ПЕР СЭ, 2006. — 688 с.
4. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н.В. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 144 с.
5. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; За ред. С. О. Сисоєвої, Н.В.Гузій. — К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. — 183 с.
6. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество. / М.М. Поташник. – М.: Знание, 1987. – 80 с.

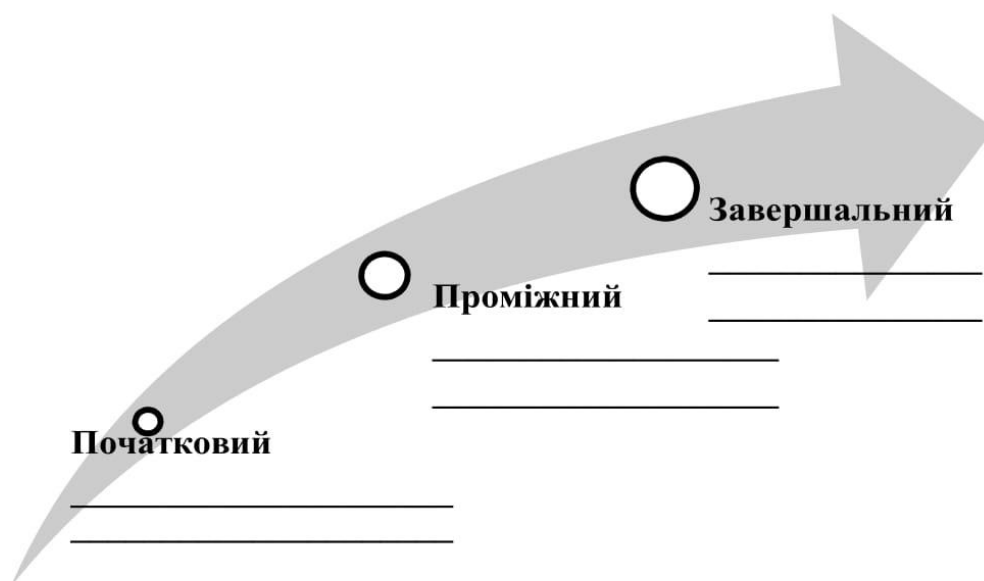
Епіграф: *Творчість - це не розкіш для обраних, а загальна біологічна потреба, інколи не усвідомлена нами (Г. Іванов).*

Проблемне питання: *чи властива педагогічна креативність кожному вчителю?*

2. Визначте основні ознаки педагогічної креативності, запишіть їх у колонки

3. Запишіть коротку характеристику кожного етапу розвитку педагогічної креативності вчителя

4. Запишіть основні підходи до розуміння сутності педагогічної креативності

--	--	--	--

**ТЕМА 3. УМОВИ ТА БАР'ЄРИ РОЗВИТКУ
ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ.**

План

1. Фактори, що впливають на розвиток креативних здібностей.
2. Бар'єри, що перешкоджають прояву креативності педагога.
3. Умови перетворення діяльності педагога в творчу.

Література

1. Барышева Т.А. Психолого-педагогические основы развития креативности: учеб. пособие Текст. / Т.А. Барышева, Ю.А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. — СПб. : Питер, 2009. — 448 с.
3. Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала. Монография./ М.М. Кашапов. — М.: ПЕР СЭ, 2006. — 688 с.
4. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н.В. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 144 с.
5. Козленко В. Н. Проблема креативности личности / В. Н. Козленко // Психология творчества / под ред. Я. А. Пономарева. – М.: Наука, 1990. – С.131–148.

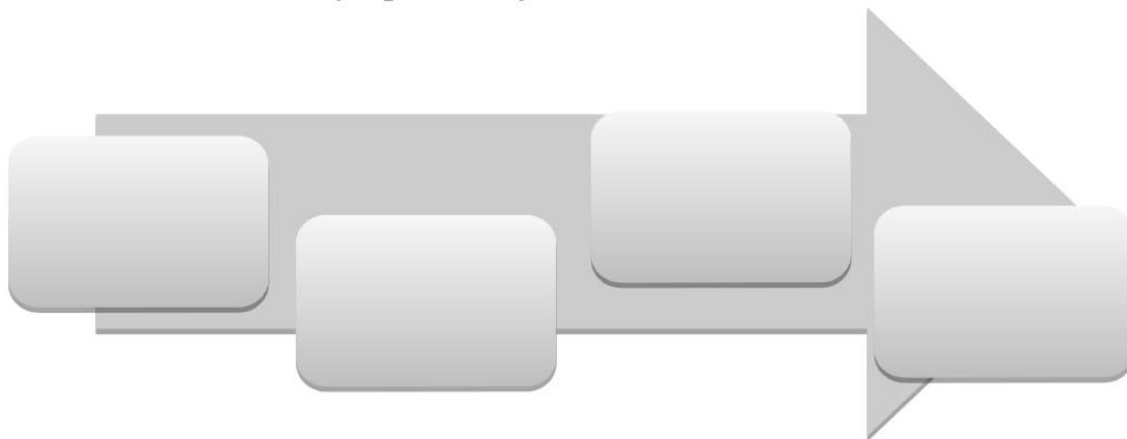
Проблемне питання: чи може особистість з стереотипним мисленням бути креативною? _____

1.2. Заповніть таблицю

<i>Фактори, що позитивно впливають на розвиток креативних здібностей</i>	<i>Бар'єри, що перешкоджають прояву креативності педагога</i>

3. Визначте та запишіть умови, що сприяють перетворенню діяльності вчителя у креативну

ТЕМА 4. КРЕАТИВНИЙ ОБРАЗ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

План

1. Сучасні вимоги до особистості педагога початкової школи
2. Творчий характер діяльності вчителя початкових класів.
3. Особливості прояву педагогічної креативності в професійній діяльності вчителя початкової школи

Література

1. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
2. Гончарова О.А. Креативний компонент інноваційної діяльності майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О.А. Гончарова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – Режим доступу: lib.mdpu.org.ua/nvsp/6/12.pdf.
3. Кострюков А. В. Подходы к рассмотрению креативности в педагогической практике будущих учителей / А.В. Кострюков, Д.В. Мирошникова // Вестник ОГУ. – 2015. – №2 (177). – С.83–86.
4. Креативность как ключевая компетентность педагога: монография / Под ред. проф. М.М. Кашапова, доц. Т.Г. Киселевой, доц. Т.В. Огородовой. Ярославль: ИПК «Индиго», 2013. – 392 с.

ПОРТФОЛІО
Загальні відомості

Прізвище, ім'я _____

Група _____

*Я учасник спецкурсу «Основи педагогічної креативності
вчителя початкової школи»*

Мої очікування від курсу _____

Я планую досягнути результату _____

Планую витратити час та зусилля на

Тема №1

Мене зацікавило _____

Планую _____

Дізнав(ла)ся _____

Навчив(ла)ся _____

Виникли труднощі _____

(Не) подолаю труднощі, бо _____

Буду вдосконалювати _____

Додаток 3

Креативний бій

Світлофори для дальтоніків. Близько 8 відсотків чоловіків – дальтоніки, тобто не розрізняють або погано розрізняють кольори. У більшості країн таким людям не дають водійські права. Причина в тому, що ці люди не можуть розрізнити сигнали світлофорів. Запропонуйте конструкцію світлофорів, яка вирішила б цю проблему. Проаналізуйте переваги й недоліки вашої конструкції. Врахуйте, що сигнал світлофора має добре розрізнятися у різних дорожніх умовах.

Ідеї

- Нехай форма сигналів буде різною. Наприклад, заборонний сигнал – трикутник.
- Удосконалення: різна форма сигналів, але заборонний – горизонтальна риска, а дозволяючий – вертикальна (так легше розрізнити).
- Заборонний сигнал супроводжується різким звуком, а дозволяючий – приємною мелодією.
- Різна кількість ламп для різних сигналів.
- Нехай забороняючий знак часто блимає, а дозволяючий просто горить.
- Зробити заборонний сигнал обертовим (лампи горять по колу послідовно). Контрольна відповідь: контрольної відповіді не має.